SAMİPAŞAZADE SEZAİ

Günümüz Türkçesiyle



Sergüzeşt

6. BASKI

can miras

"O devirde bir fikir ve kalp coşkusu, birçeylerden topluma, toplu[illegible]lemeketlere, memleketlerden bütün vatana sirayet[illegible]şüncelerin, suskun ve durgun cereyanların kaynakla[illegible]iyordu. Edebiyatla baş başa kalmak için bütün vatanda huzurlu bir köşe yoktu. Bu hallerin karşısında, ortamın etkisiyle geçirdiğim şiddetli, yakıcı, yıkıcı bir asabi hayat içinde yazı masamın önünde şiir ilhamının fikri ödüllendirip şereflendirmesini beklerken kapımda hafiyelerin ayak seslerini, penceremden beni gözetleyen kaplan bakışlı gözlerini görürdüm. Çünkü *Sergüzeşt*'e esaret aleyhinde başlamış ve 'hürriyetine' diyerek son vermiştim."

SAMİPAŞAZADE SEZAİ

Recaizade Mahmut Ekrem ve Abdülhak Hamid Tarhan'la birlikte döneminin en önemli edebiyatçılarından biri olan Samipaşazade Sezai, *Sergüzeşt*'te Kafkasya'dan kaçırılarak İstanbul'da zengin konaklarına satılan Dilber'in acı macerasını anlatır. Hüzünlü aşk hikâyeleriyle de zenginleşen romanda yazar, toplumumuzda yakın bir zamana kadar sürmüş olan esirlik gerçeğiyle yüzleşmemizi sağlar. *Sergüzeşt*'i açıklamalı notlar, resimler, haritalarla zenginleştirerek ve günümüz Türkçesine uyarlayarak yayımlıyoruz.

#edebiyatımızınmirası #tanzimatedebiyatı #köleticareti #esaret #osmanlıcoğrafyası #hürriyet

ISBN 978-975-07-4122-7

can

canyayinlari.com | f | | canyayinlari

roman

9 789750 741227

Can Miras

Sergüzeşt, Samipaşazade Sezai
© 2019, Can Sanat Yayınları A.Ş.
Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Kitapçı Arakel Matbaası, 1888
2. basım: Kitaphane-i Sudi, 1924
Can Yayınları'nda 1. basım: 2019
6. basım: Nisan 2022, İstanbul
Bu kitabın 6. baskısı 3000 adet yapılmıştır.

Dizi editörü: Mustafa Çevikdoğan
Düzelti: Aylin Samancı Elmasdağ
Mizanpaj: Bahar Kuru Yerek

Sanat yönetmeni: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)
Kapak tasarımı: Seda Yüksel

Baskı ve cilt: Türkmenler Matbaacılık Reklam San. ve Tic. Ltd. Şti.
Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. No: 16-18
Topkapı, İstanbul
Sertifika No: 43087

ISBN 978-975-07-4122-7

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.
Maslak Mah. Eski Büyükdere Cad. İz Plaza Giz, No: 9/25 Sarıyer/İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33
canyayinlari.com
yayinevi@canyayinlari.com
Sertifika No: 43514

SAMİPAŞAZADE SEZAİ

SERGÜZEŞT

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

Günümüz Türkçesine uyarlayan

Fatih Altuğ

ROMAN

can

Samipaşazade Sezai'nin Can Yayınları'ndaki diğer kitabı:

Sergüzeşt, 2019
Küçük Şeyler, 2021

SAMİPAŞAZADE SEZAİ, 1859'da İstanbul'da doğdu. Babası Abdurrahman Sami Paşa, annesi Kafkasya'dan kaçırılmış bir köle olan Gülârâyiş Hanım'dır. Aksaray'daki Taşkasap'ta bulunan ve bir kapısı Yüksek Kaldırım'a açılan mahalle büyüklüğündeki Sami Paşa Konağı'nda geçen çocukluğu esnasında özel eğitim aldı. Çamlıca'daki köşklerinin yakınlarında oturan Abdülhak Hamid ve Recaizade Ekrem'le dostluk kurdu. Evkaf-ı Hümayun Mektubi Kalemi, Londra Sefareti, Hariciye Nezareti İstişare Odası gibi kurumlarda çalıştı. II. Abdülhamid muhalefetine yakınlaştı ve 1901'de Paris'e giderek Jöntürklere katıldı. Bu esnada İttihat ve Terakki'nin yayın organı olan *Şura-yı Ümmet*'te politik makaleler yazdı. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a döndü. 1909-1921 yılları arasında Madrid büyükelçiliği yaptı. 1921'de görevinden azledilip yurda dönünce yazı hayatı tekrar başladı. 1927'de kendisine TBMM tarafından cüzi bir maaş bağlandı. O tarihten itibaren Kadıköy Mühürdar'da belediyenin kirasını ödediği bir evde yaşadı. *Küçük Şeyler* (1891) kitabıyla hikâyecilikte de gerçekçilik tarzının gelişiminde etkili oldu. 1934-1935 yıllarında yazmaya çalıştığı *Konak* romanı yarım kaldı. 26 Nisan 1936'da vefat etti.

Sunuş

Samipaşazade Sezai'nin *Sergüzeşt*'i 1888'de Arakel tarafından yayımlandı. Arap harfli ikinci baskısıysa 1924'te Kitaphane-i Sudi'den çıktı. Metni günümüz Türkçesine çevirirken bu baskı esas alındı, dizgi hatası nedeniyle anlamda sorun olan yerlerde birinci baskıya da başvurularak metin tamir edildi.

Çeviri esnasında romanın cümle bütünlüklerine müdahale edilmeden günümüzde az kullanılan kelime ve tamlamaların karşılıklarının verilmesine dikkat edildi. Bu esnada cümle öğelerinin dizilişinde ve eklerinde uyumsuzluklar gerçekleştiyse gerekli uyarlamalar yapıldı. Ancak temelde hem metnin yazıldığı zamanın dil duygusunu veren hem de anlaşılması güç ifadelerin açıklığa kavuşmasına özen gösteren bir tutum benimsendi.

Metinde geçen para ve zaman birimleri de dipnotlarla günümüz değerlerine çevrildi. Romanın geçtiği mekânları somutlaştırmak için haritalar ve başka görseller kullanıldı. 1880'li yıllarda geçen romanı yorumlama imkânlarını çoğaltmak için tarihsel ve metinsel bağlama dair açıklayıcı dipnotlar kullanıldı.

Destekleyici öğeler olarak kullanılan harita ve görseller de mümkün olduğunca romanın geçtiği döneme yakın zamanlarda üretilen eserlerden seçildi. Harita ve diğer görseller Ekrem Hakkı Ayverdi'nin *19. Asırda İstanbul Haritası*, C. Stolpe'nin *Plan de Constantinople*, levantineheritage.com, Bibliotheque National ve British Museum kaynaklarından alındı.

Mukaddime

1888 senesinde *Sergüzeşt*'in çıkışını fevkalade bir surette güzelce karşılayanlar, o zamandan geleceği aydınlatmaya başlamış gençlerdi. Senin kadar veya senden genç olan, o hem aydınlatan hem aydınlananlara, daima yürüyen o fikir yolcularına önder olarak *Sergüzeşt* her gün daha da yayılıyor ve buna rağmen sen her gün daha da örtünüyordun. İrfan dünyasından aldığın bu karşılığa karşı hiç olmazsa beş-on kitabın *Sergüzeşt*'i takip edecekti. *Sergüzeşt* bir vaatti. Vaadini niçin tutmadın?

1888: Otuz üç sene sabah olmak bilmeyen, ufuklarında en küçük bir şafak alevi görünmeyen uzun bir gece içindeydi. O uzun gecede doğan tek tük yıldızlar, diyarını terk ederek gurbet ellerinin hicranlı ufuklarında batıyor, kalanlar da vatanın gökyüzünde bir müddet parladıktan sonra istibdadın tutuşturduğu volkanlardan yükselen kara bir dumanın içine gömülüyordu. O devirde bir fikir ve kalp coşkusu, bireylerden topluma, toplumdan memleketlere, memleketlerden bütün vatana sirayet ederek düşüncelerin, suskun ve durgun cereyanların kaynaklarını ihlal ediyordu. Edebiyatla baş başa kalmak için bütün vatanda huzurlu bir köşe yoktu. Bu hallerin karşısında, ortamın etkisiyle geçirdiğim şiddetli, yakıcı, yıkıcı bir asabi hayat içinde yazı masamın önünde şiir ilhamının fikri ödüllendirip şereflendirmesini beklerken kapımda hafiyelerin ayak seslerini, penceremden beni gözetleyen kaplan bakışlı gözlerini görürdüm. Çünkü *Sergüzeşt*'e esaret aleyhinde başlamış ve "hürriyetine" diyerek son vermiştim.

O devirde, milletlere refah ve ticaret imkânı sağlamak için, bilim ve bilgi ihracat ve ithalatı için, fikir ve zekâ gezinti ve dolaşmaları için okyanusun üzerinde gidip gelen akan-sarayların izleri, hatları ve kıtaları birbirine bağlarken, bilime yeni keşif eklemek arzusuyla kutuplara gidip gelinirken, geceleri Boğaziçi'nin bir sahilinden diğer sahiline geçmek yasaktı. Halbuki o sahiller; bazen cennet rüyasına benzeyen Boğaziçi'ne hayalin dalıp gitmesi için dünyanın en güzel çiçeklerinden yapılmış, yumuşak bir yastığıydı.

O zamanki halimi tasvir için otuz beş sene evvel şöyle birkaç söz söylemiştim:

İntizara kalmadı bak iktidar
Kûşe-i uzlette oldum ihtiyar
İntizarım hep vatan ikbalidir
Kaldı bir düşman elinde tarumar
Bu vatanda gördüğüm her gün benim
Ah ü efgân ile hâl-i ihtizar
Karşı durdum lütfuna, tehdidine
Mertlikle işte ettim iştihar[1]

Uzun olan bu manzumenin alt tarafını şimdi hatırlamıyorum. Ben saklanmadım. *Küçük Şeyler*[2] ile *Rumuzü'l-Edeb*'i[3] yayımlayarak Paris'e göç edip yedi sene *Şura-yı Ümmet* gazetesinde[4] mücadele ettim. O gazetede ve diğer yerlerde yaz-

1. "Bak beklemeye kalmadı güç / Yalnızlık köşesinde oldum ihtiyar / Beklediğim hep vatanın ikbalidir / Düşman elinde kaldı darmadağın / Bu vatanda gördüğüm her gün benim / Ah ve feryatlarla can çekişme halinde / Karşı durdum lütfuna, tehdidine / Mertlikle işte oldum meşhur." (Y.N.)

2. Samipaşazade Sezai'nin 1891'de yayımlanan hikâye kitabı. (Y.N.)

3. Bu isim pederimin telif ettiği *Rumuzü'l-Hikem*'e bir de söyleyemediklerime bir remizdi. (Samipaşazade Sezai'nin notu) *Rumuzü'l-Hikem*, yazarın babası Abdurrahman Sami Paşa'nın (1792-1881) 1871'de Şeyh Yahya Efendi Matbaası'nda basılan tasavvufi ve felsefi eseridir. (Y.N.)

4. *Şura-yı Ümmet*, İttihat ve Terakki'nin yayın organıdır. 1902-1910 yılları arasında sırasıyla Kahire, Paris, İstanbul ve Selanik'te basılan ve II. Meşrutiyet'in gerçekleşmesinde önemli rolü olan bir gazetenin başyazarlığını bir süre Samipaşazade Sezai yapmıştır. (Y.N.)

dıklarım toplansa *Sergüzeşt* gibi birkaç kitap olur.[1] Şimdi geçmiş, maziye dönüşmüş bir devrin coşku ve heyecanını bu sayfalara getirmek istemem. Bunları söylemekten maksat, malum olduğu üzere bir yazarın yazdığı veya daha ehemmiyetli olarak yazamadığı şeyleri anlamak için, onun bulunduğu ortamı ve kuşatıldığı tesir ve duyguların nüfuzunu ortaya koymaktır.

O zamanki hayatta Avrupalılarınki gibi roman konusu bulmak zordu. Fakat Avrupalılar gibi yazmak niçin? Sade, özel ne kadar roman konusu bulunurdu. Bir de ben hissetmediğim şeyi yazamam. Daha doğrusu yazmak istemem. Halbuki en büyük eserler histen çok fikirle yazılır. Hissin baskın olduğu eserler kadınlaşır. Mesela Endülüs'teki Arapların mimari güzelliklerinde his o kadar baskındır ki taştan duvarlarında kalpleri görülür, güzel saraylarının süslemelerindeki renklerin boyası hayallerinin ağlama ve tebessümlerindendir. Bu kadar incelik kazanan bir büyük medeniyetin ve yalnız yüksek ruhların görebileceği bir akıl çelici şiirsel rüyaya dalmış Arapların, benim büyük Sadi'min:

> Heme âdemîzâde bûdend lîken
> ço gorgân be hûnhâregî tîz çengî[2]

dediği insanların arasında özellikle o zamanki haşin İspanyolların içinde kalıcı olamayarak Endülüs'ü terke mecbur edileceklerini, kendi yüksek sanatları, dilini bilenlere söyler.

Dünyanın en büyük ve en cani milleti olan Romalıların güzel sanatlarında hissin hissesi yok gibidir. Gök kubbeyi başında tutacak gibi görünen mermer direkleri birer fikir, birer düşüncedir. Mermer direkleri, mermer merdivenleriyle günbatımının önünde al bir renk kazanan mağrur sarayları sonsuzlu-

1. Zeynep Kerman'ın hazırladığı Samipaşazade Sezai külliyatının üçüncü cildi, yazarın çoğunluğu *Şura-yı Ümmet*'te çıkan makalelerine ayrılmıştır. Bkz. Sami Paşazade Sezai, *Bütün Eserleri 3*, Zeynep Kerman (yay. haz.), Türk Dil Kurumu Yayınları, 2003. (Y.N.)

2. "Hepsi insanoğluydu ama kan içmede kurtlar gibi keskin pençeliydiler," anlamına gelen bu beyit Sadi-i Şirazi'nin *Gülistan*'ının "İslam Padişahının Güzel Sıfatları" bölümünde yer almaktadır. (Y.N.)

ğa karşı birer zafer takı gibi durur. Namık Kemal'in, Süleyman Nazif'in eserleri gibi...

Namık Kemal'in üslubunda ecdadından miras kalan bir cihangirlik özelliği vardır. Kemal, Büyük Britanya sahilindeyken İngiltere'yi tarif için diyor ki: (Bu tasvir harfiyen değil fakat anlamı aynen böyledir.) Denilebilir ki okyanusun her meddinde, dünyanın ihtiyaçları küreye İngiltere'den gidiyor, cezrinde dünyanın servet hazineleri adaya dökülüyor.[1] Kendi de böyledir. Kemal'deki anlam, med halinde olunca Türk fikir ve kalbinin bütün malzeme ve ihtiyacı o deha kaynağından gidiyor. Cezrinde ilhamın bütün hazine ve mücevherleri o irfan âlemine dökülüyor. O yücelikler ve anlamlar cezrinin olgunlaştırdığı/Kemal'e getirdiği incilerden bir tanesi de Süleyman Nazif'tir. O da ırkının bütün ateşleri kalbinde, Şark güneşinden yapılmış üslubu kaleminde olduğu halde her türlü tecavüze karşı Türk irfan sınırına konulmuş bir gözcüdür. Edebiyatta ekol gibi gelip geçici modalar, inançlar gibi efsanelerin üzerinde görünür olur.

Sergüzeşt'i duyarlı üstat Ekrem'in sonsuz kalbine ithafla yüceltmek istemiştim. Bu eserin bir meziyeti varsa onu da şimdi yeraltında duran fakat sonsuzluğun üst katmanlarında ebedî bir çarpıntı içinde olan o kalpten almıştır.

Vaniköy, 4 Mart 1924
Samipaşazade Sezai

1. Samipaşazade Sezai'nin mealen aktardığı bu fikir Namık Kemal'in *İbret* gazetesinde yer alan "Terakki" makalesinden (4 Kasım 1872, Sayı 45) alınmıştır: "Thames Nehri'nin kenarında olan mahzenlere gidilse de her gün vuku bulan ithalat ve ihracata bakılsa âdem der ki; nehrin günde bir kere yükselip bir kere alçalmasını mucib olan cezr ü med ile dünyanın ne kadar mahsulatı varsa buraya dökülüp geliyor, insanın ne kadar mamulatı varsa buradan dağılıp gidiyor." Bkz. Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, İsmail Kara ve Nergiz Yılmaz Aydoğdu (yay. haz.), Dergâh Yayınları, 2005. (Y.N.)

سرگذشت

1

Rusya kumpanyasının[1] Batum'dan gelen bir vapuru Tophane'nin önüne yanaştığı zaman denizin üzerinde sabırsızlıkla bekleyen birkaç kişi sandallardan vapurun içine atılmışlardı. Bunlardan birisi uzun boylu, geniş omuzlu, seyrek siyah bıyıklı, etekleri ayaklarına kadar uzun, beli gayet dar bir Çerkes paltosu giymiş, yanında kendi milletinin kalpağı, elinde bir gümüşlü kırbacı olan Çerkes'e:

"Safa geldiniz, cariyeler nerede?"

"İşte burada..."

"Kaç tane?"

"Üç..."

"Güzel mi?"

Çerkes esirlerin birisini göstererek:

"Şu mavi gözlere bak. Bir paşa buna bir hazine verir."

1. Compagnie de Navigation et de Commerce adlı Rus denizcilik şirketinin vapurları her pazar Batum'dan kalkıp Trabzon, Giresun, Ordu, Samsun ve İnebolu'ya uğrayarak İstanbul'a gelmekteydi. (Y.N.)

Çerkes'le bu herif bir sandala, cariyeler de diğerine binerek Tophane İskelesi'ne doğru vapurdan açıldılar. Çerkes'le beraber bulunan ve gayet iri cüsseli olan bu adam Hacı Ömer isminde bir esirciydi ki insan ticaretinin hissiz kalbine verdiği merhametsizlik, kalbinin o büyük yuvarlak gözlerine yansıttığı bir nevi vahşilik izlerinden olarak bakışı kaplana benzerdi. En geniş anlamıyla düşünüldüğünde kendisinin de dahil olduğu insanlığın bir kısmının uğradığı felaketten kişisel çıkarı olmadıkça etkilenmez; bir şarkıcının sesiyle bir kızın ağlamasını, bir sazın sedasıyla paha biçilmez bir güzelliğin yardım ricasını ayırt etmezdi. İnsanlık vazifelerinden iki şeyi kutsardı. Biri ticaretinin ilerleme kamçısı olarak odasının duvarına asılan kırbacı, diğeri evine giren güçsüz varlıkların kimsesizliğiydi.

Sandalın içindeyken o büyük yuvarlak gözleriyle Çerkes'e bakarak ve birer küçük yelpaze kadar büyük olan ellerini sallayarak esirleri pazarlık ediyordu. Pazarlık yolunda gitmeyince kırk beş ile elli yaşları arasında olduğunu gösteren ve siyahtan ziyade kirli bir renge çalan kır sakalıyla esmer çehresinde bir-iki kaba buruşukluğu, nefrete layık bir şekil alırdı.

Halayıkların ikisi on altı, on yedişer yaşında olup Kafkasya'nın iki parlak güzellik ürünüydü. Üçüncüsü tahminen sekiz-dokuz yaşında bir küçük esirdi ki saçlarıyla kaşlarının arası biraz yakınca, ağzı gayet küçük, yuvarlak olan omuzlarına nispetle beli incecik, hele o siyah gözlerde zekâ ışığı sonsuz bir güzellik gösterirdi. Usta bir el tarafından uyumlu hatları çekilmiş fakat rengi verilmemiş bir tabloydu. Zira küçücük dudakları pek renksiz, bakılmamaktan saçları seyrek, sefalet ve yol yorgunluğunun tesiriyle rengi uçuk, gözlerinin etrafı ince bir siyah daireyle çevrilmiş, bakışında kafesin içine konulmuş bir kuşun ara sıra göğe bakışını andırır surette gizli bir hüzün ve

üzüntü görünürdü. Bu küçük kızın üzerinde dar ve baştan ayağa ilikli bir Çerkes paltosu, başında bir küçük eski kalpağı vardı. Sandallar sahile yanaşarak bu kızları bir eve götürdüler. Eve girdikleri zaman esircinin karısı karşılayarak, "Bu ikisi güzel, bu küçük kız hastalıklı bir şeye benziyor, bunu buraya ölsün diye mi getirdin?" dedi.

Hacı Ömer de, "Biz de bunu bin liraya[1] almadık ya. Tamam Yüksek Kaldırım'daki[2] Mustafa Efendi'nin eşinin istediği gibi bir küçük..." cevabını verdi. O gece Çerkes o evde kalarak beğenilmezse üç gün içinde geri verilmek üzere üçünün de pazarlığı bitti.

Bu evde kızlar geceleri bir odaya toplanır, birbirleriyle konuşurlardı; fakat çok gülmek, Çerkesçe söylemek yasaktı ve bir müşteriye gidip de her ne sebepten dolayı olursa olsun beğenilmeyerek gelen esirlere on-on beş kırbaç kesindi.

Bu eve varışlarından birkaç hafta sonraydı ki bir sabah Hacı Ömer o küçücük esire Çerkesçe, "Haydi kalk, gideceğiz," dedi. Çocuk kendi yaşındakilere özgü bir tavırla hemen yerinden kalktı. Koşarak beraber geldiği kızlardan birinin boynuna sarıldı. Birbirleriyle öpüşüp ayrıldıkları zaman çocuğun gözünde küçücük ruhunun ıstırabına işaret eden bir damla yaş gözüktü; sonra birdenbire hayatın ıstırap yükünü hissetmeye başlayan adamlar gibi minimini kaşlarını çatarak ciddi, dokunaklı, düşünceli bir çehreyle esircinin o koca ellerinden tutarak evden çıktılar. Yürüyorlardı. Çocuk sokakta giderken etrafından geçen arabalara, tramvaylara hayran hayran bakıyordu. Tophane Meydanı'na geldikleri zaman orada birçok çocuğun gülüşerek, haykırışarak oynadıklarını görür

1. Günümüzde yaklaşık olarak 350.000 TL. (Y.N.)

2. Günümüzde Fındıkzade ile Haseki arasında yer alan eski bir mahalle. Galata'daki Yüksek Kaldırım'la karıştırılmamalıdır. (Y.N.)

görmez –asli özellikleri, duygularının güzergâhının kalplerinden geçen arzulara hiç incelemeden hemen uyması olan çocukların kendisinden geçerek yerde koşuşan bu varlıkların gökte uçuşan kuşlarla bir münasebeti olmalı– çocukların kendilerinden bir topluluk gördükleri zaman katılmak sevdasının sevkiyle hemen onların yanına doğru koşmaya başladı. Birdenbire esircinin o büyük, o korkunç gözlerini açarak, "Gel buraya... Şimdi kırbacı çıkarırım!" dediğini işitir işitmez yavaş yavaş geri döndü. Yanındaki gulyabaninin ellerini tutarak kendisinin nasıl bir demirden esaret eli içinde olduğunu birinci defa olarak hissetti. Yürüyorlardı.

İkisi de hiçbir lakırdı söylemiyordu. Köprü'nün[1] üzerinden geçerken iki tarafa yanaşıp kalkan vapurlardan gözünü ayıramıyordu. Birkaç adım daha ileri gidip de vapur düdüğünün sesini işitir işitmez bulunduğu yerde vücuduna titreme geldi. Zira memleketinden ayrılıp gelirken Batum'da duran vapur düdüğünün yankısı hâlâ kulağında kalmıştı. Karşı tarafta göğün mavi gölgesi altında omuz omuza yükselmiş dağların üzerinden dökülüp gelen bir rüzgâr saçlarını dağıtarak görmüş olduğu bir rüyayı yani memleketini hatırlatarak ıstırap çeken kalbine anlaşılmaz bir surette teselli sunuyordu. Yürüyorlardı. Köprü'yü geçip de Yeni Cami'nin önüne geldikleri zaman çocuk, rengi büsbütün uçmuş yüzünü korku ve tereddüde işaret eder bir halle kaldırarak Çerkesçe, "Karnım aç," dedi. Esirci kolunu çekerek düşürecek gibi olduktan ve yine itip doğrulttuktan sonra, "Yürü!" dedi. Yürüyorlardı. Zavallı çocuğun o güzel fakat renksiz dudakları titriyordu. Çakmakçılar Yokuşu'nu çıkarken ayaklarının sızladığını hissediyor fakat korkusundan söylemiyordu. Gözüne karşısındaki on adımlık yer

1. Galata Köprüsü. (Y.N.)



Bibliothèque National'dan alınan Stolpe'un İstanbul haritasında (1880) Hacı Ömer ve köle kızın yolculuk güzergâhı.

yürümekle tükenmez sonsuz bir mesafede görünmeye başladı. Ayakları dolaşıp düşecek gibi oldu. Sonra yine doğruldu. Yürüyorlardı. Beyazıt Meydanı'na geldikleri zaman gözünü çevirip de bir tarafa bakmaya mecali kalmamıştı. Bacakları güya vücuduna bağlanmış birer kurşun gibi ağır gelmeye başladığından vücudundaki bütün kuvveti sürüklemeye ancak yetişiyordu.

Hele şükürler olsun, Beyazıt'ta tramvay mevkisinin yanındaki bir kahvede oturdular. Yorgunluktan gücü ve takati kalmayan çocuğa o hasır iskemle bir kraliçenin saltanat tahtına çıkışı kadar huzur ve sefa verdi. Esirci bir simit, biraz da peynir aldı. Çocuk bunları yedikten ve bir bardak da su içtikten sonra tramvaya binerek Aksaray'a, oradan diğer hattın tramvayıyla Yüksek Kaldırım'a indiler.



Ayverdi Haritası'nda Aksaray semti ve altta Yüksek Kaldırım Mahallesi.

Esirci küçük bir sokak, tenha bir mahallenin içinde bir evin kapısını çalıyordu.

Öğleye denk gelen bu esnada Şark'ın parlak güneşi bu küçük, bu tenha sokağı aydınlatarak kapısını çaldıkları evin üst kat pencereleri saçağın gölgesi altında kalır ve alt kat pencerelerinin kafeslerinden süzülerek giren güneş ışını evin iç tarafına doğru yayıldıkça sönüyor gibi görünürdü. Yine o esnada öteki sokaktan çıkan bir âmâ elindeki değneği aralıklı bir usulde kaldırımlara vurarak, "Devr-i la'linde baş eğmem bâde-i gülfâma ben"[1]

1. Hacı Faik Bey'in (1831-1891) tahir buselik makamındaki şarkısı. Kime ait olduğu bilinmeyen güftesi şöyledir:
Devr-i la'linde baş eğmem bâde-yi gülfâma ben
Sâye-yi pîr-i mugânda minnet etmem câma ben
Anber-i zülfün getirdi başıma sevdaları
Yoksa nerden dûş olurdum bu hayâl-i hâma ben
İşvebazım, çaresazım, gel efendim beni şâd et. (Y.N.)

gazelini okuyarak geçiyordu. Evin kapısında bir köpek uyuyor, komşunun damında bir-iki kedi dolaşıyordu. İnsan bu sokaklarda yürüdükçe, sakinliğine ve düzenlenme ve inşa şekline bakarak kendini Ortaçağ'a doğru seyir ve seyahat ediyor sanır.

Evin kapısını açan bir Arap halayık, "Safa geldiniz Hacı Ömer Efendi, buyurun!" dedikten ve hanımına gidip haber verdikten sonra bunları hanımın odasına götürdü. Bir başörtüsüyle köşede oturan hanım –şişman, esmer– kaşlarına bir parmak enliliğinde rastıklar sürmüştü; kaba bir yaratılış, çirkin bir kıyafete girmişti. Odaya girip de esirci, "Git hanımın eteğini öp," dediği zaman küçük esir gidip kadına sarılmak isteyince hanım gayet sert bir tavırla geriye doğru itti. Kız mahzun mahzun geri çekilerek mindere oturdu. Hacı Ömer şiddetle, "Senin mindere oturmak haddin mi? Sen esirsin! Kalk ayakta dur!" dedikten sonra hanıma doğru dönerek, "Kusuruna bakmayın, daha acemidir. Geleli birkaç gün oldu, siz istediğiniz gibi terbiye edersiniz," yolunda mazeretini ifade etti. Çocuk bu emirlere bir hüzün ve hayret içinde itaat ederdi. Bir taraftan hanım çocuğun vücudunu eliyle yoklayarak ucuz almak için birçok kusur bulur, diğer taraftan Arap halayık ince ince muayene ederek, "Hanımefendi bu nafile, zayıf, bu ölür," derdi. Sözün özü iki tarafın bilinçli bir varlıktan yararlanmak için hırs güdüsü ve menfaat sevdasıyla saatlerce ettikleri pazarlık kırk lirada[1] karar buldu.

Çerkes asıllı, dokuz yaşında kul cinsi[2] bir esiri sakatlık ve hastalıklardan uzak olarak eski Harput Mal Müdürü Mustafa

1. Günümüzde yaklaşık olarak 7.000 TL. (Y.N.)

2. Kölelik statüsünü anasından babasından devralan, ailesi de köle olan kişi. Hakan Erdem *Tarih-lenk*'te "[B]azı Çerkes esirciler sattıkları kişinin gerçekten de kul sınıfından olduğu yolundaki muhtemel şüpheleri dağıtmak ve tabii ki legal bir şekilde bu ticareti yaptıklarını göstermek için alıcıya, aldıkları kişinin 'kul cinsi' olduğuna dair yazılı garanti dahi veriyordu," diye belirtmektedir. (Y.N.)

Efendi'nin eşine kırk adet Osmanlı lirası karşılığında sattığımı beyan eden işbu senedim yazılı olarak adı geçen hanıma teslim kılındı.

Esirci Hacı Ömer

Edindiği yeti sayesinde bu senedi süratle yazarak evden çıkıp gitti.

Hanımın verdiği emir üzerine Arap halayık, yanında boyun eğmiş bir sakinlikle giden küçük kızı mutfağa indirdi, kendi yemek pişirirken ona da su taşıttırdı. Hanım tam bir dikkatle evin idaresini gerçekleştirir ve intizamını sürdürür fakat çok bağırır, pek çabuk hiddetlenirdi. Kaşlarını çatarak sönük siyah gözleriyle bakışında, bir çocuğu ağlatacak, bir adamı korkutacak kadar merhametsizlik görünürdü. Yalnız on iki yaşındaki Atiye ismindeki kızını mektepten dönüşünde kucakladığı zaman, yaratılış nezaketi, kalp inceliği gibi kadınlara mahsus olan özellikler garip bir şekilde kendisini gösterirdi.

Bu özellik tamamıyla kızına yöneltilmişti, onunla sınırlıydı, yoksa zaten hiç çocuk sevmez, hiç kimseye acımazdı. Gençliğinde ara sıra kendisini döven kocasının vahşi muamelelerini görmüş ve en nazik yaratılan bir kadını bile en azgın hayvana dönüştürecek kadar etkili olan kıskançlığı çok çekmiş, hele bir zamandan beri kötü idarecilik ve rüşvet almaktan dolayı yüce hükümetin adil yargısının kocasını azletmesinin ıstırap ve kederini hissetmiş ve bunların cümlesi kalbine bir merhametsizlik, bir neşesizlik getirmişti.

Manevi hayat olan zihinsel meşguliyetlerden ve bir toplum içinde anne olmak için lazım gelen medeni terbiyeden mahrum bulunduğundan daima halayıklarla uğraşır, onları merhametsizce döver, komşularının aleyhinde söylenir dururdu.

Kocası zimmetine para geçirme suçundan aklanmak ve memuriyetini yeniden kazanmak için gündüzleri dolaşır, akşamları geç gelir, sabahları erken giderdi.

Akşam olunca Arap cariye –ki ismi Taravet'ti– kendisinin yattığı mutfağın üstündeki odaya gayet ince bir şilte, katı bir yastık, kirli bir yorgan koydu. Sabahtan beri yürümekten takati kesilen bu esir yatağın içine girdi, evin yukarı kattaki penceresinden bahçedeki nar ağacının dallarına yansıyan bir şamdanın hafif ışığına gözlerini dikerek yaratılış sırlarının anlaşılmaz bir hissine uyarak, "Gece," dedi. Yorganı başına çekti, sessiz, derin bir masumane uykuya daldı.

Sabahleyin erkenden gözlerini açtığı zaman karşısındaki nar ağacında bir kuş ötüyordu. Bir kuşun nağmesiyle bir çocuğun ruhu arasında münasebet vardır. Yatağından kalktı, başını pencereye dayayarak kuşu seyretmeye başladı. Bu kuş doğmakta olan güneşin ışığına karşı kanatlarını sallayarak uçtukça, göğsünde şafaktan aldığı al, mavi birtakım renkler dalgalanır, ağaca konduğu zaman yeni açılmış bir çiçeğe benzerdi. Bu seyre o kadar dalmıştı ki içinde bulunduğu tutkulu hayretten Taravet'in, "Gel yatağını kaldır!" diye bağırarak gerçekleştirdiği azarlama uyandırdı. Eline bir süpürge vererek süpüreceği odaları, edeceği hizmetleri, yukarıya, mutfağa taşıyacağı suları gösterdi. İsmini Dilber koymuşlardı, zira hanım kendisini bu namla çağırmaya başladı. Biçare Dilber sabahları erken kalkar, incecik şiltesini bin belayla kaldırır, odaları süpürür, kovaların içine birer parça su koyarak yukarı çıkarırdı.

Bir sabah yukarısını süpürürken Atiye Hanım'ın oynadığını görünce süpürgesini olduğu yere bırakarak yanına gidip oturdu. Oyuncağa hayretle bakarken hanımın o korkunç sesiyle, "Dilber, Dilber!" diye bağırdığını işiterek bulunduğu yerde kaldı; hanım içeriye girip bu hala-

yık parçasının kızıyla oynamak istediğini görünce, Dilber'in kulağından tutarak süpürgeyi bıraktığı yere getirdi, "Sen işini bırakıp ne oynuyorsun?" diye bir tokat vurdu. Zavallı çocuk! Ağlamaya bile cesaret edemeyerek hizmetini görmeye başladı. Her sabah hizmetini bin zahmetle görür, bir küçük kusur etse hanımdan, Taravet'ten tokat yerdi. Evdeki vazifelerini yerine getirdikten sonra Atiye Hanım'la mektebe gider, akşamları çantalar elinde olarak dönerdi.

Aradan haftalar, aylar geçmeye başlayınca dil öğrenmekte çocuklara has olağanüstü bir kolaylıkla Türkçeyi oldukça söylemeye ve anlamaya iktidar kazandı. Fakat sabahları takatinin yetmediği hizmetleri görmekten ve bir parça eğlenecek gülecek olsa yediği tokatlardan dolayı bu yaşta olanlara göre bir mutluluk devri olan hayat kendisine pek zor, pek acı görünmeye başladığı, sarkmış yanaklarından, büsbütün kesilmiş gözlerinden anlaşılırdı. Önceleri Atiye Hanım kendisiyle oynamak isterse de annesinin, Taravet'in ettiği muameleleri gördüğünden, şimdi her ne zaman yanına gelse, "Pis halayık, hadi aşağı!" diye kovardı. Üzüntü ve ıstırapla akıp giden bu hüzün verici hayat içinde en büyük arzusu mektebe gitmekti, zira orada diğer çocuklarla muhtaç olduğu hürriyet ve muhabbetle söyleşir, kimse bu küçük varlığın insani haysiyetini "pis halayık" diye aşağılayarak ayaklar altına almaz ve bulunduğu keder ve ıstırap halinde derslerine fevkalade gayret ettiğinden hocasından ara sıra aferin alır ve bütün bunlar kırık kalbine teselli verdiği gibi, Lütfiye Hanım namında bir de candan bir küçük arkadaş edinmişti ki bu iki sırdaş ruh birbirleriyle olan gizli irtibatlarından yararlanarak büyük bir şevkle baş başa vererek konuşup dertleşirlerdi.

Bir gün Lütfiye kendisine, "Sen kimin halayığısın?" dedi.

Dilber: "Hanımın..."
"Hangi hanımın?"
Atiye Hanım'ı göstererek:
"Bunun annesinin..."
"Senin oyuncakların var mı?"
"Hayır... Ben esirim."
"Ben sana bir tane vereyim."

Bu kısacık konuşma üzerine çantasından bir bebek çıkararak Dilber'e verince, arzusunun timsalini kucaklayan bahtiyarlar gibi büyük bir sevinçle bebeği alarak yattığı odadaki dolaba saklamış ve merhametsiz Sudanlı görüp de bütün ümit ve isteklerinin karşılandığı bu timsali kırmasın diye birisi odaya girince, "Benim dolapta bir şeyim yok ki!" demeyi âdet edinmişti. Lütfiye ara sıra kendisine şeker, meyve gibi çocukları oyalayan şeyleri verdikçe bu hediyeleri nereye koyacağını şaşırır, sonra kimse görmesin diye aceleyle evden cüzünü getirdiği bohçasına gizlerdi. Fakat bir kere şeker alırken Atiye Hanım gördüğünden, eve dönüşlerinde annesine söyledi. Bir zamandan beri kocasının muamele işlemlerinde görülen başarısızlık ve ev idaresinde karşılaşılan zorluklar zaten hiddetli olan mizacına günlerce devam eden bir neşesizlik getirdiğinden, o kadar sevdiği kızının terbiye eksikliğinden kaynaklanan çocukça bir gururla ettiği şikâyeti üzerine, "Buraya gel pis Çerkes, buraya gel, murdar dilenci!" diye Dilber'i odasına çağırdı. Çocuk odaya girdiği zaman o rastıklı kaşlarının altındaki sönük, beyazı siyahından büyük gözlerini açarak, "Yanıma gel!" dedikçe, Dilber çocuklardan başka kimseye malum olmayan bir korku ve dehşetle titreyerek olduğu yerde kaldı. Hanım ayağa kalktı. Dilber'in kolundan çekip taş kalplilikle bir-iki vurarak, "Şimdi dilenciliği öğrendin mi?" sorusuyla bohçasının içinde ne kadar şeker, meyve varsa pencereden aşağı attı. Yıkıcı kadın! Dilber'in bütün varını yo-

ğunu, çocuğun bütün hazinesini kıymadan böyle yok edip yıktı.

Bu muamele geçirdiği üzüntülü hayatın tesirlerinden olan durgun tavrını, zaten kolaylıkla etkilenmeyen masumane yaratılışını derinden ihlal ettiyse de yaşına göre hayret verecek bir metanetle ağlamamak için çabalayıp gayret ederek kapıdan çıkmak üzereyken düşünceli gözlerinde elinde olmadan bir-iki damla gözyaşı belirmişti. Taravet de aşağıdan bu zavallı Kafkasyalıya, "Pis Çerkes, dilenci kız, gel mutfağa su getir!" diye bağırdı.

Gayet etkili bir surette esen kuzey rüzgârının ufuklardan getirdiği yoğun kara buluttan damlayan ince, soğuk bir yağmurun altında, bahçedeki kuyudan su taşır, kovaların tabii sarsıntısından su damlaları üzerine döküldükçe, soğuğu ta yüreğinin içinde hissederdi. Kovaları koyduktan sonra mutfaktan artık dışarı çıkmaya cesareti, su taşımaya takati kalmamıştı. Taravet bir taraftan yemek pişirir, diğer taraftan, "Hadi su getir tembel, sonra akşam yemek pişmez," derdi. Çocuk olduğu yerden kalkmayarak, "Artık su getiremem," dedi. Taravet ağacın aşağısından bakıp da yukarıdaki kuşları düşüren yılan gibi, beyazları kan içinde ve yalnız o gözlere mahsus vahşi bir nazarla ocaktan bir yanar odun çıkararak Dilber'e doğru yürüyünce, çocuk üzerine bir yanardağ geldiğini veyahut elindeki topuzuyla yanında bir zebani dolaştığını görünce, merhameti en fazla harekete geçiren korku ve ürkmeden meydana gelme itaatkâr bir teslimiyetle hemen dışarı çıktı. Yanıp yakılarak tahammülünün üstünde olan hizmetini yerine getirdi.

O akşam herkesin derin bir uykuda bulunduğu zaman, asılı bir saat mezarlıkta öten baykuş gibi gece yarısını çalarken Dilber yatağından kalktı. Yavaş yavaş dolabı açarak bir şey çıkardı. Sonra elini başına tutarak bir

ordu kumandanına mahsus metanetle düşünmeye başladı. Korkunç şey! O soğuk, o karanlık gece yarılarında bu çocuk ne yapıyor? Artık kaçacak... Artık firar edecek... Fakat gecenin devlere mahsus müthiş ve haşmetli bir şekilde göğe yayılan siyah kanatlarının altı öyle bir küçük mahluka sığınak olamaz. Firar edecek... Kendisince meçhul olan bir kuvvetin sevkiyle bir şey arayacak. Kendisinin haberi olmadan ayaklarının rehberliği ve yol göstericiliğiyle bir yere gidecek. Hissettiği büyük bir noksanı tamamlamaya, muhtaç olduğu biricik sığınağı bulmaya gidecek. Rahata kavuşmak, teselli bulmak, unutma ve terk edilme halinden kurtulmak, kısacası şefkatli kucağında istediği gibi ağlamak için annesini bulacaktı.

Zavallı esir! Âlicenap bir tavırla hanımın verdiği elbiseyi üstünden çıkararak yavaş yavaş dolabı açtı. Dolabın tozlar içinde bir köşesine atılmış Çerkes paltosuyla kalpağını çıkardı. Giyindiği zaman ikide birde yatağın içinde uyuyan kara talihine korkulu bir gözle bakıyordu. Odanın içindeki kandilin ümit yıldızı gibi hafif ve zayıf olan ışığı, çocuğa minderin üzerine atılmış bir eski hırkayı, bir yırtık entariyi, ağır bir uykuya dalmış Taravet'i korkunç bir surette gösterirdi... Böyle bir firar için yol ihtiyaçlarını almak lazım... Mektebe giderken cüzünü koyduğu bohçasını önüne açarak içine en evvel Lütfiye'den aldığı bebeğini koydu. Sonra bir elma, daha sonra yüzük olarak iki demir halkasını yerleştirdi. İşte dünyada sahip olduğu bütün bu varını yoğunu bohçasına yerleştirirken aralıksız, sessiz sessiz ağlıyordu. Bir taraftan gözyaşı döker, bir taraftan bohçasını düzmekle uğraşırdı. Aferin bu küçücük Kafkasyalının ıstıraplı yüce kalbine ki kendi mülkünde olanlardan başka bir şey kabul etmeyerek ve bohçasını koltuğunun altına alarak oda kapısından dışarı çıktı. Karanlıkta elleriyle merdivenleri

yoklayarak aşağı indi. Sokak kapısına yaklaşıp da kapının demirli olduğunu görünce azminin önüne çıkan bu demirden siperin, bu tahammül ötesi engelin karşısında büyük bir karamsarlıkla donakaldı. Istırap ve ümitsizliğin tahrik ettiği asabı sayesinde iki misli artan kuvvetiyle bir iskemlenin üzerine çıkarak demiri yukarı doğru itti. Mümkün değil. Gazap ve kederle titremeye başlayan elleriyle bir kere daha denemeye kalkıştı. Mümkün değil. Demir, hanımıyla Taravet'in kalbi gibi hissiz duruyor. Kederin verdiği olanca kuvvetiyle bir kere daha itince demir yerinden kımıldadı. Ara sıra iskemlenin üzerine oturup nefes alarak eylemine devam edip engelleri kaldıran yarım saatlik emeği sayesinde kapı açıldı. Kapıyı tekrar kapamak hatırına bile gelmeyerek kendisini sokağın ortasında buldu.

Gece bütün sakinlik ve karanlığıyla ortalığı istila etmişti. Ne gökte bir yıldızın ne yerde bir kandilin ışığının göründüğü bu koca gecenin içinde hiçbir ses işitilmez, yalnız uzaktan uzağa havlayan köpeklerin sesleriyle ara sıra şiddetle esen soğuk, etkili bir rüzgârın eski Bizans harabelerinden çıkardığı müthiş yankılar korkulu kulaklarına ulaşırdı. Korkusundan önüne bakarak ve adımlarını sık sık atarak mahalleyi geçip de bir tarafta yangın harabesine tesadüf edince oradaki bir evin kapısının önünde birdenbire durdu. Yaşamak için yumuşak huyluluğa, mülayimliğe ve okşanma ve korunmaya muhtaç olan bu mahlukun küçücük kalbi o büyük gecenin korkunç sakinliğiyle harabelerden çıkan müthiş seslerden dolayı durmaya ve kuzeyin buzlu dağlarından dökülüp gelen o etkili rüzgâr en ince asabına kadar sirayet ederek bütün vücudu titremeye başladığı zaman da Taravet'in, hanımın zulüm ve eziyetinin hatıraları –soğuğun etkisi ve korkunun şiddetiyle eyleme hürriyetini ve güvenli hareketini kaybettiği– kalp ve zihnine hücum etti, haya-

linin dehşeti ve kuruntu yetisi bağımsızlaşıp baskıyla üzerinde tahakküm kurunca birdenbire bulunduğu yere oturdu. Yorgun gözleri şahit olduklarını rüya gibi gördüğü zaman ta karşıda... Bir siyah kadifeyle örtülü gibi görünen karanlık göğün ufuklara yakın bir köşesinde... Sislere benzer bir ışık göründü. Ansızın beliren bu göksel ışığa daha dikkatle bakınca o ışığın içinde anneciğinin gülümseyen çehresini gördü. İşte orada... Kendisine gülüyor! Lakırdısını işitecek. Ah, üzerine doğru geliyor... Gücünün erişemediği şeyleri taşımaktan iskelete dönmüş kollarını anneciğini kucaklamak için göğün o tarafına doğru uzatarak, "Aman, imdadıma yetiş..." dedi, sonra şiddetli bir feryatla arkaüstü düştü, bayıldı.

سرگذشت

2

Derin bir uykudan uyandığı zaman kendisini bilmediği bir evin, bilmediği bir yatağın içinde buldu. Karşısında, geçen zamanın bıraktığı izlerle buruşmuş bir ihtiyar çehre, bir ihtiyar kadın kendi nuru bitmeye fakat ruhun hafif ışığı yansımaya başlamış yumuşaklık ve şefkatle dolu gözlerini çocuğa dikmiş, titreyen elleriyle ilaç veriyordu. Hiç şüphe yok ki o merhametli bakış bu küçüğün dertli kalbine ilacın ötesinde bir devaydı. Siyah olduğu zaman sevdayı, beyazlandığı vakit merhameti harekete geçiren saçları yatağın içinde Dilber'in üzerine döküldüğü zaman pek yakışmıştı. O uyuyan ıstıraplı ruhun yorganı da böyle nurani olmak lazım geliyordu. Yattığı odada bir minderle onun köşesinde yine bir küçük minder vardı. Odanın ötesinde berisinde birer küçük şilteden ve bundan elli-altmış sene evvel yapılmış bir

hücrenin[1] içinde Çanakkale testisiyle[2] bardağından başka bir şey yoktu. Çocuk yatağın içinde kalkıp da arkasını yastığa dayadığı ve yanına koydukları bebeği kucağına aldığı zaman ihtiyar kadın konuşmaya başladı.

İhtiyar: "Yavrucuğum, sen kimin kızısın?"

Dilber: "Ben halayığım..."

İhtiyar kadın biraz düşündükten sonra o yumuşak ve titrek olan elleriyle Dilber'in saçlarını okşayarak, "Kimin halayığısın?" diye sordu.

Dilber: "Hanımın..."

İhtiyar: "Hangi hanımın?"

Dilber: "Atiye Hanım'ın annesinin!"

İhtiyar kadın bir asırlık başını eline dayayarak biraz daha düşündükten sonra:

"Sen dün gece öyle geç vakit niçin sokağa çıkmıştın kızım?"

Dilber cevap vermedi.

"Öyle gece yarılarında çıkan hayalleri düşünmeden, yaramaz çocuklara gözüken umacılardan korkmadan buralara nasıl geldin yavrucuğum?"

Dilber yine cevap vermedi.

İhtiyar: "Dün gece yatakta anneciğini sayıklıyordun. Annen kimdir? Şimdi nerede? Söyle evladım."

Dilber, "Bilmem," dedi.

İhtiyar kadın gözlerinin yaşını sildi. "Dur sana torunumu göndereyim de beraber oynayın," diyerek kapıdan çıktı. Bir-iki dakika sonra odanın kapısından bir çocuk belirerek Dilber'le yüz yüze geldikten sonra yatağa doğ-

1. Eski yapılarda el altında bulunması gereken öteberiyi koymak için duvar içinde bırakılan, genellikle raflı oyuk kısım. (Y.N.)

2. Genellikle kırmızı hamurdan ve sır altı tekniğiyle yapılan Çanakkale testileri 19. yüzyıl evinin yaygın eşyalarındandır. Özellikle doğumu haber vermek için lohusa şerbeti Çanakkale testilerine konup yakınlara, akrabalara gönderilmektedir. (Y.N.)

ru koştu, birbirinin boynuna sarıldılar. Dilber bu çocuğun mektep arkadaşı Lütfiye Hanım olduğunu ta yatağın yanına yaklaşmayınca anlamamıştı.

Lütfiye: "Dilber sana ne oldu?"

Dilber: "Hiç, ben kaçtım."

L.: "Niçin kaçtın?"

D.: "Beni çok dövüyorlar, çok hizmet ettiriyorlar, sonra her dakika, 'Pis Çerkes, pis halayık!' diyorlar. Oyun oynasam yasak. Üşüdüğüm zaman mangalın kenarına otursam Taravet maşayla elimi yakıyor. Bak koluma," dedi.

Gerçekten de yorganın içinden çıkardığı esmerlenmiş, katılaşmış kolunun üzerinde bir yanık izi vardı. Sonra yine sözüne devam ederek, "Bu yatağı aşağı indirin de ben sizin esiriniz olayım. Sana su taşırım. Bebeklerini giydiririm. Odanı süpürürüm. Beni bırakma!" dedi.

Lütfiye, "Ben seni burada dolaba saklarım, seni kimse bulup götüremez," diye cevap verdi.

Bir çocuğun bir çocuktan yardım istemesini, diğerinin insanlık sevgisine açık olan küçücük ve sevgiyle yoldaşlık eden kalbinin sevk etmesiyle tek kurtarma ve kurtulma çaresi olarak, "Ben seni dolaba saklarım," yolundaki koruyucu ve masum vaadini işitmek ne dokunaklı şeydir! Bu gizli konuşmayla verdikleri kurtuluş kararı üzerine ikisinin de meleklerin ağzıyla öpülmeye layık olan masum, pak yüzlerinde sevinç ışığı görünmeye başladı.

Zavallı çocuklar! Sizin o minimini elleriniz, kadim Asya vahşetinin kullandığı ve birkaç asırdan beri insanlığın tahakkümü altında inlediği esaret zincirlerini kırmak için değil, belki kendiniz gibi küçük kuşları, güzel çiçekleri okşamak içindir.

Lütfiye koşarak büyükannesine bu kızın kimin halayığı olduğunu ve nasıl acı ve ıstırap içinde bulunduğunu yana yakıla gücünün yettiği derecede tarif etti.

İhtiyar kadın çoğunluk bu yaştakilere mahsus ilahî

tevekkülle, vicdan rahatlığından doğan yüce bir sakinlikle Dilber'in yanına geldi. "Sen korkma benim güzel evladım," diyordu. Son bulan bir ömür, başlayan bir hayata bu sakinlik ve şefkatle teselli vererek, tesettür için başına bir örtü; dayanmak için eline bir değnek alarak sokağa çıktı. Yıkılmış, harap olmuş isteklerin, sönmüş ümitlerin mekânı olan ve doksan seneyi aşkın bir zamandan beri çarpan bu kalbin en derin bir köşesinde bir kurtarma arzusu uyanmıştı.

Bir fener insana karanlıkta nasıl yol gösterirse bu arzu da keder içinde bulunan bu ihtiyara öyle rehberlik ederek bir çocuğu kurtarıp Cenabıhakk'a her gün sunduğu ibadet ve kullukların birini de o gün yerine getirmek istiyordu. Doğru Mustafa Efendi'nin evine giderek kapıyı çaldı.

Yine o sabah Taravet uyanıp da Dilber'i yatağında görmeyince belki su taşımaya gitmiştir zannıyla bahçeye baktı. Orada göremedi; evin her tarafını dolaştı, yine bulamadı. Sonra aşağıya inip de sokak kapısını arkasına kadar açık görünce firar ettiğini ve gece yarısı kim bilir nerelerde kaldığını ve belki de sokakta köpeklerin parçaladığını düşünerek Dilber'in bu yaşta kaçmayı bilmesi ve hanımını zarara uğratması gibi bir suçu havsalası alamayarak büyük bir korku ve telaşla hanımının odasına girip, "Ah hanımcığım. Dilber kaçmış. Dilber kaçmış!" diye feryada başladı. Hanım bu haberi alır almaz hayret eden bir dehşetle, "Dilber mi kaçmış? Kız sen delirdin mi? O yaştaki bir çocuk kaçmayı ne bilir?" Taravet çocuğun kaçtığı yeri görememesinden kaynaklanan hırs ve hiddetle, koyu çehresinin karanlığında sönük bir kandil gibi parlayan gözlerinin beyazını göstererek ve korkusundan titreyen sesi, hayretinden bir siyah piyanonun bir parça açılmış kapağından görülen beyaz kemikleri gibi parlak dişleri görünecek kadar açılan ağzı; telaşın-

dan büsbütün kaybolmuş akıl yürütmeleriyle hanımına hakikati anlatmaya çalışarak:

"Eğer kaçmasa... Bahçede olmaz mıydı? Dolabı... Kıyafetleri... Sokak kapısı arkasına kadar açık. Yok, hiç yok."

Hanım birdenbire hiddetlenerek, "Hep kabahat sende. Şimdi, şimdi gidip bul. Yoksa dayaktan canın çıkar!" deyince Taravet başını örtüp sokağa çıkarak gelen geçeni durdurur, "Bizim hanımın halayığını sen mi çaldın?" diye sorardı.

İhtiyar kadın eve gidip Mustafa Efendi'nin eşiyle oturduğu odaya girince, hanım ayağa kalkarak telaşla, "Ah hanım nine. Başıma gelenleri sorma. Benim o murdar halayık... o pis Çerkes kaçtı," dedi.

İhtiyar kadın sakinlik ve yumuşaklıkla:

"Hayır kızım, senin cariyen kaçmadı, bendedir."

Bu söz üzerine hanım hayretinden bulunduğu yerde cansız bir cisim gibi donakaldı. İhtiyar kadın sözüne devamla:

"Kızım, Cenabıhak çocukların günahını affettiği gibi hanımları da kusurlarını affetmelidir. Size bir ricaya geldim. Biriktirdiğim beş kesahçayı (beş kese akçe[1]) size hediye edeyim, siz de bana çocuğu verin."

Hanım: "Ne yapacaksınız?"

İhtiyar kadın başarısını garantilemek için meseleyi ciddiyetten uzak ve büsbütün şaka tarzına sokup ağzından çok gözleriyle gülerek:

"Kandil gecesi bir kuş azat edeceğim."

Hanımın kendisine has soğuk bir tavırla, "Ben halayığımı kimseye satamam," yolundaki reddi ihtiyar kadına dokunarak, "Kızım, ben de zulümden kaçarak bana

1. Akçe kuruşun 120'de biridir. Günümüzde yaklaşık olarak üç kuruşa denk gelmektedir. (Y.N.)

iltica etmiş bir çocuğu kimseye veremem," deyince Mustafa Efendi söze atılarak, "Eviniz hırsız yatağı mı?" diye sordu. İhtiyar kadın sustu. İhtiyarlara saygının, kadınlara hürmetin, çocukları himayenin, insaniyetin, medeniyetin vicdana verdiği kutsal bir vazife olduğunu bilmeyen bu murdar vahşi, "Esirim değil mi? Öldürürüm de yine sana satmam!" der demez ihtiyar ayağa kalktı, hayatın baş dönmesi veren derin uçurumlarını görmüş gözlerini, Mustafa Efendi'nin kuzguni siyah sakalının daha çirkinlettiği ve İran ile etrafında bulunan milletlerde görünen toprak renginde esmer, uzun ve gayet çok ve sık sakalıyla bıyığının arasında küçük bir siyah nefes deliği gibi görünen ağzının üzerine kadar inmiş uzun ve yuvarlak burnu, kılları dik kaşları, çekik gözleriyle bir yırtıcı kuşa benzeyen çehresine dikerek ve zamanın beyaz saçlarla taçlandırdığı başını sallayarak bir Roma imparatoruna mahsus heybetlilikle, "Lanet olsun size!" dedi. Hemen başını örterek her adım attıkça inleye inleye evine gidip de doğruca Dilber'in yanına girdiği zaman, hiç diş kalmayan ve sabahtan akşama kadar Cenabıhakk'a yalvaran ağzıyla çocuğun gözlerinden öperek dedi ki: "Kızım, yeryüzündeki kelebeklere uçmak için çiçekten kanat veren Cenabıhak seni daima onların elinde bırakır mı? Sen yine hanımına git. Korkma yavrucuğum. Bundan sonra seni dövmeyecekler." İhtiyar kadının sözü buraya geldiği zaman sokak kapısı çalınıyordu. Cumbadan başını uzatarak, "Ne istersin imam efendi?" dedi. "Mustafa Efendi'nin cariyesini almaya geldim. Çabuk aşağı insin," cevabını verdiği vakit, ihtiyar kadın nuru sönmeye başlamış fakat yaşları dinmemiş yaşlı gözlerini çocuğa yöneltiği esnada Dilber de kendisini ıstırap zindanına çağıran bu ses üzerine gök gürlemesinin çocukların kalplerinde doğurduğu dehşetten kaynaklanan yardım istemeye benzer bir şekilde ihtiyara bakıyordu. Hiç şüphe yok ki

bu iki yaralı ruh birbirlerini bulundukları yalınlık ve yücelik mertebesinde ve fakat elemli ıstıraplı bir hal içinde görüyorlardı. İhtiyar kadın çocuğu kucaklayarak sürekli gözlerini siliyordu.

Dilber, ihtiyarın kucağında doksan beş senelik bir hayatın son günbatımı ışını olan beyaz ve uçları kınalı saçlarını yüzünden ayırarak odanın kapısından dışarı çıktı. Fakat hiç ağlamıyordu. Ağlamak uğradığımız felaketlere karşı vücudumuzda kalan kuvvet kalıntılarının bir feryadıdır. Ağlayamadığımız zamanlar bizde o iktidarın da mahvolduğu vakitlerdir ki onun yerine geçen dokunaklı bir sakinlik en şiddetli acı gözyaşından daha gönül yakıcıdır. Dilber böyle bir sakinlikle aşağı inerek doğruca imam efendinin ellerinden tutup yürümeye başladı.

Zavallı çocuk... Bu kısacık hayatı boyunca ikinci defa fakat öncekinden daha şiddetli bir delille kendisinin demirden kuvvetli, ölümden soğuk esaret pençesi içinde nasıl güçsüz olduğunu anlayarak, gece yarısı kaçtığı azap hapishanesinin kapısına gelince ruhunun, vicdanının bütün iktidar ve cesaretiyle kurtulmaya çalıştığı elemler ve kederlere, meşakkatli hizmetlere yıkıcı bir kuvvet tarafından tekrar teslim olunduğunu görerek, zihninin kavrayamadığı ve kendisinin tabiat üstü saydığı bu müthiş kuvvete karşı masum hissiyatı ve çocukça akıl yürütmeleri tamamıyla güçsüz ve mahkûm olduğundan, baştan ayağa asabi bir titreyişle evin kapısından içeri girdi. Hanımın merdiven başından, "Hınzırı gözüm görmesin, dolaba kilitle!" dediğini işitti. Sesini çıkarmadı. Taravet dolaba sokarken arkasından tekmeyle vurduğu için Dilber dolabın içine şiddetle yüzükoyun düşerek yüzünden biriki damla kan aktı. Gözünden bir damla yaş bile çıkmadı. Hayvanlar içinde yılanlardan ziyade korktuğu farelerin etrafında takırtı ederek dolaştığını işittiği halde bir

kere bile başını çevirip bakmadı. Gece saat üç[1]... Dolap hâlâ kilitli. Sabahtan beri yalnız bir parça ekmekle peynir yemişti. Gelişme çağının verdiği bir iştah, kendisine açlığı şiddetli mide ağrılarıyla hissettiriyordu. Hapsedildiği yerden çıkardılar, bir parça ekmek yiyerek tam bir sakinlikle odasına girip yatağını yaptı.

Elbisesini değiştirerek yatağının içine girdi. Taravet'in duyup da dövmesinden veyahut hanımına gidip haber vermesinden duyduğu korkuyla yorganı başına kadar çekerek ve gündüzden beri sızlayan yüzünü küçücük elleriyle tutarak, "Anneciğim, anneciğim!" diye fevkalade bir şiddetle hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı.

سرگذشت

3

Sakinlik... Uyuyor. Gözyaşlarıyla ıslanmış yastığının üzerinde, dağınık saçlarının içinde görünen küçücük çehresi ve bir parça açılmış dudaklarının arasından tebessüm ediyor zannedilecek surette seçilen beyaz dişleri, eğer hayattaysa annesinin hayali, sakinlik mezarına çekilmişse ruhuna vekâlet eden bir meleğin gökten inerek çocukların ıstırabına teselli verecek anaç bir okşayışla dudaklarından öpmesini bekliyor gibi görünüyordu. Heyhat! Esaretin ezdiği, insaniyetin terk ettiği, ümidin ara sıra okşadığı bu zayıf mahluk gecenin unutulmuşluk kucağında uyuyor.

Sabahleyin şafağın kendi güzel yüzünün rengi kadar uçuk bir ışığı odanın pencerelerinden girmeye ça-

1. Alaturka saatte gece üç, gün batımından sonra üç saat geçtiğini ifade etmektedir. Mevsimine göre bu ifade dokuz ile on iki arasında bir zamana denk düşmektedir. (Y.N.)

lıştığı zaman Dilber elleriyle gözlerini ovuşturarak uyanıyordu.

Hayatımız son dakikalara, felaketimiz son derecelere yaklaştığı zaman beklenmedik bir tesellinin, ilahî bir yardımın ortaya çıkışı, çoğunlukla kırık kalplerimizin yardımına yetiştiği gibi, o gün ortaya çıkan bir olay çocuğun halini düzeltmek ve belki yalçın kayalardan, siyah ormanlardan akan bir nehir gibi maddi sıkıntılar ve ruhsal ıstıraplar içinde geçip giden hayatını tamamıyla değiştirmek için sebep hazırlıyordu. Zira yine o gün Mustafa Efendi zimmetten aklanma mazbatasını alarak, kamu yönetiminde bir mevki kazanarak Erzurum vilayetine bağlı bir ilçe kaymakamı olmuş ve fakat memurluk vazifelerini yürütme gücüne dair bir hatasından dolayı zan ve şüphe altında bulunduğu zaman, yani azledildiği esnada yaptığı borçlarının ödenmesi ve seyahat sırasında muhtaç olduğu yol gereksinimlerinin tedarikini düşünüp ve ara sıra eşiyle konuşarak, bir-iki gün süren bu müzakerelerin neticesinde Dilber'in satılmasına karar verilmişti.

Zavallı Dilber!

İşinden azledildiği sırada her meşakkatlerini çektiği, bu küçücük kollarıyla her hizmetlerini gördüğü gibi, memurluk zamanında da bu zayıf vücuduyla borçlarını ödeyecek, günlük ihtiyaçlarını sağlayacaktı. Hanım bazen kocasına yönelen talihin neşesinden eski şiddet ve hiddetini düzelterek Dilber'e, "Adam olacağını bilsem ben seni satar mıydım? Fakat sen adam olmazsın. Kadının olacak hanımın vay haline!" derdi. Memuriyet yerine hemen gitmek için aldığı emirler hareketini hızlandırdığından bir hafta zarfında buldukları bir esirciye Dilber'i altmış beş liraya[1] satarak bir çarşamba günü Lloyd Kum-

1. Günümüzde yaklaşık olarak 23.000 TL. (Y.N.)

panyası'nın[1] bir vapuruyla Trabzon'a doğru İstanbul'dan hareket ettiler.

سرگذشت

4

Edirnekapısı civarında yetmiş-seksen sene evvelki Osmanlı mimari tarzı üzere yapılmış ve en mamur kıtaları, en yüksek medeniyetleri bile toprağın altına gömen zamanın geçişiyle bazı köşeleri, zemine doğru meyli görülecek surette çökmeye başlamış heybetli, gamlı, büyük bir hanenin, birkaç bin sene önceki mimari heybetlilik ve vahşiliği andıran sağ tarafında ev eşyasından olarak kıtığı



Ayverdi Haritası'nda Edirnekapı semti.

1. 1832'de Trieste'de kurulan, 1840'lardan itibaren Kalas, Köstence ve Trabzon ile İstanbul arasında düzenli seferler yapmaya başlayan ve sonraları seferlerini genişleten kumpanya. (Y.N.)



Abdullah Frères'in 1890-1893 arasında fotoğrafını çektikleri Anemas Zindanı.

çıkmış bir uzun minder, yüzleri çürümeye başlamış birkaç yastıkla döşenmiş bir büyük odasının açılan pencerelerinden, tarihi bilinmeyen ve çoğunlukla yeniçeri tahribat ve zulümlerine dayandırılan tahrip edici, dehşet verici bir ateşin külü olarak geniş bir yangın harabesi; gerilmiş iki büyük siyah kanat gibi güneş ışığının girmesine engel olan uzun saçaklarla içinde etkili bir rutubet hissedilen ve yine o rutubetin tesiriyle sıvaları dökülmeye başlamış karanlık bir sofasından büyük bir bostan; bostanın sonunda Ortaçağ'ın vahşi mekânlarından olan dehşetli bir zindan görünür ve bu tenha mevki içinde tek başına duran hanenin büyük sebze bahçeleriyle çevrili ve o bahçelerin içinden uzaktan uzağa eski Bizans harabelerine bakan kısmındaki odalarının saçaklara yakın dış kısmında baykuş gibi, atmaca gibi bazı vahşi kuşlar yuva yapmışlardı ki bu kasvetli evin bir kat daha hüznünü artıran günbatımıyla beraber yürek paralayan feryatları işitilirdi. Lodos



Tekfur Sarayı harabeleri.

bulutlarıyla örtülü olan göğün bir tarafından hüzünlü çehresini gösteren ve insanlardan ziyade karşıdaki zindandan gece yarıları ortaya çıkmış hayaller yerleşmiş gibi görünen bu eve, bir asır evvelki mimari tarzın bina ettiği tepe pencerelerinden giren ayın gamlı ışığı, içine bir-iki sahan konulmuş bir tepsiyle merdivenlerden çıkan Dilber'in uçuk rengini gösteriyordu.

Bu evin bir esirci tarafından kiralanan sebze bahçelerine bakan tarafı dolu olarak yirmi-otuz seneden beri terk edilmiş bulunan ve artık üzerinden geçen bir günün ağırlığına tahammül edemiyormuş gibi günden güne harap olan kısmındaki odalarından geceleri hayaletler çıkarak sofalarda, ıssız yerlerde dolaştığını evde oturanlar birbirlerine aktarıp hikâye ederlerdi. Hatta oradaki bir esir o hayaletlerden birinin dimdik yüzüne baktığını görmüş ve kendisine lakırdı söylemek istediğini halinden anlamıştı. Bu dehşetli sırlar evinin içinde geçen hayat, hiç bilgi ve ilgisi olmadığı halde Dilber'in gönlüne hü-

zün ve üzüntü verir ve bu ruhani hüzün çocuklara has bir şekilde dehşet uyandırdığından, kendisi için evin mutfağından, biraz rahatsız olan esircinin odasına kadar akşamları geç vakit yemek götürmek büyük bir kuvvet ve cesarete gerek duydurur ve halbuki kendisinin kuvvet ve cesareti eski hanımıyla Taravet'in hiddet ve şiddetiyle kırıldığından kendini zorlayarak yerine getirdiği bu hizmet nefsine müthiş bir işkence gelirdi. Elindeki tepsiyle merdivenlerden çıktı. Ayın gamlı ışığıyla hüzün verecek şekilde aydınlanmış sofayı geçerken öbür tarafta bir baykuş ötüyordu. Harabenin yıkık duvarlarından, gecenin dokunaklı sakinliğinden çıkan bu kulak tırmalayıcı ses üzerine birdenbire ayaklarından başına kadar vücudu buz kesildi. Bir dakika tereddütten sonra hemen adımlarını hızlı hızlı atarak odaya girer girmez, esirci, "Kız sana ne oldu, yüzün kül gibi olmuş!" dedi.

"Hanım burada bir fena kuş ötüyor. Hani..."

"Budala, bir kuştan bu kadar korkulur mu? Sen böyle korkuyla merakla günden güne çirkinleşeceğine gez, koş, eğlen, biraz güzel ol! Seni beğensinler, bir iyi yere satıl da hem sen rahat et hem ben para kazanayım... Haydi git, udunu çal."

Kız kapıdan çıkarak sofanın öbür tarafındaki odaya girdi. Bu oda yukarıda tarif olunan odaların en mükemmellerinden olarak pencerelerin önündeki uzun minder bir beyaz yüzle örtülmüş, oradaki küçük masanın üzerine bir lamba konulmuş, bir-iki iskemle, birçok şilte, duvara asılmış ut gibi, keman gibi musiki aletleri, içinde birçok yatak şiltesi olan bir yüklük vardı. Odada mevcut bulunan kızlardan biri bağdaş kurarak oturduğu (bir şilte) erkân minderinin[1] üzerine, doğal halinde olan saçları

1. Tek kişilik, rahat, geniş minder. (Y.N.)

dizlerinin üzerine dökülmüş, ut çalıyor. Bir başkası büyük minderin üzerinde dikiş dikiyor. Öteki kendinden geçmiş bir halde bir kitabı okumakla meşgul olduğu gibi diğer iki esir de birbirleriyle konuşuyorlardı.

Kafkasya'dan... O mavi sisler içinde göğe dokunuyor gibi görünen yüce dağlardan... Sabah kuşlarının çeşitli nağmeleriyle sevda uyandıran vahşi ormanlarından... Kenarındaki çiçeklerin, etrafındaki yeşilliklerin üstünden geçen bulutların yansımasıyla birçok renk ve güzellik içinde akarak yüksek tepelerden billur şeffaflığında ruhu besleyen bir ahenkle dökülen su kenarlarında kendilerine mahsus çalgılarla ettikleri sefa veren dansların zevk ve sevincinden tam bir şevkle bahsediyorlardı. Kendisinden geçmiş bir halde okumakla meşgul olan esir, kitabını kapayarak masumiyetin temiz güzelliğine verdiği düşünceli bir hüzünle gözlerini aydınlığa dikerek, "Güç şey!" dedi. "Küçüklükten beri hizmetlerini, meşakkatlerini çek... Sonra ev sahibinin çirkin, murdar bir oğlunun heveslerine uymadığın için bir hile, bir iftirayla hiç araştırılmaksızın esirci evine çık..." Sonra ayağa kalkıp baş başa vererek konuşan iki cariyenin yanına giderek, "Ah Şayeste! O güzel günler, o aydınlık hayaller, o tatlı hatıralar... Şu kısacık müddette, şu birkaç gün içinde ömrüm gibi gözümün önünden geçip gittiklerini seyrederken bu çırpınan gönlüm de onların ardından gitmek istiyordu. O içinde büyüdüğüm evin bahçesindeki ağaçları bile özledim. Oradaki bir gül ağacı, ayrıldıktan sonra anlıyorum ki benim dostummuş. O odalar, o çehreler, o köşeler bütün çocukluğumun, mutluluğumun hatıralarıymış. Şimdi hiç bilmediğin bir adama, hiç tanımadığın bir eve satılmak..." Ağlamaya başladı. Dilber yerinden kalkarak oda kapısından dinliyordu. Zira halayıkların bir odada toplanarak birbirlerine sırlarını söylediklerini ve özellikle içlerinden birisinin ağla-

maya bile cesaret ettiğini esirci duyacak olsa ceza görmeleri kesindi.

Bu kızın havai mavi gözlerinin yaşları arasında, rutubetli bir gecede gökteki coşkulu bir aşk yıldızı gibi sevdalar içinde görünen bir hayalden hiç bahsetmek istemediği halinden anlaşılıyordu.

Minderin üzerinde dikiş diken diğer esir, kırbaç altında kaplan olmuş bir kedi, şiddet ve hakaretten kurda dönüşmüş bir kuzuydu. En üzüntülü bir gününde senelerden beri tam bir boyun eğişle tahammül ettiği dayaklara, şiddetlere, hakaretlere karşı hiç beklenilmez bir zamanda birdenbire isyan eden o zayıf halayık bir dişi kaplan kesilmiş, önüne tesadüf eden eşyayı paralamış, en kıymetli mücevherlerle imal edilen bir göğüslüğü ayağının altında ezmiş ve hatta bunlardan daha korkunç bir suç olarak... söylenmesi müthiş... efendisinin evini kundaklamış, ateşe vermişti. Hepsi lambanın etrafına toplandı... Ut çalan kız, bir genç güzel paşayı sevmekte, paşa da kendisine aşkını kanıtlamaktayken bu küçük aşk meselesi hanımı tarafından haber alınarak satıldığını, şimdi esirci evlerinde bir paşanın derdiyle ağlamanın ne kadar üzüntü verici olduğunu üzüntüsünden titrer bir sesle anlatıyordu. Mahcubiyetle önüne doğru bakarak kendisine de, hanımına da hak veriyor, "Fakat kocasının bir hatasından dolayı ceza olarak beni satmamalıydı," diyordu. İlişki, mahrumiyet, gönül alma, sızlanma, esaret ıstırabı, sır ifşası... Konuşma buralara geldiği zaman oda kapısı birdenbire şiddetle arkasına kadar açıldı! Dilber kendisine verilen memuriyette yanılmıştı. Zira esirci, ticaretine en büyük bir darbe vuracağından böyle sır ifşa eden konuşmaları büyük şiddetle men ettiği halde, bu yasaklamaya rağmen kapıdan dinlediği en gizli sözler üzerine büyük öfkeyle elinde bir kırbaç olduğu halde odaya girdi. Dokunaklı manzara... Acıklı

temaşa... Kırbaç hükmünü şiddetle saldırarak icra etmeye başlayınca kızlar feryat ederek kaçışıyorlardı. En büyük ailelerin talih ve gönül almalarıyla terbiye gören bu güzel kızların çıplak vücutlarına değen kırbacı görmek, kendilerini birer küçük bahaneyle satan efendilerinin bile taş yüreklerine tesir ederdi. Bir-iki dakika sonra –herkese tövbe ettirdiğinden– oda içine bir sakinlik geldi. Dilber konuşmayı hayretle dinleyerek hiç karışmadığı ve kendisinin başından geçenlerden hiç bahsetmediği için cezadan muaftı. Yalnız kızların hepsini ayırdığı gibi Dilber'i de bahçe üzerindeki odaların birisine götürerek, "Burada yat, sesin çıkmasın!" dedi. Gözünün önünde yatağını yaptırarak kandilini yaktı. Odanın kapısını çekip de sofayı geçerken esircinin uzaklaşmakta olan ayak sesini dinleyerek artık hiçbir seda işitemediği zaman bu gamlı hanenin mezar gibi soğuk, müthiş odasında yalnız başına kaldığını anlayarak vücudunda dolaşmaya başlayan hafif bir titremeyle yatağına girdi. Biriki dakikanın geçişi esnasında hayatın elim tecrübelerinin hatıralarıyla dolu olan küçücük başını yastıktan kaldırıp etrafında hiç... hiçbir hareket, hiç... hiçbir ses işitmeyince, titreyen vücuduyla sıkı sıkıya yorgana sarılarak yatağın içinde oturdu. Başucundan o bin senelik Bizans harabelerinin yıkılmış kule ve surlarından gayet yürek parçalayıcı, gayet çirkin, kahkahaya benzer bir ses geldi. Bir yaralı kuş gibi çırpınarak ayağa kalkmak istedi. Baykuş ötüyordu. Oh! Bu ses! Bu ses hakkında birkaç asırdan beri zihinlerden zihne aktarılıp miras kalan uğursuzluk fikri, felaket habercisi olduğuna dair batıl inançlar bu küçücük zihinde de gizlenecek bir karar noktası bulmuştu. Odanın ancak bir yönünü aydınlatarak öbür taraflardaki karanlık içinde kaybolup giden kandilin belli belirsiz ışığıyla yine kandilden ancak seçilebilir bir surette tüten ince bir sisin duvara yansıması

dakika geçtikçe büyüyerek, korkulu bakışına kâh beyazlar giyinmiş siyah külahlı müthiş bir mahluk ve kâh elinde yanar odunuyla kendi üzerine doğru gelen Taravet'in bir hayali görünmeye başladı. Başını yastığa koyarak yorganı yüzüne çekti.

Baykuş ötüyordu.

Bu eve geldiğinden beri daima bahsi tekrarlanan hayallerin gecenin derin karanlığı ve ancak o heybetli kubbesini gösteren yoğun sisleri içinde tek başına duran zindan tarafından ayak sesleri gelerek gittikçe yaklaşıyordu. Saçları ürpermeye başladı.

Baykuş ötüyordu.

Hatırına hemen kapıdan çıkıp bütün kuvvetiyle koşarak esircinin odasına kaçmak geldi. Bu teşebbüsü için de zaman geçmişti. Zira kapı artık hayaletler tarafından büsbütün istila edilmişti. Pencereyi açıp pek yüksek olmayan bahçeye atılmak için yüzünü camların tarafına çevirdi.

Baykuş ötüyordu.

Başını yorgana sararak yattı. Elleriyle kulaklarını kapadı. Faydasız! Gece hayaletlerinin pencerelerden kahkahaları, kapıdan lakırdı ettikleri işitiliyordu. Bir sinir kriziyle yastıktan başını kaldırıp her tarafı dinledi. Bu sefer bütün sesler kesilmişti.

Sabah olmaya başladı! Işığın doğduğu yer olan şarka ve özellikle o sabaha has olup başucundaki pencerelerden girerek annesinin himaye ve yardım için arş-ı âlâdan uzanmış kolları saydığı iki nurani sütunun ortasında kararsız kalbi sakinleşerek baygın halde uykuya daldı.

5

Sabah saat dörde[1] gelmişti ki esirci aşağıya inerek Dilber'in sürmelediği oda kapısını vuruyordu. Cevap alamadı, tekrar kapıyı vurarak, "Dilber, Dilber!" dedi. Yine cevap yok. Dilber uykusuzluğun verdiği takatsizlik, korkunun ortaya çıkardığı baygınlıktan yorulmuş bir halde uyuyordu. Üçüncü defa daha şiddetle, "Dilber! Dilber!" diye kapıyı vurup da bir cevap alamayınca büyük bir telaşla bir iskemlenin üstüne çıkarak kapının aralığından iç taraftaki üst sürmeyi, iskemleden inerek alt sürmeyi çekince kapıyı şiddetle itti. Kapı açılırken ortaya çıkan gürültüden Dilber uyandı. Esirci, "Dilber sana ne oldu? Niçin bu kadar uyuyorsun?" diye sorduğu zaman Dilber, gözleri yaşla dolu olduğu halde, "Ben bu gece pek korktum. Bu oda pek fena," dedi. Esirci korkudan Dilber'in sıhhatine gelecek aksama ve bozulmanın ticaret ve menfaatine vereceği zararı düşünerek, "A kızım! Korkacak ne var? Ben senin bu kadar korkak olduğunu bilseydim bu odada yalnız bırakır mıydım? Bundan sonra her gece benimle yat," diyerek gözlerinden öptü. Sonra okşayarak: "Hadi kalk kızım. Senin için hayırlı müşteriler geldi. Yüzünü yıka, değiş."

Esirci gittikten sonra Dilber yukarıya çıkıp da bir yabancı hanımın eteğini öptüğü zaman esirci, kızın ut çalmaktaki maharetinden ve yazıp okuması bulunduğundan ve birkaç günden beri yakalandığı nezleden bahisler

1. Alaturka saatte dört, gün doğumundan sonra dört saat geçtiğini ifade etmektedir. Mevsimine göre bu ifade dokuz ile on bir arasında bir zamana denk düşmektedir. (Y.N.)

ederek, renginin bu uçukluğunu nezlesine, vücudunun bu zayıflığını derslerine yönelik olağanüstü gayretine dayandırarak bir hafta cayma hakkı bırakacağını ve eğer bir kusuru ortaya çıkarsa tekrar kabul edeceğini ifade ederek Dilber'i yüz elli liraya[1] sattı. Eğer biraz çirkince olmasaydı iki yüz lira[2] isteyeceğini ilave etti. Vakıa Dilber çirkinleşmişti. Belirlenmiş kaderinin güzergâhında devam eden hayatının gelişme çağında uğradığı sekteler, trajediler yüzüne gayet hafif, karanlık bir örtü çekmiş, meşakkat ve sefaletler vaktinden evvel açılmış gül yaprakları gibi küçük küçük buruşukluklar ortaya çıkararak, yanakları seçilecek surette sarkarak on iki senelik vücudun üzerinde elli senelik bir çehre meydana gelmişti.

Bir hafta sonraydı ki esirci Dilber'in bedeli olan akçeyi tamamıyla aldığına dair olan senedi teslim etti.

سرگذشت

6

"Küçük! Aferin bu siyah gözlere. Çehre, ağız, dudaklar... Güzel. Güzel. Bu uçuk renk, bu gamlı bakış, hüznü artıran bir tabloya model olacak. Keyifsiz misin?"

"Hayır."

"Rengin neden bu kadar uçuk?"

"Bilmem."

"Yaşın?"

"On beş."

"Kafkasya'dan mı? İzmit'ten mi?"

"..."

1. Günümüzde yaklaşık olarak 42.500 TL. (Y.N.)
2. Günümüzde yaklaşık olarak 60.000 TL. (Y.N.)

"Şu koyu yeşil ağaçlara, ormanlara, siyah gözlerinle mavi göğe bak. Bu renkteki memleketten mi geldin?"

"Evet."

"İsmin?"

"Dilber."

Akşamları güneş ışınlarının, –insanların ses hareketlerinin dindiği gece yarıları– perilerin yıkandığı Marmara'nın koyu mavi saf yüzeyi üzerine yıldızların cam mavisi gökten âşıkların bakışları gibi yolladıkları nurani izleriyle gece, denizin yüzeyine inci işlenmiş mavi atlastan örtüsünü örtmüştü. Parlak yıldızların yoğunlukla biriktikleri gök kısmına yansımış olan suların üzerinde hafif mehtabı andırır bir yıldız parıltısı meydana gelerek daha ilerisi denizin, –kalpten bir heyecanla sevdiğinin dudaklarından öpen âşık gibi– çırpına çırpına sevdalı bir suretle ufuklara dokunan küçücük dalgaların mavi karanlıklar içinde kaldığını, sahildeki bir hanenin balkonunda bir koltuğun içinde sigarasını içerek seyreden Celal Bey, o saatte Paris'te eğitimi sırasında geçirdiği beş-altı senelik müddeti ve hiçbir kederle zehirlenmeyen yirmi üç senelik hayatın arzulu hatıralarını, yine Paris'teyken içinde bulunduğu medeniyet mahşerinin bazı gizli köşelerindeki bir güzel tebessümü, bir tatlı bakışı kalbin hislerinden kurtulmuş olarak düşünür ve bunların hepsinin önündeki denizden, sırlar aynasından dalgalana dalgalana geçtiğini seyrederdi.

Yüce ressamlık sanatına olan olağanüstü yatkınlığı, medeniyetin mucizevi terbiyesi sayesinde aday olduğu seçkin mevkiyi kazanarak Boğaziçi'nin sevdalı bir hüzün içinde akan sularının peşine takılmış, bir üç çifte kayık içinde ince yaşmaklarından gül rengindeki yanakları, kıvılcımlar saçan parlak siyah gözleri görünür iki hanım, kenarları saçaklı bir şalla örtülü olan kayığın arkasında

bir harem ağası betimleyip resmederek Salon'a[1] takdim etmişti.

Oradaki seçici heyet Gérôme'un[2] bu yetenekli öğrencisini takdir ederek yalnız Boğaziçi'nin maviliğinin, gökten başak demetleri gibi dökülen ışığın bolluk ve parlaklığının abartılı resmedilişini eleştirdikleri zaman bir mektup yazarak: Dikkatle bakılsa, insan aklının üzerinde uçuşan yüce varlıkların gözle görülecek kadar şeffaf olduğu nurani bir göğün saflığı altındaki Şark'ın aydınlık bir gününde hiçbir rengin abartılmasının mümkün olmayacağından söz ederek seçkin eserini Salon'a kabul ettirmek mutluluğuna erişmişti.

Kendi şişmanca, büyük ela gözleriyle sinirli mizacının azim ve metanetini gösteren çehresini boyadığı kırmızı renkle Romalıları andırırdı. Mükemmel bir sıhhatle hayatın daima kayırışını gördüğünden neşeli, şen bir tabiata sahip olarak, üzerinden geçtiği memleketlerde çiçekleri açan bahar gibi, geçtiği gönüllerde muhabbet uyandıran gençliğin en parlak bir coşkunluk devrinde bulunduğu halde, kalbinde aşk ve ilişkiye bir yatkınlık, bir eğilim hissetmez ve yüce sanatından başka bir güzel sevmediğini daima bir gururla ve ara sıra gizli bir kederle itiraf eylerdi. Yalnız bazen, ilahî bir meşale gibi eski asırların yoğun karanlıklarını geçerek Eski Yunan'ın parlaklık saçan hayallerinin kutsallığın mabedine yerleştirdiği ve Şark'ın bahar bahçesinin çiçeklerle taçlandırdığı bir güzellik kraliçesinin cazibesinin saltanatına kapıldığını hissiyat sırlarından olarak kalbi ara sıra kendisine gizli gizli söylerdi.

1. 1725-1890 arasında faal olan Fransız Güzel Sanatlar Akademisi'nin resmî sergilerinin yapıldığı yer, Paris Salonu olarak da bilinir. (Y.N.)

2. Jean-Léon Gérôme, 1824-1904 yılları arasında yaşamış oryantalist tarzda resimleriyle tanınan ressam. Osman Hamdi Bey ve Şeker Ahmet Paşa öğrencisi olmuşlardır. (Y.N.)



Stolpe'un İstanbul haritasında (1880) Kadıköy ve Moda.

Mısır'da birçok memuriyetlerde bulunarak uzun zaman yaşayıp servet kazanan babasının şimdi Moda Burnu taraflarında bolca masraf yaparak inşa ettirdiği Avrupa işi binasının deniz tarafındaki manzarasına karşılık kara tarafında çınar, kestane, zeytin gibi insanı düşündüren ve kendinden geçme ânındayken hayale lacivert göğü gösteren yüksek ağaçlar güneşin ışığını dalgalandırır, uzun ve hoş gölgeleri hiçbir tarafla irtibatı olmayan

bahçeye ruhun aradığı bir sakinlik ve huzuru verirdi. Bahçeye bakan tarafın alt katında bir salon, salonda mermerden büyük bir ocak, ocağın kenarları mermer üzerine işlenmiş mitolojik tasvirlerden bellerinden aşağısı balık şeklinde iki çıplak kız, ocağın üstünde büyük bir ayna, önünde beyaz bir ayı pöstekisi, ortada XIV. Louis zamanına özgü olan sanat ve zarafet eserlerinden bir masa, etrafında ayakları ve arkaları yaldızlı iskemleler, yine o sanatlı devrin güzel ürünlerinden ufak bir yazı masası,[1] küçük konuşmalara, özel yazışmalara müsait karşılıklı konularak birbirine birleştirilmiş koltuklara benzeyen kanepeler, kanepelerin arkasında odanın köşelerinde, eski madenlere takliden yapılmış saksılar içinde Afrika ve Hint'in canlandırıcılık kuvvetinin coşkunluk ve bereketini gösterir uçları tavana dokunacak kadar büyük çiçeklerle, salonun zemini Anadolu güzel sanatlarından olan kaliçelerle döşenmiş olmakla beraber, üzerinde en nadir hayvanların pöstekileri, yaldızlı koyu kırmızı kâğıtlı duvarlarında Fatih'in İstanbul'a zafer kazanmış bir şekilde girişini tam bir heybet ve büyüklükle sunar mükemmel bir tablo, diğer tarafında Saint-Helena'nın[2] sisler, dumanlar içinde kalmış kayalarının üzerinde şahane bakışlı bir kartal gibi istilacı bakışını Avrupa tarafındaki ufuklara dikmiş düşünen I. Napolyon'un heybetli tasviri... Bu yolda döşenmiş salondaki ocağın sağ tarafındaki köşesinde büyük bir piyano, geceleri on dokuz yaşındaki kızının –aşkın sırlardan sarayının yaldızlı kapıla-

1. XIV. Louis (1643-1715) döneminde hâkim olan mobilya anlayışında barok sanatının izleri görülmekte, ayna ve yaldızlar bolca kullanılmakta, simetrik masalara, kafes, balık, deniz kabuğu, çiçek sepeti, kupa gibi figürlere yer verilmektedir. Le Brun ve A. C. Boule, dönemin en etkili dekoratör ve mobilyacılarıdır. (Y.N.)

2. Napolyon'un sürgüne gönderildiği, Atlas Okyanusu'nun güneyinde bulunan ada. (Y.N.)



British Museum koleksiyonunda yer alan *Napoléon Musing at St. Helena* tablosu.

rını açmaya hazırlanmış– parmaklarıyla ruhu okşayacak, gizli hissiyatı uyandıracak sevda artıran bir havayla şevk ve neşe saçardı. Akşam yemeğinden sonra salona girdikleri zaman aile fertleri lambaların renkli karpuzlarından yansıyan gayet açık mavi bir ışığın altında toplanarak gazetelerini, kitaplarını okurlar, sonra ailenin babası olan Asaf Paşa eşiyle bazen kâğıt oynar, yukarıda dediğimiz gibi kızı piyano çalar, Celal Bey bir ihtiyar Fransız mürebbiyesiyle beraber resimli gazeteleri karıştırır, bir taraftan da piyanoyu dinlerdi. Salonun pencerelere yakın küçük kapısından bir limonluğa girilir, limonluktan da yukarıda bahsettiğimiz bahçeye çıkılırdı. Yine alt kattaki salonun hizasındaki yemek odasının zemine kadar inmiş büyük pencerelerde uçları yerlere kadar sarkmış mavi

atlastan perdelerin bıraktıkları aralıklardan bakış, çiçekler içinde dolaşır, küçük gölün kenarında düşünür, ağaçların tepelerinde dalar, ormanın yeşil karanlığı içine kadar güçsüzleşerek yayılırdı.

Celal Bey'in kız kardeşi ki ismi Tesliye'ydi, kendisinin mürebbiyesi olan bu ihtiyar Fransız hanımı da on seneden beri İstanbul'da bulunduğu halde Türkçe olarak "Bakalım... Kısmet... Yavaş yavaş..." gibi bir-iki kelimeden, cümleden başka bir şey bilmez ve fakat misyonerlerin Protestanlığı yaymak için gösterdikleri derecede bir taassupla kendi milletinin dilini herkese öğretmek isterdi. "Voltaire'in, Hugo'nun, Jean Jacques Rousseau'nun dilini insanlık âlemi öğrenmeye mecburdur," derdi. Türkçenin kendisine özgü bir edebiyatı olduğunu işittiği zaman tamamıyla inanmamışsa da yine hayrette kalmıştı. İstanbul'a ilk geldiği günlerde sofrada dil konusu geçerken, "Türkçe Bizantenlerin söylediği dilden alınmıştır a..." deyip de etrafındakilerin gülümsediklerini görerek, "Yoksa Mısır'da şimdi söylenen Arapçadan mı?" Sonra hiddetlenerek, "Bilinmez ki Şark'ta her hakikat kadınlar gibi örtülü," derdi. Londra'dan söz edildiği zaman yanı başında o parlak Paris varken, senenin bir büyük kısmını sisler, dumanlarla kuşatılı olan bir karanlık memleket içinde geçirenlere hayret ederek ve kendisinin mürebbiyelik vazifesiyle Londra'da geçirdiği kış mevsiminin bir pazar gününe sözü getirerek büyük bir şehrin üzerine çöküp de damlara dokunan bir siyah bulutun karanlığı altında kalan sokaklardan kimse geçmez; kiliselerden başka açık bir yer bulunmaz; dört milyon ahalisi olan bir şehrin ansızın öldüğünü görmek isterseniz aralık ayının bir pazar gününde Londra'ya gidiniz. Karanlık bir duman içinde hayal gibi sessiz ve nadiren geçenler o büyük parklara girerek kesintisiz yağan yağmurun altında ölümden bahseden vaazlarını dinleyip de bir sokağın bir ucundan öbür tara-

fına gidinceye kadar İngiliz hastalığı olan karasevdaya uğramamak mümkün müdür, sorusunu sıkça sormak ve söyledikleri sözlerde nadir olmayarak zekâ ve fesahat göstermek gibi Fransızlara mahsus bir tavırla anlatırdı.

Hangi gün gözlüğünü takarak bir Fransa gazetesi okusa, eski diplomatların millet meclislerindeki nutuklarını andırır azametli ve heybetli bir tavırla, "Çok sürmez, önümüzdeki baharda Almanyalılara savaş ilanı kesindir," veya ne zaman birisi, "Bugünkü havadisi işittin mi?" dese, "Nedir? Fransa Almanya'ya savaş mı ilan etti?" diye sorardı. Ev sahibesi tarafından Dilber'e de ders vermesi kendisinden rica edilmişti.

Dilber burada mutluydu. Sabahları evin hanımıyla kızının odalarını düzenler ve kendisinin gayret ve dikkatine devredilen bir kanaryanın kafesini temizler, yemini verir, suyunu değiştirirdi. Ara sıra sabahları kafesin yanına gidip de kanaryanın ürkmeden içinde çırpındığını görerek, çocukların pek neşeli oldukları zaman kendilerine mahsus masum şakalarıyla gülerek, "Sarılar giymiş küçük halayık! Sarayında rahat otur, yaramazlık edersen seni Taravet'in yanına gönderirim," derdi. Fakat en yumuşak ve nazik olan zamanında kalbine giren korku sabit bir fikir gibi yerinden kımıldamadığından evde efendilerinden biri "Dilber" diye çağırdığı vakit yukarıya titreyerek çıkardı. Her ne hizmet etse mutlak dayağa veya azarlanmaya müstahak olacak bir kusur ettiğine inanırdı. O esnada birisi, "Buraya bak!" dese hemen şaşırarak, "Ben onu düzeltirim, ben her hizmete gelirim," cevabını verirdi.

Sonra karşısındakinin, "Sen hiçbir kusur etmedin!" şeklindeki iyi muamelesini işiterek rahatlardı. Ev sahibesi gördüğü medeni terbiyenin tesirlerinden olarak kendisine daima iyilik ve nezaketle muamele ederse de halayıklar hakkında mensup olduğu Mısır ailelerinden kendisine aktarılan derin bir küçümseyici ve hor gören bakı-

şı olduğu, insanlığın şiddet ve hakaretini tecrübe eden Dilber'e saklı değildi. Cariyeler hakkındaki af ve müsamahasına bu küçümseyen ve aşağılayan bakışın büyük dahli olarak mesela bazı küçük kabahatlerini affettiği zaman, "Ne olacak! Halayık parçası!" der ve bu aşağılayıcı laf Dilber'e zalimce bir ceza kadar dokunaklı gelirdi. Özellikle Celal Bey'in, her türlü geçici heveslerine uyan bu kudretli ressamın her saat değişen birtakım çocukça arzularına, eğlencelerine vasıta olmak insani haysiyetini yaralıyordu. Bu küçük ıstıraplı varlık; genç, bahtı açık, yüce ve mutlu olan bu beyin bir "oyuncağı"ydı. Bazı günler oyuncağını eski Mısır kıyafetine sokar, başını çiçeklerle donatır, bir odaya kor, odanın denize bakan tarafındaki penceresini açarak Marmara'nın enginlerinde mavi, pembe birtakım sisler içinde batmakta olan güneşin, odanın içinde yansıyan birçok ruh besleyici renkle süslü püslü görünen Dilber'in resmini yapardı. Dilber, her türlü duygudan uzak olan bu "Roma" heykelinin karşısında saatlerce oturarak, ikide birde, "Yerinden kımıldanma! Çiçekleri dağıtma!" ara sıra da sanat erbabının yüce uğraşında karşılaştığı zorlukların verdiği zalimce bir hiddetle, "Nefes alma!" tehditlerine uğradıkça, sarayının en münzevi bir köşesinde yalnız başına sıkılan bir kraliçe gibi başını sallayarak, "Of! Yarabbi!" derdi. Dilber vücutça gördüğü rahat ve huzurun tesiriyle haftalar, aylar geçtikçe güzelleşiyordu. Gönülçelen endamı fevkalade bir düzgünlükle uzamakta ve çehresindeki renkler güzellik ve tazelik kazanarak göz alıcı bir hale girmekteydi. Yaz günleri çoğunlukla öğleüstü elinde bir Fransızca kitap olduğu halde bahçenin akasya ağaçlarıyla zümrüt bir kafese benzeyen kameriyesindeki inziva köşesine çekilerek ve bu tek başınalığın sakinliği hiçbir kimse tarafından ihlal edilmemesi için dışarıdan nüfuz edecek bakışlardan gizlenerek en saklı bir tarafında oturur; etra-

fındaki ağaçların dallarından sanki kendisini seyretmek için küçücük başlarını uzatarak ötüşen kuşların nağmeleri başının üstünde güzel bir ahenk meydana getirdiği zaman *Paul ve Virginie*'yi[1] okumakla meşgul olurdu. Oh, bu küçücük Virginie ne mutlu! Hayatının en büyük mutluluğu olarak gayet mağrur Mısırlı bir hanımın esiri, gençlik ve talih sarhoşu olan gayet şen bir beyin oyuncağı olduğunu düşünerek ruhunun en derin bir köşesinde böyle yakıcı aşka nasıl büyük ihtiyaç hissederdi. Fakat Paul'ün gitgide göğe yükselerek ilahî eşiğe yüz süren okyanusun heyecan uyandıran dalgaları içinde yok ve görünmez olduğunu okuduğu zaman, Virginie'nin halini önüne getirdiği gözlerinden kitabın üzerine bir-iki damla yaş dökülmüştü.

Yine bir öğleüzeriydi ki güneşin oluklardan dökülür gibi zemine düşerek taşan ışığıyla her taraf ateş içinde kaldığı bir günde sakinlik veren inziva köşesine çekilmişti. Bütün kâinat içinde yalnız başına olduğunu hisseden Dilber'e etrafında gölge yapan akasya ağaçlarının tazeliği, içinde ötüşen kuşların şen ahengi, üzerinde nefes alan çiçeklerin kokularıyla, bir perinin saklı yuvası denilmeye layık olan bu kameriye, dünyanın her türlü gürültü patırtı ve elemlerinden uzak tek sığınaktı. Buraya girer girmez kız çocuklarında yaratılıştan olan işveli bir nezaket ve güzellikten anlar bir itinayla Celal Bey'in odasında görerek pek beğendiği bir tabloya taklitle başını çiçeklerle donatarak yavaş yavaş şarkı söylüyordu. Yarım saatten beri evin içinde arayıp da bulamayınca bahçeye çıkarak, "Dilber! Dilber!" diye kendisini çağıran Celal Bey'in sesini işittiği halde hiç cevap vermedi. Aralıksız Dilber'i,

1. Bernardin de Saint-Pierre'in 1788'de basılmış olan ve Mauritius Adası'nda geçen aşk romanı. Özgürlük ve eşitlik vurgusuyla birlikte kölelik karşıtlığı da romanda temalaştırılmaktadır. (Y.N.)

oyuncağını arayan Celal Bey yanından geçerken o esnada ortaya çıkıp sefa ve neşe veren bir poyraz rüzgârı akasya ağaçlarının dallarını titreterek bu küçük firarinin, bu yaramaz gizlenmişin örtülü inziva yerini ifşa edince kendisine hiç rahat vermeyen bu bey yanına gidip başındaki çiçeklerle yapılmış tacına kahkahalarla gülerek, "Hadi kalk Kleopatra!" dedi. Zavallı Kleopatra bu İskender'in esiri olduğundan, kendisini zorla çekerek evin altındaki taşlığa götürdü. Arkasını bir mermer direğe dayatarak üzerine birçok yerleri yamalı, göğsünc, kollarına tesadüf edecek tarafları parçalanmış, yırtılmış bir entari giydirmek istiyordu.

Dilber iki eliyle yakasını sıkı sıkıya tutarak:

"Yok! Yok! Mümkün değil giymem."

"Rica ederim Kleopatra."

"Hayır istemem... İstemem diyorum size..."

Böyle oyuncakları kıracak kadar kuvvete sahip olan ellerini Dilber'in omuzlarına koyarak elbiseyi giydirdi. Karşısına geçerek bir dilenci kızın dokunaklı tasvirini resmederken Dilber, o fildişinden dökülmüş gibi lekesiz, kusursuz kollarını gösteren ve şafak manzarası gibi pembe beyaz şeffaf göğsünü örtemeyen o parça parça entarinin içinde, omzunun üzerine, vücudunun çıplak yerlerine, arkasına dağınık surette dökülmüş koyu siyah saçları olan başını –müdafaasında mağlubiyeti nedeniyle– takatsizliği, mecalsizliği anlatır bir surette o harap sütuna dayamış, gayet sessiz, gayet yavaş bir halle ağlıyordu. Ağlamak... Başarı! Tasvir ve tasavvura model seçilen bir dilenci kızının ağlaması ressamın fırçasından dökülen boyalar kadar başarı sağlar estetik sebeplerdendi. Bu kollar... İlkbaharın sefa veren bir sabahında cam mavisi göğe karşı seherin gül renkli kapılarını açar gibi görünen nurani sütunları andıran bu kollar... Aşağıya doğru meyli belli olur olmaz surette yuvarlakça omuzlar... Üzerinden geçen

asırların darbelerinden kurtularak tam bir tazelik ve canlılıkla güzelliklerin harikalarını gösteren Yunan'ın mermerden heykellerinde görülebilen bu göğüs... Hayret! İnsanın ve özellikle genç kızların şekil ve simaca en büyük değişim devri olan on beş ile on yedi yaşı arasında geçen iki senelik rahat bir ömrün bereketli tesirlerinden olarak güzelliğin ruhani yüceliklerinin bu derecelerde güç ve ayrıcalık kazanacağı nereden bilinecekti? Bu yüce ressam fırçasını bir tarafa bırakarak oturduğu yerde kolunu dizine ve parmaklarını saçlarının içine sokup başını koluna dayayarak karşısında pek sessiz ağlayan perişan kıyafetli dilenci kızına güzellikten anlar bakışını dikmiş, hayretini sunuyordu. Bir dakika... Üç dakika... Altı dakika... Hâlâ ağlıyordu. Kendisini talih ve servet sahiplerinin sonsuz heveslerine terk eden esaretin insani meziyetlerini aşağı çekmesinden gönlünün ne kadar kırgın, ne kadar üzüntülü bir halde olduğunu gösteren baygın gözleriyle sayılmak, sevilmek gibi kadınların karşı koyması imkânsız olan son derecede şiddetli arzularının hor görülerek ayaklar altına alınmasından gelen keder ve ıstırabı, o halinde uçları aşağıya doğru meyletmiş, hassas olduğunu belirten incecik dudaklarından anlayarak, ne kucağında ağlayacak bir annesi ne kendisini himaye edecek bir baba ve ağabeyi olduğunu hatırlama... Ve bu kısacık esareti süresince başından geçenler, gördüğü şiddet ve hakaretler... Masumca arzular... Küçücük ümitler, istekler... Sözün özü insanlığın terk ettiği bu kızın hayatının bütün tarihinin gözünün önüne gelmesinden oluşan üzüntüyle iskemleden kalkarak: "Affını rica ederim Kleopatra. Mademki istemiyorsun, ben de bu fırçayı kırarım... İşte affet diyorum, özür diliyorum senden... Yine niçin sessiz ağlıyorsun?" Dilber kendi başına kalıp da elbisesini giyerek dışarı çıktığı zaman her türlü duyguya karşı nüfuz edilemez metanet heykelinin o gözler... o göğüs... o dudaklar...

sevgi ışıkları saçan hüzün verici gözlerinden ruhuna doğru akan o yaşlar... Bütün insanlık kimliğini bastırılamaz büyük bir ihtilal içinde bırakarak hayat güzergâhını kahramanlık ve metanetle geçmek kendisince en büyük gurur ve iftihar sebeplerindenken, kalbi eksiksiz huzuruna ve kayıtsız neşesine rağmen başlı başına ruhani mesaisini yerine getirdikçe üzüntüden buz kesilmiş elini, zihninde ilk ışığını yaymaya başlamış sevda alevinin hararetiyle ateş içinde olan alnına koyup biraz düşündükten sonra kendi kendine, "Bu oyuncak bana niçin bu kadar dokundu?" diyerek yukarı kata çıkıyordu. Birdenbire uğradığı güzellik sarsıntısının şiddetli tesirlerini dengeleyip hafifletmeye çabalayarak bu hissiyat mücadelesinin izlerinden olarak bir-iki günü düşünmekle, birkaç geceyi uykusuzlukla geçirdi. Bu müddet içinde Dilber'le karşılaştıkça evvelden ettiği latifelere, şakalara denk hiçbir şey söylemeyerek, yalnız gizli bir sevgi dolu bakıştan sonra düşünüyordu; Dilber artık oyuncak değildi, Kleopatra, Juliet'e dönüşmekteydi. Birbirini takip edip gelen tereddüt günleri içinde kendinden geçmeyle karışık birtakım garip düşüncelerin ardına takılarak, gözünün önünde açılmakta olan nurani bir ufka, bir aşk âlemine doğru koşuyordu. Garip bir değişim! Her şeye bakışı değişti. Yalnız dinlenme ve yatak odasına çekilip de şairane tasavvurlar ve âşıkane hayaller arasında dolaşan perilerin ayak sesleri işitilecek zannolunan tenha gecelerde tereddüt ve hayretin sabahlara kadar uykusuz bıraktığı gözlerine her ıstırabı dindiren uykunun girmemesi kendisini rahatsız etmekteydi. Yine bir gece, tedirgin olan aşk hayalleriyle yatağın içinde uykusuz ve yorgunken birdenbire ayağa kalkarak, "Bir kere daha!" dedi. Bir kere daha görecekti. Bugün medeniyet dünyasını hayran eden güzellikler gösteren heykelleri model alınan Yunan'ın göz alıcı kızlarından başka kimseyi beğenmeyen ve gönlüne yanlış haber

vererek ihanet eden zor beğenir gözünü düzeltip ikna ederek heyecan ve ıstırabını dindirmek istiyordu. Giyinmeye başladı. Heyecanı esnasında ansızın gelen bu fikrin şevkiyle aşağıya inerek Dilber'in yattığı odanın kapısına gelince durakladı... Çarpıntı... Oh! Her aşk girişimine musallat olan bu çarpıntı... Ellerinde kapının zembereğini çevirecek kadar iktidar bırakmayarak nefsine sekteler verdiği zaman, zihnine birçok fikir hücum ederek, bu kadar genç bir kızın namus ve insanlığın kapısında beklediği yatak odasına, namus sarayının mahremiyetine gece yarısı girmek, bir haydut gibi vicdanın en pak ve mukaddes olan bu kanununu ayaklar altına almak... Büyük suç! O anda, bütün gözlerin kapandığı o karanlıkta, kendisine öfkeli bakışını çeviren vicdanının karşısında, şiddetli bir mahcubiyetle kolunu yüzüne kapayarak, hele esir olduğu için dayanılmaz hizmetlerde vücudu, sıhhati hiç düşünülmediği gibi, her türlü tecavüze karşı namus geceliği de muhafazasız olduğundan istifadeye kalkışmak alçaklığına karşı titreyerek geri çekilmeye başladı. Heyhat! Aşkın baskın gücünün karşı konulmaz ani tecellisi bütün bu düşüncelere ta esasından sarsıntı vermesiyle bir güzelliği takdir, Meryemce bir namusa tutkusunu yöneltme ve bir kutsama fikrinin rehberliği ve yol göstericiliğiyle odanın içine girerek yatağın başında durdu. Uyumuş... Başucunda bittiği için sönmüş bir mum. Arkaüzeri yatarak derin bir uykuya dalmasından halinde takatsizlik görünüyordu. Yanında yanan kandilin ışığıyla görünen gözlerinin etrafındaki bir-iki ince çizgi bu genç kalbin gizli bir ıstırabını açık söylüyordu... Aşk dolu bakışının sevdalı gölgesi olan uzun kirpikler yaş içinde... Ağlamış... O anda dağınık saçlarının arasında hayret ve takdirle açılmış gözlerine bir şey ilişerek dikkat etti. Bir resim! Kimin? Bir kere bakmak! Niçin? Bir zavallı esirin belki en kıymetli bir hatırasını, en mukaddes bir sırrını uykuda bulunduğu zaman

merak etmek, kendisine en büyük vicdansızlık görünüyordu. Belki dünyada tek teselli vesilesi olan annesinin? Babasının? Yahut sevdiğinin? Heyecan ve ıstırap halinde olan zihninden geçen bu son fikre karşı takat ve tahammülünü büsbütün kaybederek resmi aldı; bu uyuyan güzeli şairane bir surette aydınlatan kandilin yanına götürüp de baktığı zaman yüzü kül gibi olmuştu. Kendisinin resmiydi! Hemen iki elini yüzüne kapayıp ağlaya ağlaya ayaklarına kapanmak istediyse de uyandırmak ve belki gece yarısı odasına geldiği için gücendirmek korkusuyla resmi aldığı yere bırakarak odasına çıktı. Yatağına girdiği zaman yirmi üç senelik hayatı müddetince ilk defa olarak sevda yolunda o azim ve metaneti ve belki merhametsizliği gösteren gözlerinden kendisini tutamaz bir surette yaşlar dökülmeye başladı.

سرگذشت

7

Uzun ve yakıcı bir yaz gününü takip eden hicri ayın on üçüne rastlayan bir akşamüzeri, büyük ağaçların yapraklarından oluşan yeşil bir göğün altında Asaf Paşa'nın yeğenleri olan iki genç hanım da davetli bulunduğu halde ailece akşam yemeği yiyorlardı; yalnız kızı, hafif bir nezlesi olduğu için annesinin huzur ve rahat kaçıran anaç bir eziyetle ettiği ısrar ve zorlama üzerine bahçeye inmemişti. Yemek esnasında ayın yapraklar arasından yansıyan ışığı sofranın beyaz örtüsü üzerinde sönüp parlarken, kız kardeşinin gayet ikballi, gayet zengin bir paşayla evliliğinden bahsolunuyordu; davetli olan kuzenlerinden biri Paris'in son modasına takliden giydiği uzun etekli açık mavi elbisesi ve boynuna taktığı iki-üç sıra

incilerle –tamamıyla Şark'a mahsus hayallerden değilse– sabaha karşı sönmek üzere olan yıldızlarıyla göğe benzemişti. Bu genç hanımlar ilk geldikleri zaman bir taraftan yaşmaklarının iğnelerini çıkarırlarken bir taraftan vapurda kamara bulamadıkları için ortalarında oturdukları bazı kadınların muamelelerinden şikâyet ediyorlardı. Fakirlik ve sefaletin sebep olduğu kıskançça bir bakış, terbiyesizliğin getirdiği dil uzatan bir tavırla yaşmaklarına, feracelerine, giyinmelerine ve hatta yürüyüşlerine, "Bunların hallerine bakın! Ne günlere kaldık dostlar..." yolunda itirazlar ederek kendilerini rahatsız etmişlerdi. Küçük kız kardeşi daha çok üzüntüler içindeydi. Çehresi mahcubiyetle kızararak Meryemvari namuslarına edepsizce saldırıldığı zaman kadınlara en fazla güzellik veren şahane bir nefretle, "Sokağa çıkmak caiz değil ki..." diyordu. Hakikatte de o gün vapurdan çıkarken birkaç kişi muhabbet etme yolunda kendisine babasının terbiyeli gölgesinde hiç işitmediği birtakım sözler söylemişti. Adap ve genel ahlak adıyla tesettüre sokulan kadınlara milletin namusunu aşağılar surette söz söylemek, sonra tesettürün sebebini soran Avrupalılara kadınların namusuna olan hürmetimiz cevabını vermek büyük bir tezat olduğunu itiraf etmeliyiz. Varlıkları memleketimize şeref vermeyen bir gençlik grubu vardır ki kanarya sarısı renginde boyunbağları, kenarları gayet kalın siyah şeritli açık renk ceketleri, mavi pantolonlarıyla önlerine gelen kadınlara, başka bir deyişle genel namusa çekinmeden tecavüz ederler. Bunlar hiç tanımadıkları edepli insanlara nasıl musallat olurlarsa, hiç bilmedikleri edebiyata da öyle saldırıda bulunurlar. Edebiyatta en çok alkışladıkları, toplumun terbiye ve marifet ışığından mahrum olduğundan daimi bir sefalet ve cehalet karanlığı içinde bulunan aşağı tabakalarındaki sefil ve rezil kimselere gıpta ettirecek surette sövüp sayan çekiştirmeciler ve eleştir-

mecilerdir. Onlarca şan ve şöhret, üstünlük ve zafer kazanma, ağızlarından kinle karışık zehir saçan yılanlar gibi, kalemlerinden dehanın yüzüne mürekkep tüküren veya mükemmel tarifiyle en fazla sövenlerindir. Sabahtan akşama kadar içtikleri sigara dumanlarıyla sararmış parmakları; yaşadıkları mahallelerin pek muntazam olmayan yollarında düşmemek için eğilerek yürüdüklerinden ve kalemlerinde temize çektikleri karalamaları eğilerek yazdıklarından ve terbiye gereği eğilerek temenna eylediklerinden kamburu çıkmış vücutları, içkiye olan meyilleriyle kötü beslenmeden toprak rengini kazanan çehreleri, terbiye ve marifetin yerini alan kötü huyu, hilekârlığı gösteren küçük siyah gözleriyle, bütün kadınlar giyinişlerine, boyunun bosunun ve tertibinin güzelliğine, terbiye ve edeplerine tutkun, hayran oluyor inancındadırlar. Hele bunlar içinde kendi dillerinde mektup yazacak veya o yazdığı mektuptan daha güzel olmamak üzere bir-iki şey yayımlayacak kadar bir ifade güzelliğine sahip olanlarla konuşmak isteyenlerin vay haline...

İsmini işittikleri Lamartine'den gülerek bahsederler, resmini gördükleri Victor Hugo'yu takdire layık bulurlar.

Edep ve alçakgönüllülük sahiplerinden biri kendilerini milli namusun koruyucusu olan edep ve terbiye dairesinde eleştirecek olsa hemen ateş kesilerek İskender'in kendi itaat dairesine girmesi için bir imparatora hitabı kadar mağrur ve muzaffer bir tavırla, "Ben ona kalemimi gösteririm!" der. Acaba ne yapacak? Gayet adi bir-iki söz cinasıyla mükemmel bir surette sövecek. Bilgilerinin kalemi, edep ve irfanları, galibiyet silahı sövmek olan rezil insanların güzellik ve namusun iki nadir örneğine tecavüzlerinin üzüntüsüyle, tamamıyla dışına çıktığımız sadede dönüyoruz. Annesi, kadınlarda gayet şiddetli olan ikbal hırsına, üstünlük arzusuna, gösteriş sevdasına uygun düşen bu evlilikten dolayı bütün çehresi bir tebes-

süm halinde bulunarak, hele gençlik devrinin en parlak bir kısmında büyükçe bir servetle en yüce marifeti kendinde toplayan oğlu için bütün İstanbul'un ikbal ve asaletinden bahsettiği en büyük bir ailenin kızını düşünür, bazen bu kadarla da yetinmeyerek hırslı arzusu, ikbal sever ümidini takiple tasavvurlarından daha büyük taraflara kadar yükselirdi. Şakacı meşrebi ve neşeli mizacına muhalif olarak üç-dört dakikadan beri önündeki yemeğini unutmuş bir halle düşünen oğlunu kadınlara ve özellikle annelere mahsus bir sır gören ince bakışıyla süzerek Celal'i içinde bulunduğu kendinden geçmeyle karışık düşüncelerden uyandıracak bir sesle konuşmaya başladı.

"Celal, kız kardeşini tebrik için gözlerinden öptün mü? Mutlu bir evlilik..."

"Kendisinden sorunuz."

"Niçin sorayım? Evlilik için lazım olan asalet ve ikbal değil midir?"

"Hayır anneciğim. Güzellik ve namus... Aşk da çoğunlukla bunların ardından gelir."

"Asalet ve ikbal bunlara engel mi? Bence herkes içinde ismi söylenecek bir iktidar ve marifeti, zenginliği, asaleti olmayan bir adamı yakışıklıdır diye almak pek adiliktir. Hem de evlilikte en ziyade aranılan meşrep ve mizaç uyumu değil midir? Birisi toplumun en yüksek tabakasında, diğeri en aşağı tarafında terbiye görmüş iki kişide uyuşmanın güzelliği mümkün müdür? Servetin büyük bir itinayla terbiye ettiği asilzadelerden bir erkeğe, bir kıza fakirliğin kayıtsızlıkla büyüttüğü bir adam nasıl layık olabilir? Birinin kader ve itibarının daima azaldığını, diğerinin haysiyetinin daima kırıldığını hissede ede yaşamasında ne türlü refah ve mutluluk görüyorsun?"

"Yıldızlar karanlıklar içinde parladığı gibi fakirlik ve sefalet içinde de saflık ve yüceliğiyle parlayan ruhlar yok mudur? Bir kalp sevmek, mutlak servete, asalete mi

muhtaçtır? Bence en sahih ikbal ruhun gördüğü iki güzel göz, en büyük servet kalbin hissini gösteren gül rengindeki dudaklardan yansıyan tebessümdür. Güzellikten büyük asalet, kalp saflığından büyük servet mi olur?"

Zehra Hanım sofrada bulunanlara doğru dönerek:

"Ben asilzadelerin ressam, şair olduklarını hiç istemem. Halk içinde seçkin olan mevkilerini, haysiyetlerini düşürecek birtakım esassız fikirler ediniyorlar."

Celal: "Asalet teşrifat ve servete, servet asalet gösterisine tapıyor. Ben namus ve aşka."

"Servet ve asalet hakkındaki fikirlerini hiç beğenmedim Celal."

"Belki bütün hata... Fakat bunlar benim fikirlerim ve inancım. İnsan hiçbir kimseye ve özellikle Cenabıhak ile annelere yalan söylememelidir."

Bu konuşma esnasında Asaf Paşa yeğenleriyle konuşarak bahse hiç girişmiyordu.

Böyle sofralarda yemek sona yaklaşınca tabii olarak gelen bir neşeyle edilen konuşmalar ve ara sıra kahkaha sesleri, o gece rahatsız olan Tesliye Hanım'ın bulunduğu oda kapısının eşiğinde garip bir hüzünle küçükhanımını bekleyen Dilber'e yansıdıkça yüceliklere meylin, gizli bir sevginin tesirleriyle kendisine derin surette dokunuyordu. Asalet ve servetle böbürlenen ve mutluluğun neşesiyle sarhoş olan bu genç hanımlarla beylerin, gelecek emniyeti ve ikbal parlaklığından kaynaklanan bu kahkaha seslerinin uzaktan uzağa yankısı yinelendikçe kapı eşiklerinde bu kadar yüce, bu kadar bahtı açık bir beyin aşk derdiyle huzursuz olduğunu düşünüp esir olanlarda kalp ve ruhun varlığını zalimce bir ceza sayarak mahzun mahzun ağlıyordu.

Hepsi sofradan kalkarak mehtaba karşı ağaçların aralarında, küçük gölün kenarında gülüşerek gezerlerken, annesi oğlunun yanına gelerek, "Celal sen sigarayı terk

mi ettin?" dediği zaman, Celal Bey uyanır gibi bir halle, "Hayır, unutmuşum," cevabını verince vücudundan bir parça vererek ve kanından fedakârlıklar ederek yetiştirdiği evladının –ileride uğrayacağı felaketlerin acısını kendi gönlünde hissedeceği için– kalp sırlarına kadar bir sahiplenme hakkı veren anaç sevgisiyle sırrını keşif ve hakikati araştırma yolunda sabırsız ve huzursuz olarak kızının yanına çıktı. Kapı eşiğinde hanımını görür görmez birdenbire ayağa kalkan Dilber'le konuştular.

"Sen ağladın mı?"

"Hayır efendim."

"Gözlerin niçin kızarmış?"

"Bilmem efendim."

Kızıyla biraz oturup da dışarıya çıktığı zaman ailecek arabalarla Fener'e giderek bir-iki saat seyir ve gezintiden sonra dönerek herkes yatak odalarına çekilmişlerdi ki Celal Bey uyuyamıyordu. Güneşin gökte yükselişi gözleri uyandırdığı gibi ayın o kadar âşıkane surette her tarafa yansıyan ışığı da bu heyecan dolu genç ruhu uyandırmıştı. Uyuyamıyordu. Yatağından kalkarak ıstırap ve çarpıntısını sakinleştirmek için eline bir kitap aldı, bir saat zarfında otuz-kırk sayfa okudu. Fakat okuduğu yerlerin bir kelimesini anlamamıştı. Uykusuzluğun verdiği bir hararetle yataktan kalkıp saate bakarak sabahın yaklaştığını anlayınca şafağı seyir için bahçeye inmeye karar verdi. Giyinip de kimseyi uyandırmamak için yavaş yavaş merdivenlerden aşağı inince, alt kat odalarının açık bir penceresinin önünde birisinin gamlı bir surette düşündüğünü görerek korku ve sakınma ile yanına yaklaştı. Dilber'di! Galiba o da hiç uyumamıştı ki gündüz giydiği elbisesi hâlâ üstündeydi. Birbirleriyle konuşmaya başladılar.

Celal Bey: "Bak şu yıldızlar gecenin bu derin sakinliği içinde nasıl parlıyor. Ta şu ufkun üzerinde senin gönlüne görünen ikiz yıldız, düşündüklerini Zühre'ye söyle-

mek için ufuklara doğru uzaklaşan iki beyaz güvercini andırmıyor mu? Bunlar güzel. Hepsi güzel. Fakat sen onlardan daha güzelsin... Sen niçin uyumadın?"

Dilber gönlündeki sevgiyi örtmek için, "Hiç efendim, ben uyudum," demek istediyse de ruhun kendisine verdiği sırları ifşa etmeyi alışkanlık edinmiş gözlerinden sevgiye meylini anlayarak, "Senin bana ne kadar tesir ettiğini biliyor musun? Beni gündüzleri düşündüren, gece sabahlara kadar uyutmayan hep sensin," dedi. İkisi de üç-dört dakika önlerine bakarak yalnız o kendinden geçme süresi zarfında ara sıra birbirlerine arzulu bakışlarını dikerek sessiz sessiz hayret ve tutkunluklarını sunduktan sonra, Celal Bey'in titrer bir sesle ettiği teklif üzerine bahçeye çıkmak üzere alt kat merdivenlerinden aşağı inmeye başladılar. Garip ve ani bir değişim! Birbirlerine büyük bir mahremiyetle sürekli, "Sus! Yavaş! Ayağını oraya basma!" diyorlar, zira elbiselerinin bir yere temasından veya merdivenlerin biraz kımıldamasından gecenin o büyük sakinliği içinde bir ses çıksa bütün ev halkını uyandıracak gürültülü bir ses gibi geliyor, taşlıkta uyanık bulunanların bile işitemeyeceği bir ses ortaya çıkar çıkmaz ikisi de bulundukları noktada birdenbire durakla-yarak, kimsenin uyanıp uyanmadığını anlamak için dinleyerek bahçeye çıktılar. Ağaçların yapraklarından dökülen, çiçeklerin aralarından çıkan serin bir rüzgâr Dilber'in saçlarıyla oynadığı gibi, bu iki genç ruha sevdalı bir titreyiş veriyordu.

İkisi de büyük bir çekingenlikle çimenden yapılmış bir setin üzerini âşıkane bir sığınak sayarak oturdular. Etrafta hiçbir ses, hiçbir hareket yoktu. Yalnız başlarının üstündeki ilahiliğin sonsuz boyutundaki bütün yıldızlar dalgalanıyordu. Celal Bey, Dilber'in ellerinden tutarak:

"Üşüyor musun? Bu hafif rüzgâr çiçeklerin nefesidir. Sana dokunmaz değil mi?"

"Hayır. Bana bu manzara, bu büyüklük dokunuyor."

Bu esnada göğün gittikçe açık mavi bir renk kazanması sabahın yaklaştığını bu iki sevdalıya ilan etmekteydi.

Havaya bakarak tabiatın güzelliklerini, birbirlerine bakarak yaratılışın güzel eserlerini kutsayarak birbirlerine aşk güvencesi, sadakat yemini vermek gibi âşıkane naz ve yalvarışlar içindeyken, doğu tarafındaki yıldızların yaklaşmakta olan bu ruh besleyici, sefa verici sabahın uzaktan uzağa tebessümüne karşı renkleri uçuyor, bu güzellikler içinde kendilerinden geçiyorlardı.

Sabaha kadar sonsuzluk içinde aşkın gözleri gibi uyanık olan yıldızlar birer birer sönüp kayboluyordu.

İkisi de yerlerinden kalktılar. Yolları güçlükle seçerek bahçenin kapısından çıkıp tabiatın ağaçları, çimenleriyle istila ettiği bir yolu takip etmeye başladılar. Yolun yarısına geldikleri zaman ikisi de etrafı bir küçük parmaklıkla örtülmüş tek başına bir mezarın kenarında durakladı. Bulutsuz olan gecelerde bir parlak yıldızın kandillik ettiği bu taze mezarı Celal parmağıyla göstererek, "Şu toprağın örttüğü on sekiz yaşında bir kızın vücududur. Bu köyün fevkalade sevdiği bir genç adama nişanlanmıştı. Senelerce nişanlı olarak beklediği halde, nihayet o genç adam bir başkasıyla evlenerek kendisini terk edince işte bu mezar meydana çıktı," dediği zaman, kalpten bir tevazuyla dualar ettikten sonra karşı tarafta en yüksek bir setin üzerine çıktılar. Celal Bey, Dilber'i uçları çiçek açmış çayırların içine oturttu. Kendisi de ayakucuna oturduğu zaman çimenlerin, çiçeklerin içinde Dilber'in yalnız –o bahar çiçeklerinin hepsinden güzel olan– çehresi görünüyordu.

Doğu tarafı gittikçe ağarmakta ve yeryüzü hâlâ karanlıklar içinde bulunduğu halde, gök laciverdî bir ışıkla aydınlanmaktaydı. Bu iki seven ve sevilenin aşk tahtına

–başkalarının bakışlarından saklamak için– gecenin karanlığı siyah bir örtü çekiyor ve üstlerindeki gökse bir ikbal tacı gibi parlıyorken, güneşin o anda renkleri gökkuşağını andıran ışıktan ipliği atmosferin içinde genişleyip yayılmaya başlayarak ince bulutlarla örtülü olan doğu tarafındaki ufuklar birdenbire gül rengine dönüştü. Bu ufukların üzerine geleceğin o şeffaf perdesinden güneşin ışığı hareket ettikçe ufkun ötesinde kâinatın sırları, semavi gizler görünüyor gibi oluyordu.

Gecenin nemi ile Marmara'nın üzerine inen sisler şafağın yansımasıyla kırmızı bir renk kazanarak havaya doğru uçtukça, Marmara'nın durgun suları üzerinde uyuyor gibi görünen Adalar –parlaklığını artıran güzel yüzüne çektiği al tülden yaldızlı duvağını– seherin gül renkli parmaklarına kaldırdığı için birer Yunan tanrıçası gibi nurani surette ortaya çıkıyordu.

Şairane tahayyüllere benzeyen bu sisler, şafağın ışığına doğru parçalanarak yükseldikçe, yeryüzünde uyanacak gözlerden başka bir âleme doğru kaçışan meleklerin uçarken titreşen semavi elbiselerinin yalnız uzun etekleri görünüyor zannolunuyordu. Ta karşıda, güneşin ışığını bile değiştirip dönüştürmedikçe içlerine kabul eylemeyen ormanların en gizli, en münzevi köşelerinde, yüzlerce kuş aşk ve sevda artıran bir havayla ötüşürken, bu iki erkek ve kadın âşığın bir dakikadan beri birbirine temas ederek o halden ayrılmak istemeyen dudakları kalplerine aralıksız sevda aktarıyordu.

Bu fani yolda ebedî olmaya layık ne kadar an ve saniyeler vardır. Gökte seherin renkleri, yerde yaldızlı bir sabah, çiçeklerden bir gelin odası, kuşların ahengiyle alkışlanan ilk âşıkane öpücük ebedî olmaya layık değil midir?

İnsan derin tahayyüller içinde kaybolup gittiği zaman insanlığın kelimelerinin hepsinin tarif edemeyeceği –ruha karşı şimşek gibi açıldığı anda biten– sonsuzluğun

bir tebessümü sonsuza kadar devam etmeye layık değil midir? Zavallı hafıza! Günden güne yok olduğunu hissettiğimiz vücut denilen şu toprak yığıntısının üzerinde sürekli kalmaya çalışır durur. Hüzün verici bir bakışı senelerce korur; bir sözü, bir tebessümü yıllarca saklar. Etrafından baş dönmesi verecek surette büyük bir hızla geçen hatıra ve duyguların tamamını hemen kaydetmeye çalışır. Bu tahammülü aşan çalışmayla bütün kuvvet ve takati kaybolunca bize ümit veren gelecek biter. Hayatımıza eşlik eden geçmiş, unutuşun okyanusu içinde mahvolur. O zaman tehlikeli surette yaralanmış bir asker gibi bizi mezarın kapısında bırakarak hizmetini terk eder.

سرگذشت

8

Büsbütün sabah olmuştu ki Zehra Hanım oğlunun üçüncü defa olarak yatak odasına girip de sahibinin zihin ve halini gösterir surette ayakucundan yere düşmüş yorganı, baş tarafında açık kalmış bir kitabı, sabaha kadar hiç sönmediği için bitmiş bir mumu, öteye beriye atılmış elbiseleri hüzün ve kederle seyrettikten sonra, Dilber'in de odasında olmadığına dördüncü defa olarak emin olup da evladının, anne kalbini huzursuz eden endişe ve dalgınlığı böyle bir hakikate tesadüf edince bir sinir kriziyle birbirine kilitlenmiş ellerini dizlerine doğru indirerek hırs ve emelin kendisine açtığı ikbal sarayının kapıları yüzüne karşı şiddetle kapanmakta olduğunu ve o kadar hırsla arzu eylediği şan ve şerefin kendisine ebedî surette veda eylediğini gözleriyle görüyordu. Celal'inin halinde görülen büyük dönüşümün, o şevk ve neşesinin yerine geçen sevdalı hüznün, kavrayış hızına ve

kararsız tavırlarına gelen dalgınlıkla sakinliğin anlamı bu iki gencin âşıkane kayboluşlarında açığa çıkıyordu.

Hele insanlığa mensup oluşunda şüphe ettiği bir mahluku, toplumun hiçbir hakkına layık görmediği esiri, oğlunun böyle kendisinden geçecek bir halde tapınma ve sevilmeye layık görmesi bir yıldırım gibi zihnine ininince ayakta bulunduğu halle geri geri çekilmeye başlayarak başını duvara dayadığı zaman etrafındaki halayıklar koşuşuyordu. Zira baygıntı gelmişti. Kendisini odasına çıkardılar. Bütün ev halkını bir telaş ve heyecan içinde bırakan bu sinir krizi biraz sakinleşince gerek Celal'e gerek Dilber'e hiçbir şey hissettirilmemesini ve ima edilmemesini sıkı sıkı tembih etti.

Zehra Hanım odasına hiç kimseyi kabul etmiyordu. Evinin harem kısmınca olan iş ve muamelelerini tamamıyla kendisine bıraktığı eşinin ansızın gerçekleşen bu rahatsızlığı üzerine yalnız Asaf Paşa yanına girdi.

"Neniz var? Bu sabah birdenbire rahatsız olmuşsunuz. Elleriniz donmuş."

"Celal'in dalgınlığından, halinin değişmesinden ne kadar endişe ediyordum. Bu hallerin hepsi bir halayığa aşkından geliyormuş."

"Nasıl halayık?"

"Dilber!"

"Mümkün değil. Biz onun terbiyesine, tahsiline bu kadar çalıştığımız ve kendisine ikbalini temin eden bir evlilik hazırladığımız halde, bütün mesaimizi, kendisinin istikbalini, her şeyi bir cariyenin hizmetten kirlenmiş eline mi teslim ediyor? Mümkün değil."

"Sabahtan beri ikisi de odalarında yok."

"Gençlerin bu yoldaki kusurları şiddetle düzeltilmelidir. Senelerin ortaya koyduğu tecrübeler, akıl ve sakinlikle yapılan muhakemeler, o sebatı, esası olmayan gençlik ateşinin cinnetlerine feda olunmaz... Hastalana-

cak ne var? İkisini de hem engelleyin hem de edeplendirin!"

"İşi bana bırakınız. Sakın Celal'e bir şey açmayın!"

Asaf Paşa, çehresi biraz bozuk olduğu halde odadan dışarı çıktığı esnada Celal Bey'le Dilber tabiatın kâh kendilerini gizlemek için sunduğu çiçeklerden yapılmış yuvalardan kâh bütün güzelliklerini saçtığı taraflardan dönüyorlardı.

Bahçeye girdikleri zaman âşıkane bir kendinden geçişle akıp giden mutluluk saatlerinin hızını, büyük bir üzüntü ve şaşkınlıkla anlamışlardı. Celal Bey o geceyi kendileriyle geçiren kuzenleriyle birlikte gitmek üzere Boğaziçi'nde ikamet eden amcasının yalısına davetli bulunduğundan vapur vaktine yetişmek için odasına çıkıp hemen giyinerek sofada tesadüf ettiği bir cariyeyle şu soru cevap gerçekleşti:

"Annem odasında mı?"

"Evet efendim. Dün gece rahat uyumadıklarından istirahat etmek üzere biraz uyuyacaklar."

"Bastonumu getir. Ben kendisini göreyim."

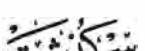
"Hayır efendim. Kimse girmesin dediler. Hatta küçükhanımlar bile görmeden gittiler."

"Rahatsız değil ya?"

"Hayır efendim. Hiçbir şeyi yok."

Hemen süratle evden çıkarak vapur iskelesine doğruldu. Aşkın şiddetli hissiyatıyla coşmuş bir halde bulunan bu tecrübesiz genç zihinlere hiçbir şüphe ve tereddüt gelmemişti. Vapur iskeleden hareket etti. Celal Bey'e o gün her şey ışık içinde, hayat içinde görünüyordu. Sevdiğinin güzel yüzüne saatlerce hayret eden gözlerine Marmara enginlerindeki ufuklar açılarak uzaktan uzağa sonsuzluk vaat ediyordu. Köprü'den diğer bir vapura bindiği zaman, ilk defa görüyormuş gibi, Boğaziçi kendisine şahane bir manzara sunarak hiçbir vakit dikkat

etmediği çarpıntılı derinliklerini buluyor ve iki sevdalıyı sakinlik ve güzellikle mutlu edecek köşkler keşfeyliyordu. Gök, sevdiğini kendisine her tarafta gösterecek kadar şeffaf; hava sevdiğinin cana can katan saçlarının yüzüne dokundurduğunu andıracak kadar hoştu. Heyhat! En fazla yükselen insan düşüncelerinin, cümle dehanın, mahşerlerin, kıyametlerin, tam bir teslimiyetle karşısında titrediği kader sırları bir taraftan bu genci böyle ruh besleyici hayallerle okşarken diğer taraftan dehşetli bir hakikat hazırlıyordu. Zavallı genç bilmiyordu ki sevdiğini insan kalbine vukufu olmayanların kan dökücü ellerine teslim etmişti.



9

İnsanlığın gözünü yaşartacak acıklı hallerdendir ki kanunun yasaklamadığı suçlarda, ahlak güzelliği ve insani mertlikle vicdanın emir ve yasaklarına uymak erdemi, terbiye yokluğu, bilgi eksikliği, batıl itikatlar gibi toplumda bulunan bulaşıcı hastalıklar nedeniyle pek nadir görülür... O gece Zehra Hanım bir köşesine çekildiği odasında ruhani keder ve fiziksel ıstırap içinde birisini bekliyor, hâlâ niçin gelmediğini sabırsızlıkla sordukça, "O taraflarda yangın varmış, belki kendilerine yakınsa..." şeklindeki ümitsiz cevabı alıyordu.

Kendisini en müşkül mevkide bularak bir-iki saat içinde, en büyük bir meselenin halline mecburiyetini teslimle oğlunun gençlik hayalleri ve eğilimleri içinde kaybetmeye çalıştığı geleceğini ve annesine vaat edilmiş olan ikbalini mi yahut bu mutluluk ve ikbale engel olmak isteyen bir esir parçasını mı mahvetmek şeklindeki muha-

kemelerle bir müddet düşündükten sonra nihayet Batı'nın verdiği bir gösteriş ve asalet sevdasıyla, hırs ve emelin doğurduğu bir ikbal ve servet iptilasıyla, Mısır aileleri arasında ortaya çıkmış esaret talihsizlerini hor görme duygusuyla Dilber'in evden çıkarılmasına karar verildiği esnada, oda kapısından şişmanca olan vücuduna nispetle yine büyük olan karnını örterek ayaklarına kadar uzun, dikişli bir hırka giymiş, yuvarlak ve nispetsiz surette geniş olan yanaklarının üstünde Tatar cinsine mensup oluşunu gösterir küçük, uçları çekik gözlerinde mümkün olduğu kadar bir tatlılık ve merhamet anlamı açığa çıkararak ve riyakâr bir tebessümle çekilen kalın dudakları birtakım seyrek dişler göstererek dualar, alkışlarla içeriye bir kadın giriyordu. Zehra Hanım uzandığı kanepede elini başına koyarak, kuvvetli bir azmi gösteren çatılmış kaşlarıyla, bildireceği kesin kararın dehşetinden –hazan rüzgârına tesadüf etmiş gül yaprakları gibi– dudakları titriyordu. Bir köşede siyah tülle örtülen lamba, odayı karanlık gösterecek surette zayıf bir ışık veriyordu. O esnada şiddetlenerek uzaktan uzağa pencerelerden yansıyan yangının alevlerinin odanın karanlık ortamı içinde şeklini, vaziyetini tasvir ettiği Zehra Hanım, bir Roma imparatoriçesine benziyordu. Yangının ışıklarının yansıması ziynetinin baştacı olan sarı saçlarında, uçuk renginde, koyu mavi gözlerinde, o güzel dudaklarında dalgalanmasıyla müthiş bir letafet kazanmıştı. Bu kadın içeri girer girmez, kendisini ağır bir yük altında ezmek isteyen ruhani ıstırabının baskısından kurtulup çıkan ve uzaktan uzağa işitilen gök gürlemesine benzer bir sesle, "Bu getirdiğin Dilber evimin namusunu, oğlumun geleceğini mahvediyor. Sen onu yarın getirdiğin yere bırak," dedi.

Bu kadın kendisine bedelsiz bir hisse kazandıran böyle bir emrin icrasını iftihar ve menfaat vesilesi bildiği için, kahkahalarla, "A kadınım! Sıkıldığın şeye bak! Yarın

hem sizi kurtarırım hem ona uygun bir yer bulurum," cevabını verdi. Zehra Hanım, "Yarın pek erkenden, anladın mı?" tembihinden sonra, "Beni yalnız bırak," dedi. Kadın kapıdan çıkıp da yalnız başına kalınca ayağa kalktı, pencere yanına doğru gidip biraz düşündü. Gelip tekrar kanepenin üzerine düştüğü zaman, anlaşılmaz bir gizli hissin etkisiyle gözleri çiyler içinde kalmış menekşeleri andırıyordu.



10

O gece Dilber'le beraber bir odada yatan Çaresaz, sürekli Kafkasya'dan, esaretten ağlaya ağlaya bahsediyordu. Bütün insani kimliğini heyecanlandıran keder, sesine şiddetli bir tesir, diline garip bir akıcılık vermişti ki Dilber esaret arkadaşının alışılmadık olan bu halinden etkilenerek, "Niçin ağlıyorsun?" diye sordukça, "Hiç! Ağlamak esaretin en büyük hakkıdır. Biz o hürriyete sahibiz!" diyordu. Garip şey! Acaba bu zavallı Çaresaz'ın kalbini kim kırmıştı ki Dilber soyunup da yatağına girdiği halde yine kesintisiz mendille gözlerini silerek ağlamasında devam ediyordu.

Dilber yatağından kalkarak:

"Çaresaz! Yalnız dökülen gözyaşları acıdır. Sen hiçbir derdini benden gizlemezken bu ıstırabının sebebini niçin saklıyorsun? Memleketinde geçen bir şey mi hatırına geldi? Yoksa çocukken annenin kucağında ağladığını mı hatırladın? Sen kalbini bana da açmazsan burada haline hanımlar mı acıyacak, beyler mi ağlayacak?"

"Oh! Yok, yok! Onların gözünde ağlayan bir esir mutlak dayağı, azarlanmayı hak etmiştir. İnsanın ıstırabı-

na, hastalığına inanmayıp da yatağından kaldırarak hasta hasta hizmet ettirenlerde kalp mi olur? Merhamet mi bulunur? Senin gönlün pek yumuşaktır. Bana acırsın bilirim... Bir şey yok, şimdi susar, yatağıma girerim. Sen rahatına bak, bir şey yok!"

İkisi de yataklarına girdiler.

Daha büsbütün sabah olmamıştı ki odaya bir kadın girerek Dilber'i yatağından kaldırdı. Dilber, "Ne istiyorsunuz?" diye sorduğu zaman, "Kalk bohçanı topla. Yaşmağını yap. Senin bu evde kısmetin bu kadarmış," cevabını verdi.

Dilber perişan saçlarıyla yatağın ayakucunda durup aşk sabahı gibi yeni uyanan gözlerini elleriyle ovuşturarak büyük bir hayretle, "Ne söylüyor bu... Anlayamıyorum!" diyordu. Zira bu genç zihin, iki gün evvelki mutluluk gününü böyle bir matem yarınının takip edeceğini anlamaktan âcizdi. Bu kadın, bir idam mahkûmunu öldürüleceği yere davet eden bir gardiyan gibi kızın başucunda her türlü duygudan arınmış olarak duruyor ve sürekli, "Çabuk ol... Sabah olmadan bu evden çıkacağız... Efendilerinin emri böyle..." sözünü tekrar eyliyordu.

Dilber odasındaki çekmecesinden yaşmağını, feracesini çıkarıp da aynanın karşısında ağzından aldığı iğnelerle saçlarını kaldırdığı zaman, bu kadın yerinden kımıldamayarak duruyor, odanın köşesindeki Çaresaz ise artık sesi işitilecek surette ağlıyordu.

Dilber'in gözlerinde üzüntü gözyaşlarından eser görünmüyordu. Yalnız renginin yaptığı yaşmaktan farkı kalmamıştı. Feracesini giyerek ilerleyince Çaresaz arkasından yetişerek bir müddet birbirlerinin yüzüne baktıktan sonra kucaklaştılar.

Dilber'in çehresindeki soğukluk, arkadaşının dudaklarına hafif bir titreme vermişti.

Dilber önde, bu kadın arkada olarak bahçeye indik-

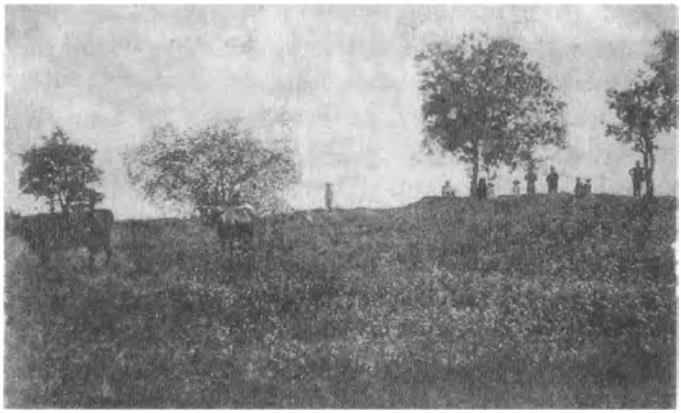
lerinde, "Hani bohçan kızım?" diye sorduğu zaman, o vakte kadar hiçbir şey söylemeyen Dilber, "İstemem!" dedi. Kabul etmediği halde bohça kendisine kalır ümidiyle kadın tekrar odaya çıkarak, bohçayı koltuğuna alıp dönüşünde Çaresaz'ın ağlamasından sözünü tamamlayamaz ve anlatamaz bir surette parmağından bir yüzük çıkararak, "Al bunu benim tarafımdan ona ver," diye yalvarırken Dilber, bir gün evvel neşe dolu bir cennet bahçesi saydığı bahçede, sabahın letafet ve parlaklığıyla, kuşlar büyük bir şevk ve arzuyla ötmeye başladıkları halde, hiçbir şey hissetmeyerek zihni düşünmek, ciğerleri teneffüs etmek kuvvetini kaybettiği için insana korku verecek kadar uçuk olan rengiyle, bahçenin bir tarafına konmuş *Venüs* heykeline benziyordu.

Kadın dönüşünde Dilber'i bıraktığı yerde bularak ikisi birlikte yürümeye başladılar. Biraz uzaklaşınca iki tarafı büyük ağaçlarla kuşatılı bir yolun sonunda, sabahın hafif sisleri arasından görünen bu köşke, bu aşk yuvasına, Dilber son bir arzulu nazarla bakıyordu.

Senelerce oturduğu ve özellikle birkaç aydan beri kendisini coşturan yüce duyguların konağı olan bu ev, ağaçların arasında, sisli bir göğün altında, derin bir sakinliğin içinde yalnız başına duruyordu.

Dilber orada bir köşeye, bir taşın üzerine oturup da ebedî olarak veda ettiği bu eve, bu aşk mabedine saatlerce bakarak, birdenbire hücum eden duygu şiddeti, ayrılık sarsıntısı, özellikle de hor görülerek ayaklar altına alınan aşkının haysiyetiyle oracıkta mahvolmak istiyordu. Başındaki kadın bu duraklamaya engel olunca, hayatın son dakikalara yaklaştığı zaman hissolunur can yakıcı bir ıstırapla bahçenin kapısından dışarı çıktılar.

Orada, tarlalarda çalışmak için pek erken uyanan amele, tek tük işlerinin başına gidiyor; bir çobanın çayırlara doğru götürdüğü köyün koyunları, kuzuları meli-



Levantine Heritage sitesinden alınan Moda Çayırı kartpostalı.

yordu. Köyün minaresinde bir müezzin Mısır'a, Cezayir'e, Tunus'a mahsus olan Arap ezgisiyle ezan okuyor ve sesi o lekesiz mermer bir sütuna benzeyen minareden laciverdî bir âleme doğru yükselerek, sabahın sakinlik ve şeffaflığı içinde gök kubbeye yansıyarak tekrar yeryüzüne döküldüğü esnada uzaktan iki gün evvel Celal Bey'in gösterdiği yalnız mezar görülüyordu. Bulundukları yolu biraz daha takip edip de seherin gayet uçuk renkli ışığının etrafındaki parmaklıklardan geçerek üzerine yansıdığı kabrin yanına gelince, o dakikaya kadar fevkalade sessiz görünen Dilber, o aşk perisini okşamaya layık olan ellerini, o anda en kayıtsız bir hekimi saatlerce düşündürecek kadar sevdalı derin bir hüzün kazanan çehresine kapayarak mezarın ayakucuna düştü. O gönül çelici endamı toprağın üzerine kapandığı zaman, beş yaşındaki çocuklara mahsus bir şiddetle hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Ne derecelerde bezginlik, ne derecelerde kalp kırıklığı! Ağlamasının sesinden, uzakta işine giden bir amele bile yolun üzerinde durmuştu. Yanındaki vahşi kadın da telaş ederek uzaktan ameleye, "Oğlum biraz su bul!" diyordu.

11

O gece akşam yemeğininin ardından toplandıkları odada, Asaf Paşa'nın yeğenlerinden bir hanım meşhur *Faust* operasının[1] –sonuna yaklaştığı– bahçe bölümünü şiddetli bir estetik hisle çalıyordu. O güzel ellerin piyanonun tuşları üzerindeki hareketinden ortaya çıkan ilahî bir ahenk, yanı başındaki iskemlede oturarak sonsuz birtakım hissiyat içinde kendini kaybetmiş gibi görünen Celal Bey'in ruhuna dokunduğu için, bu kendinden geçme hali genç kızların tebessümüne sebep oluyordu. Galiba ruhun heyecan ve ıstırap halindeyken bulduğu en büyük teselli, anladığı en güzel dil, şiirden sonra musikidir. Piyano biter bitmez gençlik neşesiyle dolu olan bu hanımlar manidar tebessümlerle Celal Bey'in kolundan çekerek:

"Çoktan beri bir resminizi, yeni bir eserinizi görmedik. Niçin?"

"Ben de bilmem. Bugünlerde hiç çalışamıyorum."

İclal Hanım hassas gönüller için neşe ve letafeti daima tehlikeli olan tebessümlerinde devam ederek:

"Zannederim yapmaktansa yapılmış bir canlı tasvire tutkunsunuz."

Bu söz odadakilerin kahkahaları içinde cevapsız kaldı. Genç kızların en büyük alışkanlıklarından olduğu üzere, sözden söze atlayarak ve özellikle en ziyade dikkat ve itinalarını davet eden evlilik konusuna geçerek, Tesliye Hanım'ın düğününü soruyorlardı.

1. Charles Gounod'nun beş perdelik operası. Librettosunu Jules Barbier ve Michel Carré yazmıştır. Carré'nin, Goethe'nin *Faust*'unun birinci kısmını yeniden yazdığı *Faust et Marguerite* oyunundan uyarlanmıştır. (Y.N.)

Bütün kadınlarda şiddetli bir tutku olan elbise merakıyla terzisini, elbisesinin rengini, biçimini, sonu gelmeyen bu meraklı sorularına ekliyorlardı. Babaları Münevver Bey odaya girdiği zaman tabii olarak gelen bir sakinliği değiştirmek için bütün aile arasında tartışma ve söyleşme malzemesi olan Tesliye Hanım'ın hazırlanan bu evlilikten memnun olup olmadığını ve inşallah yakında kendisi de asil bir aileyle yakınlık elde edeceğini ifade etti. Ailesinin maksadı ve evlilik şartı olan asalet fikri, o günlerde Celal Bey'in bütün âşıkane emellerini ve neşe ve muhabbetini kırarak ümidinin gerçekleşmesi için sevdiğinin asil bir hanedanın mensuplarından olmadığına ne kadar üzülüyordu.

"Ben evlilikte asalet maksadını pek faydasız görüyorum."

Amcası istemsizce, "Niçin?" diye sordu.

"Zira bir güzel bakış, bir tatlı tebessüm, acaba en şiddetli bir asalet taraftarının fikrini değiştirecek bir kuvvete sahip değil midir?"

İslam ahlakıyla yetişmiş olan amcası, genç zihinleri elim çıkarımlar ve maddi kıyaslarla zehirleyen çağdaş bilimlere ve birtakım uzun uzadıya fikirlerle teselli vesilelerini ellerinden alarak hiçbir şeye inanmayan bu asrın gidişatına ve gösterişine, zaten uçları yukarıya meyilli olan kaşlarıyla birbirine pek yakın olan gözlerini kaldırarak karamsar bir dindarca bakışla bakıyordu. Soğuk bir tavırla, "Hayır. Herkes kendi dengini almalıdır," dedi.

Bu esnada genç hanımlar dışarı çıktıklarından odada Celal Bey'le amcası yalnız kalmışlardı.

Bir müddet sakinlikten sonra Celal Bey:

"Arada muhabbet olmayarak sırf menfaat ve servet için yapılan evliliği ahlaka uygun mu sayarsınız?"

"Gençler evlilik ve izdivaçlarını velilerine bırakmalılardır."

"Zannederim ki dünyada gençlerin en büyük hakkı istedikleriyle evlenmeleridir. Gözlerin seçim hakkına, zevkin uygun bulma hürriyetine, ruhun tabii uyuşmasına karışmak en büyük zulüm değil midir?"

"Öyle. Fakat o yaşlarda gençlik coşkusuyla gözler hakikatleri göremez. Gençlikte zevk insanı çoğunlukla yanıltır... Heyecanı derecesinde derin olmayan gençliğin delice hevesleri, seneler tarafından düzeltilince, birdenbire insan ne görür: Hatalarını, kusurlarını... Ve belki suçlarını..."

"Hayır! Hayır! İnsan gençliğinde aritmetikle çarpar veyahut böler gibi mi evlenmeli! Evlenecek gençlere daima muhakeme sakinliği tavsiye ederler. Seneler geçip de o sakinlik geldikten sonra o evlilikten lüzumsuz, o evlilikten tatsız bir şey göremem."

"Bu sözlerin hepsi..."

Celal Bey zavallı Dilber'i gözünün önüne getirmesinden meydana gelen şefkat hissi ve hayranlık fikriyle sözüne devam ederek:

"Güzel olan bir genç kızın, namus ve aşkla bir kalbe sahip olmak, sevgi yakarışı, âşıkane tasvir gibi kendisini çiçekler içinde gösterecek gençlik hayallerine neşe kaynağı olmak, yaratılış tarafından bağışlanmış en büyük imtiyazı, en tabii hakkıdır... Eğer herkese sakinlik geldikten sonra evlenecekse, o güzel kız tabii hakkını nereden arasın?"

"Bu sözlerin hepsi gençlik ateşi içinde olan zihnin sayıklamasıdır."

"Hayır, yanılıyorsunuz. Ruhun o coşkunluğu, tabiatın o ateşi olmazsa hayattan bir maksat, bir lezzet anlayamam. Kalbe sakinlik gelince insanı yerin altına koyuyorlar."

Amcası sırf Celal Bey'e fikir değiştirtmek için seçtiği tartışma tarzını faydasız ve hatta neticesiz görünce, en çok aşağılama ve alay etmeye özgü olan bir tebessümle,

"Eşinizin bir çiftçi kızı olmasından korkarım," diyerek bahse son vermek istedi.

Celal Bey bulunduğu iskemlede bir müddet derinlemesine tefekkürün verdiği sakinlik ve vaziyette kaldıktan sonra birdenbire ayağa kalkarak, "Amcacığım!" dedi. Amcası deminden beri o kadar şiddet ve metanetle tartışan yeğeninin, manasını anlayamadığı bu çocukça hitabı üzerine biraz hayretle, "Ne var?" cevabını verdi.

"Siz benim hayatımı kurtarmak ister misiniz?"

Hayrete eklenen bir dehşetle:

"Ne söylüyorsun evladım?"

"Benim ilişkim var..."

"Kiminle?"

"Bir halayık parçasıyla!"

"Nasıl halayık?"

"Dilber..."

Bir-iki dakika kadar ikisi de hiçbir şey söylemedi.

"Siz babama söyleyin! Annem asalete tapıyor!"

"Çocukluk..."

"Olsun. Gönül muhabbete karşı daima çocuktur."

"Peki. Söylerim. Zannetme ki razı olsun."

"Rica ederim, siz söyleyiniz. Sanmam ki sizin hatırınızı, benim kalbimi kırsın."

Zihnen birçok mâni ve zorluklar içinde kalan amcasının elini öptükten ve kuzenlerine de veda ettikten sonra evine dönmek için vapura bindi.

Eğer sevdiği bahtsız esirlerden olmasa, evlilik gibi tamamıyla kendi nefsine ait saydığı hakkı, her türlü zalimce dokundurmalara karşı muhafaza ve müdafaa edeceğini hatırlamak kendisini şiddetli bir ıstırap içinde bırakıyor ve hele gençlerin arzularına aykırı olarak, velilerinin uygun görme ve seçmeleriyle icra edilen evliliğin haksızlığını, kötülüklerini göstermek için bir tablo yapmayı düşünüyordu.

Bir gelin odası tasavvur ederek, güzel sanatların bütün servet ve hünerini sarf ettiği süslü bir köşesinde, asalet mantığı ve servet düşüncesiyle evlenmiş bir genç kızın ruhani ıstırabını, o güzel gözlerinin bakışında, etrafındaki incecik çizgilerinde, ilk defa olarak görüp de beğenmediği kocası hakkındaki nefretini o dakikada biraz aşağıya meyilli olan dudaklarının kenarlarında, ağzının gayet küçük açıklığından görünen beyaz dişlerinde, kollarını birbirine kavuşturarak üzücü tefekkürlerin koyduğu vaziyetinde göstermek istiyordu. O hüzünlü güzelliğe karşı kocasının bayağılık ve sakinlikle önüne bakarak düşündüğünü, istediği renkleri kullanarak, istediği çizgileri çekerek tasvirde başarılı olursa, insanlık şanına layık ve özellikle kendi sevda ve arzusuna uygun olmayan birçok fikir ve iddiaya karşı somut bir zafer cevabı olarak müzeye, herkesin dikkatli ve ince bakışlarının önüne asacaktı.

سرگذشت

12

Celal Bey annesiyle babasını gördükten sonra çalışmak için en üst kattaki odasına çıkıyordu. Annesini rengi biraz uçuk, konuşmasını, tavrını alışılmışın tersine olarak durgun bir halde görmesiyle bunu iki gün önceki rahatsızlığına ve kadınlarda şiddetle hüküm süren sinir krizinin günlerce bıraktığı yorgunluğa bağlayıp endişesini dindirerek, yüce uğraşına ayırdığı odasının gayet koyu renkte perdelerle örtülü pencerelerinin başında, sanat ustalarının yüceliklerin iniş yeri olan irfanlı alınlarını gösteren yarım heykelleri, duvarlarında tamamlanmamış bazı resimleri, ortada odanın her tarafına hafif ol-

makla beraber latif olmayan kokusunu yayan boya takımları, başka bir deyişle bütün bu hayal araç gereçleri arasında yarım saat kadar gezerek, zihninde hazırladığı eserine başlamak için konunun en gizli köşelerini, en karanlık yönlerini, en zorlu yerlerini hünerli gözlerinin önünde cisimleştirmekle uğraşıyordu. Başlamak üzere bulunduğu bu tasvirinde –velev ki pek cüzi olsun– insan kalbine bir anlayış eseri göstermek sevdasıyla huzursuzdu. Kâh gönlü karıştıran bir fikir, nazlı bir yâr gibi hayalinin koynuna girmekten çekinir ve kâh yerkürenin en yüksek taraflarına konan kuşlar gibi uçmaya meyyal surette inmek üzere olan yüce fikirlerin kanatlarının hayaline dokunduğunu hisseylerdi. Bu manevi uğraşların etkisiyle vücudunda hafif bir titreme, gözlerinde sevda sızıntısı denilecek bir-iki damla yaş olduğu halde çalışmaya başlayarak, yalnız bu uğraşında en ziyade hassas olacak ruhuna kuvvet vermek için o güzel Kafkasyalının gönül ve cana huzur veren olgun yüz güzelliğini görmek istiyordu. Evet, görmek istiyordu. Âşığının zihnini aşk kavramları, yücelik anlamları içinde bırakan gözlerine, bin aydınlık fikir ilham eden tebessümlerine ihtiyacı vardı. O tebessümler ki hayatın en üzücü, en karanlık taraflarını aydınlatmak için birer ilahî meşaledir.

Çalışıyor! Yüksek sanatlarla uğraşmak için inziva lazım. Zira o esnada ruh heyecan halindedir. Huzur ve sakinlik lazım. Zira o halde derinden derine konuşan kalbi dinlemek ihtiyacı var.

Tamam bir saat geçmişti ki, oda kapısından giren birisini görmek için başını kaldırarak, "Ne istersin Çaresaz?" dedi.

"Hiç, odayı düzeltecektim."

"Şimdi dursun," cevabını verdiği vakit, bir zayıf esirin üzüntü ve ıstırap ânında beliren dehşeti Çaresaz'ın çehresinde görerek insani hisleri irdelemek arzusuyla,

sebebini yumuşak bir tavırla anlamak için resmettiği hatların bazı küçük yerlerini düzeltip olgunlaştırarak kesik kesik sözlerle konuşmaya başladı:

"Dilber nerede? Niçin gözükmüyor?"

Çaresaz hiç cevap vermeyerek gözlerini dikkatle Celal Bey'e dikmiş bakıyordu. Esaret arkadaşının, samimi dostunun felaketiyle müthiş, yüce bir hal kesbetmişti.

"Çaresaz! Sana ne oldu? Niçin cevap vermiyorsun? Efendilerine böyle muamele etmeyi nereden öğrendin?"

"Efendiler küçükten beri büyüttükleri zavallı esirleri kolundan tutup da satıya çıkarmayı öğrendikleri zamandan beri..."

Celal Bey elinde fırçayla boya takımı olduğu halde başını kaldırıp Çaresaz'a bakarak:

"Anlamıyorum... Ne söylüyorsun? Çıldırdın mı?"

"Elbet bir esirin sözünü kibarlar anlamaz. Dilber! O sizin oyuncağınız! Dilber! O sizin eğlenceniz! Zavallı kız. Beni dinleseydi. Kuzum, siz Allah'tan korkmaz mısınız? Hepsini yaptıktan sonra hiçbir şeyden haberiniz yokmuş gibi bir de eğleniyorsunuz. Biraz da merhamet etseniz ya... Ben de ne söylüyorum. Bir beyde merhamet..."

Celal Bey'in elinden fırçasıyla boya takımı düşerek yaralananlara özgü istemsizce bir hareketle yerinden kalkarak, "Çabuk söyle... Dilber'e bir şey mi oldu? Dilber nerede?" sözünü aralıksız tekrar ediyordu.

Çaresaz hiç beklemediği bu hareketten dolayı biraz hayrette kaldıktan ve kapıdan çıkmak üzere geri geri çekildikten sonra, "Dilber satıldı," dedi.

Şimşek gibi parladığı anda biten cevabın bu gencin yıldırım sürat ve dehşetiyle sinir sistemine verdiği büyük sarsıntıdan dişleri kilitlenerek asabi mizacının beynine çıkardığı kanın çokluğundan devrilmiş bir heykel gibi dimdik yere düştü.

13

Beynini yakan şiddetli bir hararetin ateşli tesiriyle o geceyi sayıklamalar içinde geçiren Celal Bey'in yatağının ayakucunda, coştuğu zaman bütün kâinatın en yüce bir seyrini sunan anne sevgisiyle tedirgin olan annesi kendinden geçmiş bir hal içinde yatan oğlunun elini tutarak, bir cevap almak için gayet sabırsızlıkla, "Celal nasılsın? Istırabın nerede?" sorusunu durmadan tekrar ettiği halde hiçbir cevap alamamıştı.

Sabahın etkisini yaymasıyla hararet biraz dinerek oğlunun gözlerini açtığını görünce büsbütün üzerine kapanıp, "Celal! Ruhum! Ne'n var?" diye sorduğu zaman, ciğerparesinin dudaklarının kımıldadığını görerek, dikkat edince, "Dilber," dediğini işitti. Oh! Dehşetli isim! Çocuğun geleceğini, evin ikbalini mahveder bir söz! Korkunç bir hayal görmüş gibi geri geri çekilerek kapıdan çıktı.

Odasına girip de Asaf Paşa'nın, "Celal nasıl?" yolundaki sorusuna, söze başlar başlamaz ağlayacağını bildiğinden, bir müddet cevap vermemeye çalıştıktan sonra gözyaşlarıyla, "Oh! Ben suç işledim... Evladımı kendi elimle yaraladım... Dün gece sabaha kadar hararetler içinde yandı. İlk söylediği sözde Dilber'i istiyor. Ben tahammül edemeyeceğim," dedi.

Asaf Paşa biraz düşündükten sonra sigarasını yakarak, "Bir gecelik hararetten azmine halel getirme... Celal'in gençlik icabı olan bu cinnetine ben boyun eğmem," cevabını verdi.

Zehra Hanım ciğerparesinin sıhhatini tehlikede gö-

rünce anne sevgisinin dayanılmaz etkilerinden olarak yüce bir an içinde bütün arzu ve fikirlerini terk ve fedayla, "Hayır, hayır. Ben Dilber'i getirteceğim... Ben küçük bir heves sanıyordum... Evladımı bir fikrin, bir inadın şehidi edemem. O öldükten sonra bana ikbalin ne lüzumu var?" deyince Asaf Paşa, "Ah bu anneler... Çocuklarının ikbalini hep onlar bitirir... Sen emin ol ki o yine küçük bir heves, sebatsız bir istek, geçici bir arzudur... Istırabı da bu geceye mahsustu, o da geçti. İşte bu kadar... Sen işe yeniden başlamak istiyorsun. O senin elinde... Benim rızam yok," kesin cevabını verdiği zaman, Celal Bey yatağından kalkarak odasında geziniyordu. Dünkü ani sarsıntının müthiş etkisinden vücuduna ara sıra bir ürperme geliyor ve etrafında uçurumlar açan bir boşluk kendisini derinliğine doğru çekerek baş dönmesi veriyordu. Hasta mıydı? Hayır! Yaratılışının unsurlarına yayılan çöküşle iktidar, kuvvet, cesaret gibi yaşama sebeplerinin kendisini ölümden müthiş olan yokluğa terk ve teslim ederek etrafından çekildiğini hissediyor ve bu bitkinlik hali içinde yanındaki iskemlenin üzerine düşüp gözlerini bir noktaya dikerek zihni –bir mezarı aydınlatan kandil gibi– hazin fikirlere, mahvolmuş ümitlere ilişince içinden bir çocuk gibi ağlamak arzusu geliyor fakat ağlayamıyordu. Bir-iki saat bu halde kaldıktan sonra zorluk zamanında görülen geçici değişimlerin izlerinden olarak kendisini bu keder ve ıstıraba sürükleyen vahşet, o murdar çehresiyle gözünün önünde cisimleşince, delice bir tavırla yerinden kalkarak odada bir kafesin içinde dolaşan arslan gibi gezinmeye başlar ve asırlardan beri insan aklı ve hayallerinde dolaşıp yerleşen vahşi fikirler ve batıl inançları insanlığın selameti namına başlı başına mahvetmek isterdi.

Bu müthiş düşüncelerle odanın içinde gezinirken: "Dilber! Şimdi kim bilir kimin?" Bütün ümitler, hayal,

metanet kendisini tesellisiz, yalnız bırakıp çekilince hayatına gelen ani bir krizle birdenbire durarak, gözleri karşıdaki mesafenin hiçlik düzlemi içinde birtakım hayaller arıyormuş gibi dalıp giderdi.

Gayet nazik, gayet tehlikeli bir hayat aşaması geçiriyordu. Sarsıntı ve çöküntü içinde bulunan asabı her türlü duyguyu almaya hazır ve üzücü bir keder hali içinde bulunan düşünme kuvveti, içinden geçen müthiş tasavvurlardan birisine karar vermeye fevkaladc yatkındı.

Karamsar, bahtsız, gamlı bir halle pencereye dayanarak sabahtan beri esmekte olan kuzey rüzgârının önünde sabun köpükleri gibi uçuşup görünmez olan beyaz bulutları mahzun mahzun seyrettikten sonra, bir parça hava almaya ve özellikle dünden beri tutulduğu solunum zorluğunu kolaylaştırmaya ihtiyaç görerek giyindi. Bastonu eline alarak hiç kimseye duyurmadan evden çıktı. Bin türlü aşk hissiyatı veren hatırayla dolu olan bahçeye yüzünü döndürüp bir kere bile bakmayarak yavaş yavaş yoluna devam eylemekte ve kendi üzüntülerini katiyen paylaşmayarak şevk ve ahenkte devam eden tabiat güzelliklerini dargın bir çehre, dehşetli bir bakışla seyreylemekteydi.

Karşısında görünen küçük mezar kendisine derin bir surette tesir ettiği için yolunu değiştirerek bir tepeye doğru çıkıp yorgunluktan hemen oradaki ağacın altına oturdu. Ruhunun ve vücudunun mecalsiz halini gösterir bir takatsizlikle her iliştiği yerde bir-iki dakika duraklayan gözlerini Marmara'ya doğru yöneltti. Âşıkane bir hüzün içinde batmakta olan güneşin ışığına karşı atmacalar, kırlangıçlar, sevda yayan bir sesle ötüşerek uçuşuyor ve denizin ta ucunda yavaş yavaş uzaklaşan bir vapurun ufukların hizasında ince siyah bir çizgi gibi görünen dumanı, ateşli bir küre halinde suyun içine inen güneşin önünden geçiyorken vapurun gittiği taraflara doğru kal-

binin en derin köşesinden gelen bir sesle, "Dilber, Dilber!" diye bağırıyordu. O anda esmekte olan hafif bir rüzgârın uzaktan dikkatli kulaklarına getirdiği bir ses üzerine başını sesin geldiği tarafa doğru çevirerek dinledi. İnsanın güçsüzlük ve ıstırabın başlarında her varlıktan yardım umduğu, esen rüzgârdan, geçen bulutlardan bir teselli haberi beklediği gibi, en küçük şeylere kadar bütün ses ve hareketler de bu gencin dikkatini, sonra da ümitsizliğini çağırmaktaydı.

Gittikçe yaklaşmakta olan bu sesin sahibi gündüzleri oradaki tarlalarda çalışan bir ameleydi ki, zihni uğraşlarla gelecek kaygısının yokluğundan ve insani ihtiyaçların azlığından gelen bir şevk ve neşeyle günbatımına karşı:

Ah aman küçücüğüm
Pek geldi göreceğim
Ahdettim aman ettim
Yoluna öleceğim!
Yokuştan yoruldun mu?
Sözüme darıldın mı?
Sen bana yâr olalı
Boynuma sarıldın mı?

türküsünü söyleyerek geçiyordu.

Oh! Mutlu, mutlu! Toplumun üzücü hesap ve kıyaslarından ve mensuplarını esir eden batıl âdet ve inançlarından uzak olarak ilkel halinde kalmış bu adamın mutluluğuna nasıl bir takdir ve arzuyla hasret duyuyordu. Tüm varlıklar hakkındaki insan kavrayışının sonucu olan çağdaş bilimlerin, denemeye dayanan felsefenin Schopenhauer fikir ve inançlarına ait ekolünün, madde ve tabiatı kılı kırk yaran incelemelerden geçirip de başarı neticesi olarak karamsarlık kuralları koyan fenlerin hük-

münün, istila ettiği zihinlerde yaşama gerekçesi olan bütün yücelik isteklerini ve insanlık tesellilerini yok edip yıkarak fikirleri harabelerdeki baykuşlar gibi karamsar feryatlara adadığına ve bu manevi tesirlerin genç fikirleri, vücutları zehirlediğine hükmederek, bu türlü zihnî afetlerden azade olan amelenin bir müddetçik olsun mutluluğuna katılmak için daha yanına varmadan, "Buraya bak! Nereye gidiyorsun?" diye bağırdı. Amele birdenbire şarkısını keserek, "Ne istiyorsun?" cevabını verdiği vakit, Celal Bey yavaş yavaş yanına yaklaşarak başlangıçta konuşmaya sebep olacak söz bulmakta zorluk çektikten sonra kendisine bir sigara vererek, "Ateşin var mı? Birer sigara yakalım!" dedi.

Rençber, "Bulunur," karşılığıyla o günkü mesaisinin mahsulü olarak kendisini bir servet hazinesi kadar mutlu eden çuvalını arkasından indirip kuşağının içinden bir kav çıkardı. İkisi de sigaralarını yaktılar.

"Bu çuvalın içinde ne var?"

"O benim emeğim!" Parmağıyla yarısından çoğu bellenmiş bir tarla göstererek: "Gündüzleri ben burada çalışırım. Allah ne verdiyse bu çuvalın içine kor, eve götürürüm. Bacıyla beraber Allahımıza şükür, padişahımıza dua ederek yeriz."

"Demek evlisin? Evleneli çok oldu mu?"

"Yavuklumu alalı iki ay oldu. Şimdi o beni evde dört gözle bekler! Ben de ona çabuk kavuşayım diye sevine sevine giderim... Sen bizim köy düğününe gelmedin mi?"

"Hayır gelmedim... Eşin güzel mi?"

Amele yüzünü ekşiterek:

"Nene lazım? Sen o kadar oralarını sorma."

Celal Bey hata ettiğini anlayarak:

"Yok... Yani memnun musun diyecektim."

"Niçin memnun olmayım? Halime bin şükür. Ben zenginlere, kibarlara bakıyorum da bir yiyip bin şükredi-

yorum. Üç gün evvel şu tarlanın öte tarafındaki tek mezarlıkta süslü, genç bir hanım yere kapanmış hüngür hüngür ağlıyordu."

Celal Bey birdenbire ayağa kalkıp yine oturdu.

"Demek o süslü elbiselerin içindeki yürekler de pek rahat değil. Haline baktım da yüreğim yandı... Yanında bir ihtiyar kadın benden o hanım için su istedi... Sen ağlıyor musun? İnsan durduğu yerde ağlar mı?"

"Hayır. Sen anlat. Çabuk anlat."

"Sonra işi anladım. Yesir! Yesir! Bir kabahat etmiş de hanımı darılmış, satılığa çıkarmış. Siz elbette daha çok bilirsiniz ama yesirleri böyle ağlatmak iyi değil." Halktan kişilere mahsus lakayt bir tavırla ve gönül saflığıyla: "Senin içinde bir derdin mi var? Yüzün kül gibi kesildi."

"Hayır. Sen söyle diyorum. Anlat. Sonra ne yaptın? O kız ne oldu? Nereye gitti?"

"Ne olacak? Zavallı kıza biraz su içirdik. Yüzüne biraz su serptik. Sonra ihtiyar kadın elinden tutarak yollarına gittiler. Sen sahiden çocuk gibi ağlıyorsun! Bir derdin varsa Allah'a havale et. O ne yaparsa iyi yapar."

"O kızın nereye gittiğini bilir misin?"

"Hayır, onlar iskeleye doğru gittiler. Ben işime geldim."

"Eğer nereye gittiğini haber verirsen sana yüz lira veririm."

Amele korkmuş gibi geri çekilerek:

"Yüz lira... Kız! Yüz lira! Kız! Vallahi ne bileyim... Sen bunu bana önceden haber vermeliydin ya... Ama nereden bileceksin? Yüz lira! Kız! Yüz lira! Kız!" Biraz düşündükten sonra arkasına çuvalını alarak: Ne bilirim ne de bulabilirim. Sana da allahaısmarladık."

Amele, Celal Bey'in yanından uzaklaşınca yine şarkısını söylüyordu:

Şimşir yaprağın dökmez
Muhabbet gönülden gitmez
Bu gözler seni gördü
Başkasına hayretmez.

Ses Celal Bey'in bulunduğu yerden işitile işitile büsbütün kaybolup gitmeye başladığı zaman şiddetli bir ağlama yatkınlığı hissedip de gücü yetmeyince, ruhu yaşların içinde boğulmak belirtileri göstererek, Çamlıca'nın dağlarına, kırlarına doğru son defa olarak, "Dilber!" diye feryat ediyor ve bacakları vücudunun ıstırap yükünü taşımakta zayıflık gösterdiğinden, ikide birde yolun ortasında oturarak evine dönüyordu.

Evin alt katında annesinin telaş ve kalp çarpıntısıyla, "Celal! Neredeydin?" dediğini işitir işitmez bir küçük çocuk gibi ağlaya ağlaya annesinin kucağına düştü. Ruhu boğmaya, hayatın hararetini söndürmeye çalışan o gözyaşları, dünya içinde tek keder sığınağı olan o insanlık ve merhamet kucağında nasıl bir bolluk, nasıl bir şefkatle akıyordu. Annesinin göğsü ıslanmıştı. Ara sıra kederle beraber dökülen bu yaşlar annesinin kalbine sızıyordu.

İnsan hayatın hangi devrinde olursa olsun, anneye karşı daima çocuktur. Gerçekten mertçe yaratılışa sahip bir erkek ağlayışı kadar kadında şefkati tahrik edecek bir şey tasavvur olunamaz. Özellikle de o kadın anne olursa...

14

Çalıyor! Fevkalade bir sabırsızlıkla çalıyordu. Cehennemden cennet kapısına iltica etmiş bir günahkâr gibi ara sıra, "Açın!" diye yalvararak çalıyordu.

Karşısında yarım asır önceki dükkânlara mahsus kepenklerle kapanmış bir harap fırın, üzerinde –arkasından bir yeniçeri başını çıkarıp da bakacak zannolunan– renkli tepe camları kırılmış, içinde yuva yapan iki kırlangıcın kapılarından girip pencerelerinden çıktığı görünür, yıkılmaya meyyal bir ev, evin yanında terk edilmiş bir demirci dükkânı, sonunda bir yarım açı oluşturan yolun diğer sokağa bitiştiği görünen bir evin önünde sabır ve tahammülü eritir surette yağan bir yağmurun altında Celal Bey, yanında bir ihtiyarca kadın bulunduğu halde, aralıksız kapıyı çalıyor fakat hiçbir cevap alamıyordu.

Celal Bey o anda birdenbire gelen delice bir kızgınlıkla zaten kol kuvvetine dayanma gücü olmayan evin kapısını birkaç yumrukta arkaya doğru devirdi, çılgıncasına içeriye hücum etti. Dört-beş dakika sonra evin bahçe tarafındaki bir köşesinde uyurken bulup da yakasından sürükleyerek sokağa çıkardığı bir adama, "Söyle! Dilber nerede? Söylemezsen, saklarsan billahi seni şimdi diri diri toprağın içine gömerim!" diyordu. Mintanının yakasını delerek sinir krizi içinde birbirine kilitlenmiş elini sallayarak, "Söylemeyecek misin?" diye sordukça, yakasına sarılan bu kader pençesinin ne olduğunu anlamayan bu adam, "Siz benden ne istiyorsunuz? Ben size ne yaptım?" cevabını veriyordu. Bu esnada karşıki sokaktan kollarını açıp gerilerek ortaya çıkan ve sık sık esnemesi, söylediği sözleri tamamlamaya engel olan mahalle bekçisi, "Ne oluyor? Alıp veremediğiniz ne?" yolunda dil kullanırken, ihtiyarca kadın korkusundan titrer bir sesle, "Oğlum! Bu evde oturanlar nereye gitti?" diye sorup da, bekçi, "Onlar evvelsi günü taşındılar. Dışarıya mı? Nereye gittiler? Ben ne bileyim? Bu zavallı adamdan ne istiyorsunuz?" cevabını verince Celal Bey herifin yakasını bırakarak bir müddet taşlaşmış gibi durduktan sonra, "Eğer nereye gittiklerini haber verirsen, [seni ihya ede-

rim," dedi. Bekçi biraz düşündükten sonra] "Sen bana oturduğun yeri tarif et, ben arar sorarım. Elbette bir haber alır getiririm. Bu yaşlıca bir kadındı," diye hakikati hikâyeye devam ederken, Dilber'i bu eve satan kadın söze atılarak, "Bunları ben de tanımazdım. O gece aceleyle bana bu evi söylediler. Ah, bari isimlerini hatırımda tutaydım..."

Daha sözünü tamamlamadan Celal Bey yanına yaklaşarak, "İnsan tüccarı! İnsanlık hanedanının haini! Cehennem ol oradan... Kadın olmasaydın billahi seni şimdi elimle boğardım," diye üzerine saldırınca kadın etrafına bir-iki kere korkunç korkunç baktıktan sonra süratle sokakların içinden kaybolup gitti.

Şimdi ne yapmalı? Cehennemî bir ateş içinde kalan hayata sonuna kadar tahammül mü etmeli? Hayatın maksadı mahvolursa yaşamakta ne lezzet var? Kendisini durdurup kırdığı kapının zararını ödettikten sonra bıraktılar.

Yağıyor! Yağıyor! Kesintisiz yağmur yağıyordu.

Kendi yüce ressamlık zevkinin sonsuz güzelliklerini keşfettiği o güzel vücut kim bilir hangi murdar vahşinin kucağına düşecek!

Hepsi pekâlâ! Fakat bir aynaya yansıyan şafak gibi, o ruhunu gösteren parlak gözleri nasıl unutmalı! Neşeli sabahı olan tebessümünü, ikbal göğünde doğmuş ikiz yıldızlar olan o gözlerini kaybettikten sonra gündoğumlarında, yıldızlarda bir letafet, bir lezzet tasavvur edemiyordu. Kendisine onsuz gök, yer, bütün kâinat boş, manasız ve belki ışıksız görünüyordu. Mademki o güzellik kâinatı, kendi âleminden, havasından uzaklaştırılmıştı, artık hayatta devamına bir lüzum görmüyordu. Yüce uğraşı için de modeli kaybolmuştu. Zira o gözlerin ilham ettiği sınır ve sonu olmayan aşk sırlarını bundan sonra kendine kim haber verecek? O tebessümde saklı sonsuz-

luk manasını nereden anlayacak? Yaratılış güzelliklerinin en parlak bir sayfası saydığı o çehredeki renkleri, hatlarında olan olgunluğu başka ne tarafta bulacak? Etrafta en lüzumsuz bir şey olarak hayatını buluyordu.

Yağıyor! Yağıyor! Durmadan yağmur yağıyordu!

Evlerin altından geçerken saçaklardan akarak yakasından vücuduna dokunan su damlalarını hissetmiyor, ortadan yürürken dizlerine kadar çıkan çamurları görmüyordu.

Acaba şimdi nerede? Asya'da mı? Afrika'da mı? Eğer Ortaçağ krallarından olsa Asya'ya, o kanlar içinde büyüyen vahşi ihtiyara, bir kertenkeleyi timsah, bir kediyi kaplan eden Afrika'ya savaş ilan ederdi.

Ümitsiz, takatsiz bir halde yoluna devam ederken bir diğerinin işiteceği surette kendi kendine, "Oh! Pek ıstıraplıyım," diyordu.

İnsanın yaratılışın vazife ve emirlerine karşı istifası, bozulmuş bir zihnin mukadderata düşmanlık silahı, kederin silahlı kızı olan intihar, kulağına gayet çekingen, gayet yavaş bir şeyler söylüyordu:

"Ebedî olan bu ıstıraptan seni ben kurtarırım!"

Vücudunun baştan ayağa bir titremeyle sarsıldığını hissederek ve hareketini hızlandırarak kendi kendine, "Evet! Evet!" diyerek vapura girip de kamaranın bir köşesinde oturduğu zaman, diğer iki kişi birbirleriyle konuşuyordu. Biraz müddet sonra iki ahbaptan birisi gizlice Celal Bey'i işaret ederek:

"Seninki kendi kendine konuşuyor!"

"Evet! Deliliğin birçok türü var!"

Gülüşüyorlardı. Aradan beş dakikalık bir müddet geçmişti ki elinde gazetesiyle kamaraya giren bir adam dostluk elini Celal Bey'e uzatarak konuşma protokolünden olan şu sıradan sözlerle söyleşmeye başladılar:

"Nasılsınız?"

"Şükür, iyiyim. Siz nasılsınız?"

"Hamdolsun!"

"Yolda gördüm, pek hızlı geliyordunuz."

"Vapuru kaçırmayım diye..."

Bu söz üzerine hiçbir zihnî uğraşları olmayıp da yollarda, vapurlarda herkesin konuşmasını dinleyerek, ara sıra söze girişen ve özellikle her hale gülenlerden olan köşedeki iki kişi kendilerini tutamayarak güldüler.

"Yanılmışsınız sanırım. Daha vapurun hareketine yirmi dakika kadar var."

"Evet! Birkaç günden beri saatim beni yanıltıyor. Yanıltma diyorum ama adeta benimle eğleniyor. Bazen yoracak kadar koşturur, bazen uzun müsaadeler vererek vapuru kaybettirir. Yanlış saat, muhakemesi bozulmuş bir zihne benziyor!"

"Ne vakitten beri sizinle görüşemedik. Bir yerde tesadüf edemedim. Renginizi bugün biraz uçuk görüyorum. İnşallah vücutça bir rahatsızlığınız yok..."

"Hayır, bir şeyim yok. Hava pek yağmurlu olduğundan, sanırım biraz soğuk aldım."

Celal Bey hiçbir kelimesini anlayamayacağına emin olduğu halde, cebinden bir küçük kitap çıkararak meşgul olunca, yanındaki de gazetesini okumaya başladı.

Aradan beş-on dakika geçtiği halde, Celal Bey'in okumakla meşgul göründüğü küçük kitabının bir sayfasını bile çevirmemesi, mahrum oldukları her fazileti kıskanıp da insani güzelliklerin her türünden terbiyesizliğin doğurduğu amiyane bir alayla intikam almaya kalkışan köşedeki iki adamın gizli gizli konuşmalarına, uzun uzadıya gülüşmelerine sebep oldu. Maddi ve manevi kimliği düzenli olmayan bu talihsiz gencin en ateşli hiddetini ölüyü andırır bir soğukluk ve sakinlik takip ettiği gibi, bazen ansızın dağılan sakinliğin dönüştüğü dehşet

ve heyecanla yerinden kalkarak Herkül heykelinden alınmış zannolunan öfkeli eliyle köşede hâlâ gülüşmekte olanlardan birinin yakasından tutup ayağa kaldırarak şiddetle yere oturttu.

"Deminden beri yüzüme bakıp gülüyorsunuz. Şimdi de biraz ayağımın altında ağlayınız! Yüzüme bakıp güldüğünüzün sebebini, bildiğiniz sırrı söylemezseniz sizi ayağımın altında ezerim. Söyle! Yoksa sen esirci misin!" dedi.

Celal Bey'in hiç beklenmedik bir zamanda kapıldığı bu dehşetin tesiriyle yanındaki dostunun elindeki gazete yere düşmüş ve meydanı boş buldukça küstahça tavırlarına sınır ve son olmayan bu türlü reziller, haysiyet ve namusun ihlal edilip ayaklar altına alınmak istenildiği esnada kazandığı heybetliliğin karşısında daima alçaklık zemininde korkak olduklarından, kudretli elinin içinde güçsüz kalanı yalvarmakla, yakasını kurtarmaya, arkadaşı kaçmak için Celal Bey'in arkasını dayadığı kapıdan çıkmaya çalışıyordu. Celal Bey onun da kolundan yakalayarak, "Maksadınız neydi ki benim yüzüme bakıp da gülüyordunuz! Yoksa o senin evinde mi? Sen esir ticaretiyle mi geçiniyorsun? Söyle diyorum! Eğer gizlerseniz ikiniz için de kurtuluş yoktur!" dediği zaman, yanında bulunan dostu aralarına girerek, "Siz onlara bakmayın! Kamaralarda kavga etmek size yaraşır mı? Yerinize oturun. Haysiyetinizi korumak için ettiğim bu ricayı reddetmezsiniz sanırım," gibi hiddeti sakinleştirme yolunda kullandığı yalvaran bir dille Celal Bey biraz kendisine gelerek yerine oturunca güçlükle nefes alır bir halde dostuna: "Eğer sizdeyse yalvarırım, kaç bin lira isterseniz hazırım!" Sonra büsbütün kendisine gelerek uykudan uyanır gibi bir halle: "Ne diyordum? O aşağılayıcı tavırları birdenbire pek hiddetime dokundu da... Sizi rahatsız ettim. Affediniz."

O iki kişi mücadelenin ardından hemen kamaradan çıktıkları gibi vapur da Kadıköy İskelesi'ne yanaşıyordu.

Yağıyor! Yağıyor! Aralıksız yağmur yağıyordu!

Evine götüren yolda ilerlemekte devam ederken karşısından ihtiyarca bir kadınla bir genç kız geçerek diğer sokağa giriyorlardı ki bir av görmüş şahin gibi başını kaldırıp gözlerini o tarafa dikerek, "İşte o... ta kendisi..." diyerek büyük bir süratle saptıkları sokağa dönüp takibe başladı. Yürüyüşü ve salınışı... Özellikle gönülçelen endamı... İşte o... Mutlak o... Şemsiye tutuşu... Yanındaki ihtiyar kadınla konuşmayarak düşünceli ve üzüntülü bir halde yürüyüşü... ta kendisi... Şiddetli bir kalp çarpıntısı, yürüme kudretini ve takip gücünü kırıyordu. Çocukluğunda en önce aldığı terbiyeden olarak kadınlara, başka bir deyişle milletin namusuna hürmet vazifesi, o derecelerde zihninde sağlam yer etmişti ki bu cinnet ânında bile takip ettiklerine karşı, "Biraz durunuz!" diye feryat etmek şeklindeki şiddetli arzusuna engel olmakla beraber, keşfedeceği hakikatten de dehşet duyduğu için yanlarına yaklaşamıyordu. Eğer o değilse üzüntüsünden, oysa sevincinden ortaya çıkacak hale takat getiremiyordu. Kendi kendine, "Ah, bir kere bulsam, bütün dünyanın mevcut kuvvetleri onu benim elimden alamaz," diyordu. Bu kadınlar bir büyük evin kapısına doğruldular... O eve girip kaybolacaklar... Bir kere görmek! Mümkün değil! Ayakları titriyor, nefesi kesiliyordu. Evin kapısını çalıp da içeriye girmek üzereyken, hemen yıldırım gibi önlerinden geçerek devrilmiş gibi yanındaki sokağın bir duvarına yaslandı. Bu genç kız Dilber değildi.

15

O haftayı müthiş surette geçirmiştir. Kendisi için bir elemler asrı sayılan bu müddette yüzüne biraz fazlaca bakanlara ve gecenin sırlar örtüsüne bürünerek hasretin en uzun gecesinde ortaya çıkıp kaybolan hayaller gibi sessiz sedasız geçenlere şiddetle hücum ederek, "O sende... O senin evinde... Verirsen seni ihya ederim. Saklarsan seni öldürürüm!" demeyi alışkanlık etmişti. Hatta bir gün kendi nefsi için ıstırap yükü olan hayattan arzu ve neşe hissesini aldığını, yeni açmış bir çiçek gibi etrafa neşe saçan çehresinden ve arkadaşıyla sürekli gülüşerek konuşmasından anladığı bir genç adamın tenha sokağın birisinde üzerine musallat olarak, "Sen neden bu kadar mutlusun? Demek ki o... mutlak sende... Şimdi ikimizden birimiz mahvolmak lazım geliyor!" deyince, genç adam kendini savunmaya kalkıp Celal Bey'i zabıtaya teslim etmek teşebbüsündeyken, kırk senelik tecrübe sahibi olan arkadaşı, "Bırak şu zavallıyı..." sözüyle ayrılıp biraz daha ileride, "Bu zavallı genç, en yetenekli ressamlardanken, sebepleri sözlerinden ziyade sesinden, anlatma tarzından çıkarılan bir aşk mahrumiyetiyle bu hale gelmiştir sanırım," tarzında meramını ifade ederek arkadaşının da merhametini uyandırmıştı.

Yine bu hafta içinde bir sabah, Marmara'nın safalı sathında yüzer yeşil bir sal hükmünde olan Fener'den dönüyordu. Sabahın etkisini yaymasıyla şeffaf olan göğe karşı kolaylık ve hürriyetle nefes alıp vererek kırlara, köylere mahsus bir sakinlik içinde bulunan yolu takip ediyordu. Bazen arkaüzeri bir çimenin üzerine yatıp gözlerini göğe dikerek, "Rabbim! Ben ne yaptım?" diye soruyordu.

O sakinlik içinde birçok yürüdükten sonra Moda Burnu taraflarından geçerken bir evden ağlama sesleri işitti. Birdenbire durarak, "Bu evde ağlıyorlar... Demek ki Dilber burada..." dedi. Gidip evin kapısını çaldı.

Kapıyı açan bir ihtiyar kadına, "Yukarıda ağlayan kim?" sorusunu sorunca kadın eve daima gelen misafirlerden olduğuna hükmederek, "Ah! Sorma! Efendi vefat etti," cevabını verdiği esnalarda, cenaze için gelenlere, "Bırakın şu zavallıyı! Asıl ölen benim. Beni defnedin!" diyordu.



16

Bu felaket günleri içinde hiç bu kadar dalgın bir halde bulunduğu yoktu.

Evin içinde üç günden beri hiçbir kimseye, hiçbir kelime söylememişti. Üçüncü geceyse bir dakika bile gözlerini kapamayarak sabaha kadar Dilber'i ilk gördüğü balkonda geziniyor ve ara sıra ufuklara doğru bakışlarını yönelttiğine bakılırsa, birisini beklediği anlaşılıyordu. Denizi coşturarak gelen rüzgâr, kayıtsızlıktan uzamış saçlarını dağıtarak yüzüne vurdukça asabını bir kat daha tahrik ediyor ve bazen durarak sahillere çarpıp kırılan dalgaların sesini dinliyordu.

Hâlâ doğu karanlık, batıysa tabii büsbütün karanlıklar içinde görünüyordu ki gittikçe şiddet kazanan rüzgârın coşturduğu deniz, ayağının altında ağlayıp yakarırken, kendi bu kıyametin üstünde huzursuz olarak, galiba ümidinin belirmesini sabahın açılmasında bekliyordu. Biraz sonra oradaki koltuğun içine düştü. Sabah büyüklük ve heybetliliğiyle doğu taraflarını aydınlatınca, yarı açık yarı kapalı gözlerini boş bir noktaya dikerek birden-

bire, "Buldum! Buldum!" diye feryat etmeye başladı. Gözünün önünden ani olarak geçen bir hayal mi? Veyahut perişan, ıstıraplı bir zihnin kuruntulu bakışına sunduğu yaratıklardan mıydı? Her nedense ayağa kalkarak –bilimsel harikalardan bir keşfe mazhar olan Arşimet gibi– başı açık, ayağı çıplak, "Buldum!" diye evin içinde koşmaya başlayarak herkesi uyandırdı. Sokak kapısından çıkarken geri çevirdiler. O esnada galiba gözünün önündeki hayal de büsbütün kaybolmuştu ki donmuş gibi bir halle yukarı çıkarak, anne ve kız kardeşinin ve babasının bulunduğu odaya girdi. Gözleri herkesi görüyor fakat hiç kimseyi tanımıyordu. Annesinin, "Celal! Annene acımaz mısın?" feryadına karşı hissiz bir halde kapının önünde durakladı. Biraz sonra yavaş yavaş kız kardeşine doğru giderek biraz durdu, yalnız kendini zorlayarak, "O şimdi... odalık!" dedi. Sonra ellerini birbirine kilitleyerek, birdenbire kız kardeşinin kucağına düşüp bayıldı. Annesiyle kız kardeşi ağlaya ağlaya yatağa koyarak hemen sabahı topladıkları hekimler, hastalığın şiddetli bir beyin iltihabı olduğunu ve hasta pek pek ağır bir haldeyse de büsbütün ümitsiz olmadıklarını tıbbi fikir alışverişlerinin vardığı kararın özü olarak tebliğ ettiler.

17

Mısır'da, zamanın ve talihin izniyle servet kazanan bir tacirin Elhamra Sarayı'nı taklit ederek, güzel sanatların en yüksek derecesine küçümseyerek gülecek surette verdiği neşe ve güzelliğe doyulmayan Arap mimari usulünün güzellik saltanatını her türlü ince işler ve nakışları ve yüceliğinin anlamıyla gösterir ve bildirir surette inşa

ettirdiği bir evin baş tarafında, abanoz üzerine çiçekler oyulmuş alçak bir sefa sediri, köşelerinde Arap mimarlık biliminin güzelliğinin sağlam esası sayılmaya layık somaki direkleri, kırmızı ile açık mavi zemin üstüne som yaldız işlenmiş duvarlarıyla tavanlarının kenarında Afrika bahçeleriyle Nil'in övgü ve medihlerini işaret eden beyitlerle süslü olan bir salonu o gece *Binbir Gece* hikâyesinin perilere ait kısmını hakikat dünyasına aktarır bir halde sazende ve dansçılarla doluydu.

Salonun büyük bir neşe veren bahçeye açılan pencerelerinden, çiçeklcr içinde kalan portakal ağaçları, bahçenin etrafındaki yüksek duvarların yeşil bir tazelik perdesiyle örtülmüş gibi gösteren gayet enli muz yaprakları arasından, göze görünmez bir perinin nefesi gibi çıkarak atmosferin içine hafiflik ve nezaketle yayılan gayet hoş kokular giriyor ve akşamları bahçenin sonunda bulunan, birkaç bin senelerden beri tabiatın darbelerine karşı dayanma gücü gösterdiği gibi tüm mahluk ve varlıkları yok edip yıkan zamanın tufanlarına engelleyici bir set olmak istiyor gibi görünen piramitlerin arkalarından yaprakları zemine doğru sarkarak, sahranın hüzün ve gamı vücutlarına yayılmış zannedilecek derecede sevda artırıcı olan büyük hurma ağaçlarının tepelerinden, Afrika'nın o bütün etrafı gül rengine boyayan uzun günbatımı ışınlarının yansıdığı ayna olan küçük gölden gecenin sakinliği içinde salona hafif ve latif bir serinlik geliyordu.

Peri hikâyeleri! O yüksek direklerin altında bağdaş kurarak hepsi bir renkte beyaz atlaslar giymiş, tabii olarak bıraktıkları uzun saçları oturdukları küçük şiltelerin üzerine dökülmüş olan Kafkasya'nın göz alıcı kızları, ruh besleyici ahenkleri gökteki melekleri indirecek bir yücelik ve keman, ut, kanun gibi musiki aletleriyle arzu ve tazelik nağmeleri çalarlarken, yirmi-yirmi beş kadar benzersiz güzel, üzerine sırma işlenmiş açık mavi kadife-

den saltalarıyla dizliklerine kadar inmiş dalgalı saçları, güzelliklere hayran bir bakışın günlerce üzerinden ayrılmak istemeyeceği billurdan dökülmüş şeffaf beyaz göğüslerini sunan açık yakalarıyla dans ediyorlardı.

Yukarıda bahsettiğimiz sefa sedirinin üzerindeki tacirse güzellikten, çiçekten bir araya gelerek gönül okşayan bir ahengin harekete geçirdiği ikbal atmosferi içinde büsbütün sarhoş olmaya başlamıştı.

Peri hikâyeleri gibi bütün Avrupa'ya yayılarak her hayale parlaklık veren Şark'ın bu eğlence meclisinde dikkatli bakışları en çok çeken, sazendeler arasında ut çalan bir kızın beyaz atlas gibi şeffaf yüz renginde bir hafif gölge oluşturan uzun kirpikleri arasından –ışın çizgileri zayıf bir halde yapraklardan geçen seher yıldızı gibi– ara sıra fevkalade gamlı bir surette açık pencerelerden bahçeye bakış atması; herkesin sevinç, neşe, arzu içinde bulunduğu esnada –hazana tesadüf etmiş bir gül yaprağının etrafında dolaşan beyaz kelebekler gibi– hassas bir kalbin ıstırabına delil olacak surette biraz açılmış ve rengi uçmuş dudaklarının üzerinde gezinen hüzün verici tebessümüydü.

Bu kadar canlı güzellikler arasında ölçülü ve akla durgunluk veren endamıyla uzaktan seçilen bu kızın renginin uçukluğunu abartılı surette gösteren koyu siyah saçlarının ağırlığına yahut gecenin nemiyle tesirini artıran çiçeklerin keskin, içe işleyen, sevda besleyici kokularına yorulabilecek bir halde, o küçücük başı ikide birde önüne doğru düşüyordu. Daha yakından dikkat mümkün olsaydı, bir yuvadan işitilen kuş yavrularının sesleri gibi dudaklarının üzerinde dolaşan bir ismi gayet gizli bir "ah"ın takip ettiği işitilirdi.

Bir genç kızın haline, bir genç kalbin sırrına hürmet ederek bundan ziyade merak etmeyelim!

Fakat neden bu kadar mahzun? Niçin bu derecelerde

ıstıraplı? Bir karanlık köşede, büyük bir sütunun arkasında uzun parmaklarını kıvırcık saçlarının içine geçirmiş düşünen ve yollarında canını feda edecek kadar efendilerine sadık olan harem ağalarından biri, bu kadar servet ve zenginliğe sahip efendisinin bu kızı fevkalade beğendiğini hepsine söylemiş ve özellikle esirin kendisine de müjdelemişti.

Bundan fazla sırların incelenmesine, gizlerin korunmasına hürmet eden kalemden müsaade alamıyoruz. Zaten genç kızların büyük bir itinayla sakladıkları sırları ya bir gözyaşı ya bir tebessüm ifşa eder.

Salonun en fazla neşe ve sevinç kazandığı bir zamanda harem ağasının –ismiyle söyleyelim– Cevher Ağa'nın zihninden bilmem ne türlü tasavvurlar geçiyordu ki çehresinin bir fırtınalı gece gibi müthiş, gözlerinin şimşek gibi parlak olduğuna bakılırsa denilebilirdi ki galiba siyah olduğu için tabiata, hadım olduğu için Sudanlılara lanet ediyor.

Zavallı Cevher! Tabiatı heyecana getirecek ne bir yeşillik, üzerinde feryat edecek ne bir ağaç, kenarında ötecek ne bir su kenarı olan çölden alıp da etrafında çağlayarak sular akar laciverdî göğe doğru yükselmiş yeşil ağaçlarla çevrili, içi her renkte bin türlü çiçeklerle dolu bir bahçenin içine kanatları kesilerek konuverilmiş bir kuş gibi daima kuru, daima yakıcı bir güneşin altında kül olmuş Sudan'ın toprakları üzerinden alıp Mısır'ın bu salonlarına getirmişlerdi. O kuş, o bahçede, üzerinden uçuşup geçen bulutlara, diğer kuşlara, kuşların minberi olan ağaçlara nasıl bir hasretle bakarsa, bu da nurlara boğulmuş salonlara, her biri bir güzellik âleminden inmiş güzellere öyle yakıcı bir nazarla bakıyordu. O kuş, başının üstünde gördüğü sonu gelmez göğe karşı uçmayı isteyip de kanatsızlığını anladığı zaman nasıl bir ıstırap hissederse bu da ara sıra bir güzel kızın güzelliğin göğü olan

ve kendisine sonsuz derecede derin görünen mavi gözlerine denk gelince öyle bir cehennemî mahrumiyet ateşi içinde kalırdı.

Cevher, sazendeler arasında ut çalan ve endamının orantılılığı, alımlılığının saflığı, ruh besleyici güzelliğiyle seçilen bu kıza bakışını yöneltmişti. İnceleyici bakışından uzak olmayan bu esirin halindeki üzüntüden, bakışındaki hüzünden kendisine gelen bir şüpheyi halletmek, bir hakikati anlamak istiyordu.

Afrika'nın kış mevsiminde Avrupa ve özellikle Londra gündüzlerine üstün gelecek kadar parlak bir mehtaplı gecesinde, âlemin yaratılışının ortaya çıktığı sabahtan bu âna kadar hâlâ masum bir çocuk olan aşkın aynası denilmeye layık bahçedeki küçük gölün parlak yüzeyinde sandal çekiyorlardı.

Gölün başladığı taraftaki süngertaşlarından çıkarak, etrafında bir hayret ve tutkunluk içinde görünen ağaçların altından kendileri için yaşam suyu çimenlerin aralarından küçük yollar açarak geçen sular, fikirleri mitolojik çağa doğru götürür birer mecra sayılmaya layıktı. Etrafında sessizlik ve sakinlik içinde tazeliğin gölgesi olan ağaçların kararsız yansımalarını genişleten ve uzatan ve ara sıra üzerine düşen bin renkte çiçek yapraklarını gönül çelici sahillere doğru sevk edip uzaklaştıran gölün üzerinde, sarı saçları ay ışığıyla yaldızlanmış kızların sandalları arasından kürek çekerek geçen Cevher, birkaç günlerden beri hiç yanından ayrılmadığı esiri bir küçük sandalın içine almış, bir gizli tarafa doğru çekilip gidiyordu.

Gölün bir tarafında, gecenin nuruyla parlamış gayet uzun saçları, mavi suların üzerinde dalgalanarak, bir akasya ağacının altında sandalı bir köşeye bağlayarak durdu.

Cevher hâlâ hüzün uyandıran düşünceler içinde bulunan kıza, "Düşünüyorsun. Daima düşünüyorsun! Fakat kimi? Benden korkma! Beni mahrem say! Yüzüm siyahsa

ruhum da karanlık mı olmak lazım gelir? Ben bir eksik vücutsam bir kalbe de sahip değil miyim? Kimseye acımaz, kimseyi sevmez miyim? Beni bir dost, bir kardeş, istersen bir kız kardeş say. Senle sohbet edelim," diyordu.

Elem ve kederlerine bu derecelerde duygu ortağı olması merhametini heyecanlandırmakla beraber gönlün en gizli sırrını ifşaya cesaret edemeyen kızın etrafına bakındığını gören Cevher, "Çekinme! Kimseler işitmez. Korkma! Bu ağaçlar, çiçekler ketumdur. İnsan değil ki hıyanet etsin," dediği zaman yanındaki esirin gözleri dolmuştu.

"Kederimi, sırrımı sana söylemekte ne fayda var? Söyleyip de bana acıyan ince kalbini paralamak merhametsizlik olmaz mı?"

Cevher coşmuş hissiyatla:

"Oh. Yok, yok. Seni kurtarırım! Derdine çare bulurum. Söyle! Bana kıymetli anneciğinden nasıl ayrıldığını, eğer geleli çok olmadıysa memleketinde bir nehrin kenarında başını sevgilinin kucağına dayayıp da üzerleri karla kapanmış dağ tepelerini seyreylediğin zaman gönlünde neler hissettiğini söyle!

Sonu olmayan vahşi ormanların içinde göklere doğru çıkmış büyük ağaçların altında, hiç sevgilini, nişanlını bekledin mi? Bekledinse kalbin nasıl çarpıyordu! Ormanın iç taraflarında kuşlar nasıl ötüşüyordu? Eve döndüğün zaman annen seni nasıl telaş içinde bekliyordu? Tarif et. Ben de sana memleketimde beni yakıcı bir güneşten, sahranın yırtıcı arslanlarından kurtaran anneciğimin iki zayıf kolları arasında ne kadar mutlu olduğumu, sahranın aydınlık gecelerinde, mahzun şarkı söyleyerek başındaki testileriyle su almaya gelen kızların hâlâ kulağıma yansıyan seslerini tasvir edeyim. Ah! Bilmezsin. Ben sahranın perisi olan bu kızlardan daha güzel mahluk dünyada yoktur sanırdım. O ateşli sahrada bu gölgeli

çehreler bana ne kadar hoş gelirdi. Her mahluku, her eşyayı vefatından önce, haddinden çok büyüten Afrika benim de çocukluğumda duygularımı uyandırmıştı, ara sıra kendi kendime derdim ki: Sarmaşıklar gibi bir kere sarıldığı kalbi bir daha bırakmayan bu kıvırcık saçlar pek tehlikeli. Ah, ne bileyim? Ben gökte uçuştuklarını işittiğim melekleri bile siyah zannederdim. Şimdi! Ah, şimdi! Gel istersen birbirimizin haline ağlayalım!"

Cevher sözünü bitirdiği zaman genç esir başını eğip asabi bir hareketle entarisinin koluyla oynayarak, "Benim bir derdim yok. Yalnız ben burada oturmam. Ben İstanbul'a gideceğim," dedi.

"İstanbul'a mı? Niçin? Niçin?"

"Çünkü..."

"Ah, anlıyorum! İtiraf et!"

"Çünkü ben burada kalırsam yaşamam. Çünkü..."

Birdenbire şiddetle ağlayarak Cevher'in kucağına kapandı. Cevher bu nurani güzelliğin tek sığınak ve korunak saydığı kucağına düştüğünü görür görmez gayet zayıf ve nispetsiz derecede uzun olan kollarıyla kucaklayıp da matemli çehresini göğe çevirerek diyordu ki:

"Rabbim! Şu zavallı Dilber'i görüyor musun?"

Afrika'nın bu yüce gecesinde, bir cennet havuzunun bir köşesine güzellik gölgesi olan bir ağaç altını aşk itirafına en müsait bulan Dilber, oraya geldiğinden beri kendisine acıyarak bir kız kardeş gibi dert ortağı, üzüntü eşlikçisi olduğunu daima söyleyen Cevher'in kolları arasında ağlıyordu.

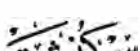
Cevher: "Elverir! Kalbimi bin parça ettin, elverir!" Kulağına doğru eğilerek: "Seni kurtarırım. Allah aşkına elverir."

Kurtuluş güvencesi veren, bu ateşli sözleriyle Dilber'i sakinleştirmeye çalışarak o küçük sandalla dönüyorlardı. Gölün kenarına çıktıkları vakit şurada burada top

top olmuş ağaçların altında ut, keman sesi işitiliyor ve artık köşke dönen kızlar ağaçların aralarından, çimenlerin ortalarından geçerken en büyük tabloların bulutlar yahut sisler içinde birbirine karışık surette hayale sundukları melek topluluklarını andırıyordu. Köşke döndüler.

Cevher o nurani güzelliğin gölgesi gibi artık hiç yanından ayrılmıyordu.

Dilber yatağına çekilerek içinde sabaha kadar rahat edemediği yatağından alacakaranlıkta kalkıp da odasından çıkarken orada... Kapısının eşiğinde siyah bir şeyi görünce korkarak geri çekildi; biraz dikkatle baktıktan sonra üzülerek ve hayretle, "Cevher! Niçin burada yatıyorsun?" diye sorduğu zaman yattığı hakir yerden kollarını kaldırarak, "Odanda rahat uyuyasın diye seni bekliyorum!" cevabını verdi.



18

Dilber yaşadığı hal ve olaylarda çok keder görmüş, çok ağlamış, insanlığın bazı haksızlıklarına karşı yüce bir surette nefret etmiş fakat şiddete alışık olmayan yaratılış nezaketini[1] öfke hiç sarsmamıştı. O sabahsa gözyaşları arasından geçerek, karşısında gülümser görünen kadına yönelen bakışında bir şiddet, o küçük hoş ağzından birbi-

1. Nezaket ve buna benzer Farsça olduğu halde Arapçalaşmış kelimeler Arapça kurallar açısından yanlışsa da genel kullanıma ulaştıklarından kazandıkları etki ve anlamı ifade etmek için başka kelimeler araştırmaya lüzum görmedim. Edebiyatın en küçük parçasını oluşturan dilbilgisi kurallarında gücünü göstermek için aramızda kullandığımız, alıştığımız kelimeler de bir kenara bırakılırsa zaten fikir ve hissiyatın inceliklerini ifadeden biraz âciz olan dilimiz pek fakir kalır sanırım. (Samipaşazade Sezai'nin notu)

rini takip ederek dökülen sözlerinde bir tesir, bütün hal ve tavırlarında garip bir coşkunluk vardı. Öfkeden birbirine temas ederek tabiatın sanatkâr elinin yaratılışı süslemek için kullandığı incilerdeki seçim olgunluğuna, düzen ve orantılılığa delil olan dişlerinin arasında kaybolmuş sözler, gözyaşlarıyla silinmiş kelimeler, ruhun yücelik ve nefretinde vücuda gelen titremeler, aşağılanıp yok edilmek istenilen aşkın heyecanıyla saçlara gelen ürpermeler içinde konuşuyordu. İşitmemek için elleriyle kulaklarını tıkadığı bir "teklif", bir gölü coşturan fırtına gibi, mizaç ve tabiatındaki sakinlik ve letafeti heyecanlandırmıştı.

Hindistan'ın Şark hayallerini taçlandıran mücevherlerini sunan ve bir tacirin servet hazinesini teslim eden bu "teklif" satın alınmış bir esirin kalbini kendine boyun eğdiremediğini görünce şiddete, tehdide müracaat ediyordu. Hepsi faydasız! Galiba bu esir makul şeyleri kabul etmez bir inatçı, kendisine edilen lütuf ve insanlığı anlamaz bir nimet nankörü, efendisinin emrine itaat etmez bir asiydi. Hayır! İnsan kalbini inceleyenlerce öyle değil. Dilber her türlü teklif ve tehditlere karşı nüfuz edilemez [na-kabil-i nüfuz[1]] demirden bir arzu kesilmişti. Şark hayallerinden olarak nisan yağmurunun ilk damlasını alır almaz kapanıp da bir inciyi saklayan sedefler gibi, Celal Bey'in ilham ettiği aşkı koruyan kalbi hiçbir emel ve arzunun nüfuzuna müsaade etmiyor, hiçbir kimseden gelecek lütuf ve insanlığa açılmıyordu.

Aşkı yoluna büyük bir arzu ve sevinçle, büyük bir fedakârlık ederek ıstırap içinde geçen bu hayatında her elemi teselli eden vicdan rahatına sahip olmak istiyordu.

1. Sebebini bilmem ki söyleyim! Arapça kurallarına göre "gayr-ı kabil-i nüfuz" demek lazım gelirken ahenkten anlar kulaklara "na-kabil-i nüfuz" demek daha hoş geliyor. Ey, Arapça kuralların emek verenleri! Silah başına! (Samipaşazade Sezai'nin notu)

Yanındaki kadına öfkeyle, "Efendinizin hazineleri, mücevherleri varsa benim de gönlüm var. Odalık mı? Ben onun yüzünü gördükçe nefretimden tüylerim ürperiyor. Git kendisine böyle söyle!" deyince yanındaki kadın tahammülünü kaybederek, doğru huzuruna çıktığı efendisine bunun cüreti, isyanı, küstahlığı cezalandırılmadan geçilirse kızların terbiyesi için olan görevlendirilmeyi artık kabul etmeyeceğini kesinlikle bildirdiği için Dilber'in hapsine karar verildi.

Bütün ev halkının içinde bu karar, bu emir, yalnız Cevher'i öfkeden çıldırtacak derecelerde heyecanlandırarak sofanın ortasında yüksek sesle, "Kafkasya'nın yaratılış soyluluğuna, mertçe niteliklere, dış güzelliklere sahip olan bir kavmi, Afrika tüccarının ellerinde böyle mahvolmaya layık mı?" tarzındaki feryatları arasından geçirdikleri Dilber'i ikinci katta, gündüzün ışığına karşı demir panjurları kapanmış, soğuk, karanlık bir odaya koydukları zaman, neşeden çok hüzne işaret eden bir tebessümle, "İşte Kleopatra! Mısır'ın bir odasında hapis!" dedi.

Sevdiğinin gülerek verdiği bu isim kendisine pek hoş geliyordu. Dilber hapis olunduğunun ikinci gecesinde, insan zihnine yabancı olan birtakım karanlık fikirlerin ıstırap yükü altında eziliyormuş gibi yuvarlaklığı, beyazlığı hayret veren uzunca boynunu önüne doğru eğerek düşünüyordu. Düşünceli gözlerinin önünden mazinin unutma eliyle belirli renkleri silinmiş birtakım uçuk renkli hayaller geçerek, kâh çocukluğunda gecenin o müthiş karanlıklarının derinlikleri içinde boş yere anneciğini aradığı ve kâh esircinin Ortaçağ zindanlarını andıran evinde en son gece kendisine musallat olan gecenin karanlık mahluklarıyla geçirdiği zamanını anıp hatırladığı esnada, olaylar silsilesi, başından geçenlerin daha ileri taraflarına doğru hayallerini sununca, Celal Bey'in kolu-

nu hâlâ incecik belinde, ilk aşk öpücüğünün ateşli tesirini hâlâ dudaklarının üzerinde hissederek, yaratılışın halini, konumunu düşünmeden kendisine verdiği bu hassas kalbinde açılan yaraların yavaş yavaş kanadığını duyuyordu.

İnsanın ömrünün sonuna kadar eşlik ederek, oluşturucu parçaları bozulmaya başlamış bir ihtiyar çehreye –kurumuş bir ağacın üzerinden geçen sonbaharın ışığı gibi– bir hayat güzelliği, bir gençlik rengi veren çocukluk hatıralarını, köle olarak ilk sahibi olan hanımının vahşet ve şiddetiyle acı çekmekte görerek gözlerini kapıyordu.

Bahçeyi, buluşma yerini, aşkını, sevdiğini bırakarak kimsesiz, yalnız başına Mısır'ın bir odasında hapisten kendisini kim kurtaracak? Eğer derin bir düşünme halinde olan başını kaldırıp da arkasına bakacak olsa, sevdiğinin ilk defa, "Bilmezsin seni ne kadar seviyorum!" sözünü işitecek, yüzünü görecek. Kırılmış bir gönül, satılmış bir aşk, geçmiş olmuş bir gelecek hep orada, arkasında duruyordu. Cebinden gözyaşlarıyla bazı yerleri bozulmuş bir resim çıkararak, hayret ve özlem sunuyordu. Kararlılık ve şiddeti gösteren bu siyah büyük gözler, zekânın taht kurduğu bu alın, kuvvet ve merhameti ifade eden bu çehre... Fakat hepsi bitmiş, mahvolmuştu.

Kendi kendine, "Bu oda karanlık, soğuk, belki üşürsün," diye resmi koynuna koydu.

Düşünüyordu. Ne kadar etkili bir sessizlik. Ne derece derin kendinden geçme.

Odanın penceresinde, önce yavaş yavaş, sonraları derece derece artan bir takırtı işitildiği için, başını kaldırarak büyük bir dikkat ve hayretle dinliyordu! Gürültü artmaya başlayınca perişan bir halde yere uzanarak, bir koluyla kilime dayanıp korku ve dehşetin tabii halinden çok büyüttüğü gözlerini pencereye dikti. Gece yarısından sonra acaba bu gürültü nereden geliyor? Bu ses ne-

reden çıkıyor? Bir hırsız, bir katil... Demek ki hayatı son dakikalarına yaklaşıyor. Ağzı biraz açık, saçları ürpermiş, hayatla mematın uçurumları arasında, atıldığı unutulma köşesinde, kendisini yalnız bırakmayan birçok hayallerle birlikte olarak saldırılardan korunmuş saydığı bu odanın zeminden yüksek olan panjurlarını, pencerelerini kırmaya çalışan demirden el acaba kimi hançerleyecek? Bu odadan kimi alıp gecenin karanlığı içine gömecek? Her türlü şekil ve vücuttan uzak olarak insana keder ve ayrılık zamanında saldıran gece mahluklarının şamataları, gösterileri hakkında zihninin bir köşesine gizlenerek, eğitim ve tecrübesinin uzaklaştıramadığı bir şüpheye büsbütün vücut vermek üzereyken pencere kanatları odayı sarsacak bir şiddetle arkasına kadar açılarak birisi kollarının ve başının bazı yerlerinden kanlar damladığı halde içeriye atıldı. Dilber dehşetle, "Kimdir o?" dediği zaman karşısındaki nefes alamaz bir surette:

"Korkma! Ben! Cevher! Şimdi... Penceredeki şu merdivenden aşağıya in. Aman çabuk! Fırsat kaybolacak!"

"Cevher! Mümkün değil!"

Dilber'in yanına yaklaşarak Cevher'in üzerinde kan damlaları olan ellerinden tutarak, "Senin iyiliklerin, hizmetlerin bana pek dokunuyor," yolunda şükür ve minnet sunmakla meşgul olduğunu gören Cevher, hiçbir şey anlamaz bir halle:

"Çabuk, çabuk! Vücudumdan damlayan kanlar biraz takatimi kesiyor! Bütün engelleri çiğnedim. Demirleri kırdım. Çabuk sevdiğine, hürriyetine koş. Yarın bütün Mısır bir âciz esirin zayıf kollarıyla demir kanatlarını sökerek hapisten kurtardığı güzel bir mazlumu işitip şaşkınlık ve hayret içinde kalsın!"

Dilber hiçbir şey söylemeyerek açık pencerenin yanına yaklaştı. Biraz durduktan sonra aşağı inmeye başlayınca Cevher merdivenin pencereye dayanmış uçların-

dan tutarak, "Aman yavaş! Burada dayanacak yer pek uygun olmadığından zaten merdiven sallanıyor. Çıkıncaya kadar çektiklerimi ben bilirim. Dikkatle in. Daha yavaş," diyordu.

Cevher'in yardımıyla aşağıya inen Dilber, bir köşede durarak gecenin karanlığı içinde geçen bu olaya fevkalade hayretle bakarken Cevher de inmeye başladı. Merdiven sallanmakla beraber üzüntüsünün şiddetinden vücudunda açılan bazı yaraların kanamasından bacakları titriyordu. Dördüncü basamağa kadar indiği halde tekrar yukarı çıkarak, "Buradan inmek pek tehlikeli!" diye bağırdı. Aşağıdan Dilber küçücük elleriyle merdivenin zemine dokunan uçlarını tutmak isteyince gerçekleşmek üzere olan kutsal maksadına karşı beliren engellerden ateş kesilen Cevher, "Yıkıl oradan... Kendini tehlikeye mi düşüreceksin? Aşağıdan tutmanın ne faydası var?" diyordu. Cevher yukarıda bir müddet durdu... Bir müddet düşündü. Vakit geçiyor, fırsat kayboluyor... Bin zorlukla çıkıp da ucuna gelince bir eliyle çivilerini, vidalarını çıkarıp sökmekle meşgul olduğu panjurun diğer eliyle köşesini tutması sayesinde yerinden kımıldamayan bu merdiven, o dakika gözüne canlı bir mahlukmuş gibi alçak, hain bir kurtuluş vasıtası şeklinde görünüyordu. Pencereden aşağı doğru bakarak merdivene, "Ejderha! Bırak beni, Dilber'i kurtaracağım!" diyordu.

Yukarıda durmanın ne faydası var? Hem kendi hem Dilber mahvolacak. Maksada doğru yükselmek demek olan bu inmekte kurtulmak, kurtarmak ümidi vardı. Tekrar inmeye başladı. Birinci, ikinci basamakları geçerek üçüncüsünde bacakları titremekle beraber biraz sallanmaya başlayan merdivene hafif bir baş dönmesiyle sıkı sıkıya sarılarak durdu; sonra bir ayağını dördüncüye basıp da diğer ayağı beşincinin üzerine indiği anda, merdivenin uçları pencerenin kenarından kurtularak şaha

kalkmış ejderha gibi uğursuz bir sesle arkaya doğru devrildi.

Zavallı Cevher! Toprağın üzerinde, mazlumun hak etmediği kan içinde yüzüyordu. Dilber, şaşkınlık, hayret, hüzün ve dehşetle vücudunun her organı titreyerek yanına yaklaşıp diyordu ki:

"Ah, zavallı Cevher! Seni ben öldürdüm."

Eğilerek alnından öptü. Galiba bu merhametli öpücük zavallının kana bulanmış vücuduna bir an için hayat vermişti ki gözlerini açtı. Dilber başucunda ağlar bir sesle:

"Merhametli Cevherciğim! Ah, niçin kendini bu hale koydun? Ben sana ne yaptım ki benim yolumda hayatını feda ettin?"

Cevher ebedî sessizliğe boyun eğmeye başlamış bir sesle:

"Çünkü seni seviyordum... Zararı yok... İlk gördüğüm zaman senin gözlerin kalbimde ölümcül yaralar açmıştı... Zaten yaşamazdım..."

Dilber, Cevher'in başını kollarının içine alarak tekrar alnından öptüğü zaman yüce, müthiş, etkili bir an gerçekleşiyordu. Cevher o öpücüklerin altında, o kolların arasında can vermekten tat alıyormuş gibi büsbütün yaslanarak, "Ben rahat ölüyorum... Fakat sen mahvoldun... Ah! Kaç... Kaç... Yarın... İstanbul'a... vapur var." Sonra kendini çokça zorlayarak, "Biletin cebimde," dedi.

Galiba Cevher ömrü boyunca bu kadar mutlu olmamıştı ki Habeş zannolunacak derecede rengi uçmuş çehresini Dilber'in kucağında görerek ölümün yaklaşmasından gelen külli bir zaaf içinde biraz açabildiği gözlerinin hasretle yöneldiği yere bakılınca denilebilirdi ki uçmak üzere olan ruhu göğü değil, Dilber'in saçlarının içinde yuva yapmak istiyordu. Artık insanlığın o korkunç ve müthiş son dakikası Cevher'in çehresinde görünmeye başladı. Sakinlik! Üç-dört dakikadan beri devam eden de-

rin bir sakinlik, geçmiş bir asır kadar heybetli ve uzundu. Mutlak boyutları sırlarının örtüsüyle kuşatan ve insanlığın geleceğini, derinliğine insan düşüncesinin yetişemeyeceği müthiş uçurumları içinde ve hatta küreleri bile hiçliğinin sonsuz alanında yıkıp yok eyleyen bu sakinlik, kanatlarını Cevher'in üzerine açmıştı ki insana sonsuzluğu örten mezar taşı gibi uğursuz, o ebedî geceden yansımış gibi karanlık gölgesi yüzünde görünüyordu.

Yalnız başına, çıplak, bir sokaktan bile geçemezken, İstanbul'a, satıldığı eve gidemezdi. Böyle bir seyahate göz alıcı güzelliğiyle Şarklı masumiyeti engeldi. Yine bu eve dönmek! Bütün o büyük kapıların kapalı olması, geri dönüş imkânını ortadan kaldırmakla beraber, kendi arzusuyla bir şehvet kucağına düşmek... Bunu hiç hatırına getiremezdi. Beş-on dakikadan beri kucağında duran ve iğrençlik ve dehşetiyle tüylerine ürpermek veren yokluğun çehresini yere bırakarak son bir şefkat bakışından sonra, bulunduğu mevkiden yavaş yavaş uzaklaşmaya başladı. Etrafı büyük hurma ağaçlarıyla çevrili bu yeşil yoldan uzaklaştıkça içindeki dehşetli fikirlerin ıstırabının yükünden eğilmiş başıyla omuzlarının ön tarafına doğru dökülmüş dağınık siyah saçlarını ara sıra ağaç yaprakları arasından görünen ayın ışığı, insan bakışının alışmadığı bir hüzün rengiyle aydınlatıp tasvir ediyor ve gecenin karanlığı ruh sahibi bir bedenden çok bir Yunan heykeline benzeyen bu gece mahlukunun yürüyüş ve salınışında bazı küçük şeyleri saklayıp uzun boyuyla, düşünme tarzında bazı halleri abartarak, tüm vücuduna garip bir surette heybet veriyordu. Bu tavır ve halle uzaklaştıkça zannolunurdu ki, eskiçağ tanrıçalarından biri geçmiş asırları geçerek keder ve mahrumiyet içinde, o büyük hurma ağaçlarının aralarından Nil Vadisi'ne doğru iniyor.

Kenarına varınca hemen durarak nehrin sularının eski tanrıçalara dair hüzün ve üzüntü şarkıları çalmasını

dinliyor gibi görünüyordu. Hayır! Ne suların çırpıntısını dinliyor ne gecenin hüzün ve heybetliliğini düşünüyordu; ilk defa olarak başını kaldırıp kendisini kurtaracak bir ses, bir seda işitmek istiyordu. O seda ki bundan bir sene önce kendisine, "Seni seviyorum," demişti. İnsanın ömrünün sonundaki arzuları gibi bu da gerçekleşmesi imkânsız bir işti. Nehrin kenarına oturdu. Vücudunda üşüme hissetmesiyle kollarını birbirine kavuşturup ıstıraptan güçsüz düşmüş olarak düşünüyordu. O günlerde Nil'in şiddetle akan suları ayaklarının ucuna dokunarak geçtiği zaman etrafına bakıyordu. Galiba emanet edilecek bir sırrı, emniyet edecek en son bir sözü vardı.

Fakat kime söylemeli? Nehir merhametsiz! Ağaçlar hissiz! Bulutların arasında büsbütün kurtulmaya çalışarak ışık yayan ay kayıtsız!

Ruhu yükseldikçe vücudu düşüyordu.

Şimşek gibi ani olarak gerçekleşen bir zaman içinde, Nil'in o soğuk, öldürücü girdapları Şark'ın göğü gibi saf, aşk gibi masum olan Dilber'i birkaç kere derinliğine doğru çektikten sonra artık yüzeye çıkarmıştı.

Nehrin yüzüne arkaüstü çıkarak gecenin sakinliği içinde akıntılara kapılmış Dilber'in uzun saçları suların üzerinde dalgalanmakta ve ayın ışığı o renksiz çehrenin her arzuyu, ümit ve emeli terk etmiş manidar hatlarını aydınlatmaktaydı.

Üzerinde hüzün saçan ayın donuk ışığından başka bir renk olmayan o çehrede, bütün elem ve ıstırapların dindiği, bütün sevda ve emellerin söndüğü görünüyordu.

Acaba Nil'in bu müthiş, bu öldürücü girdap ve akıntıları, bu zavallı Dilber'i, bu talihsiz esiri nereye götürüyor? Hürriyetine!

Son

âlicenap Haysiyetli, şerefli
amiyane Basit, bayağı
arş-ı âlâ Yüce kat,Allah katı
âşıkane Âşığa yakışır tarzda
azamet Büyüklük, ululuk
azade Bağımsız, serbest
azat etmek Serbest bırakmak
bahtiyar Mutlu
baygınlı Baygınlık
caiz Yerinde, uygun
cezr Gelgitte suların alçaldığı devre, alçalma
cihangir Dünyayı hükmü altına almış
cinas Anlamları farklı yazılışları aynı ya da benzer kelimelerle yapılan söz sanatı
cüz Mahalle mekteplerinde kullanılan harflere ve dine dair temel bilgileri içeren ders kitapçığı
defnetmek Gömmek
ebedî Sonsuz, ölümsüz, sürekli
elem Keder, tasa, hüzün
elim Çok acıklı, üzücü
fesahat Sözün doğru, açık ve duru olması durumu
firar etmek Kaçmak
gulyabani Karanlıkta ortaya çıkan korkunç varlık
hafiye Gizli kalmış işleri, durumları araştıran kimse, dedektif
hakir Değersiz, itibarsız, hor
halayık Esir edilmiş kadın
havai Hava renginde
havsala İnsanın anlama, kavrama, kabul edebilme ve tahammül derecesi
hazan Sonbahar
hiddet Öfke
ihya etmek Bir kimseyi çok memnun etmek, iyiliğe boğmak
ikbal Talih açıklığı, mutluluk, yüksek mevki

intizam	Düzgünlük, düzen
irfan	Biliş, seziş yeteneği, kültür
istibdat	Baskıcı ve keyfî yönetim
istikbal	Gelecek
kaliçe	Küçük halı, seccade
kameriye	Çardak
kav	Kibrit niyetine kullanılan bir nevi ağaç mantarı
kıtık	Yastıkları doldurmaya yarayan keten ve kendir lifleri
letafet	Hoşluk, güzellik, incelik
mahremiyet	Gizlilik, yakınlık
mahşer	İnsanların ahirette dirilip toplanacakları yer, çok büyük kalabalık
mahzun	Üzüntülü, hüzünlü
mamur	Bayındır, bakımlı
masumane	Masumca
mazhar olmak	Erişmek, ulaşmak
medd	Gelgitte deniz sularının yükseldiği devre
medih	Övgü
memat	Ölüm
meşakkat	Zorluk
metanet	Sağlamlık, dayanıklılık, metin olma
metruk	Terk edilmiş
meyyal	Eğilimli
minber	Camide hutbe okunan kürsü
mizaç	Huy, yaratılış, tabiat
muamele	Davranış biçimi, tutum, işlem
muhakeme	Etraflıca düşünme, yargılama, akıl yürütme
mukadderat	Alın yazısı
mukaddes	Kutsal
muntazam	Düzgün, yerli yerinde, düzenli
murdar	Kirli, pis, iğrenç
mülayim	Yumuşak huylu, halim selim
münasebet	İlişki, ilgi
nurani	Nurlu, ışıklı
rastık	Kaş ve saçları boyamak için kullanılan antimon tuzundan yapılan siyah boya

salta Yakasız, iliksiz, kolları bol, cepken biçiminde kadife veya çuhadan bir nevi kısa ceket

sazende Saz çalan kişi

sebat Azim, kararlılık

sekte Kesintiye uğrama

selamet Esenlik, güvenlik

semavi Göğe ait

sofa Eski evlerde oda kapılarının açıldığı ev halkının birlikte oturduğu geniş alan

şilte Üzerinde yatılan ya da oturulan döşek veya minder

şimşir Tarak, kaşık yapımında kullanılan bir tür ağaç

tahayyül Hayal etme, hayalde canlandırma, hayal gücü

tahsil Öğrenim

tasavvur Zihinde şekillendirme, tasarlama

tecrübi Tecrübeye dayalı, ampirik

tertip Düzenleme, sıralama

tesadüf etmek Karşılaşmak, denk gelmek

teşrifat Uyulması gereken resmî kurallar, usuller, protokol

tevekkül İşlerini Allah'a bırakma

timsal Örnek, sembol

vaat Söz verme

vakıa Olgu

vekâlet etmek Bir kimsenin yerine geçmek, o kimseyi temsil etmek

Zühre Venüs